Statens
offentliga
utredningar
1969:38
Justitie-
departementet

Yttrandefrihetens gränser

Sårande av tukt och sedlighet
Brott mot trosfrid

SOU

Betänkande avgivet av Kommittén för lagstiftning
om yttrande- och tryckfrihet
Stockholm 1969

Statens offentliga utredningar 1969

Kronologisk förteckning

1. Faktisk brottslighet bland skolbarn. Esselte. Ju.
2. Om sexuallivet i Sverige. Esselte. U.
3. Ny sjöarbetstidslag. Esselte. K.
4. Bostadsrätt. Esselte. Ju.
5. Utsökningsrätt IX. Nordstedt & Söner. Ju.
6. Offentliga tjänstemäns bisysslor. Esselte. C.
7. Kungörelseannonsering. Beckman. Ju.
8. Sexualkunskapen på grundskolans högstadium. Esselte. U.
9. ADB inom inskrivningsväsendet. Esselte. Ju.
10. Ny gruvlag. Svenska Reproduktions AB. Ju.
11. Internationell adoptionsrätt. Nordstedt & Söner. Ju.
12 Regionmusik. Esselte. U.
13. Förenklad obligationshantering. Esselte. Fi.
14. Filmen- censur och ansvar. Haeggström. U.
15. Växtförädlarrätt. Esselte. Jo.
16. Lagstiftning om värdepappersfonder m.m. och om stämpelskatt på värdepapper. Esselte. Fi.
17. Nya mynt. Esselte. Fi.
18. Ett renare samhälle. Berlingska Boktryckeriet, Lund. S.
19. Ny valteknik. Esselte. Ju.
20. Ämbetsansvaret. Norstedt & Söner. Ju.
21. Skogsindustri i södra Sverige. Esselte. I.
22. De svenska hamnarna. Esselte. K.
23. De svenska hamnarna. Bilagor. Esselte. K.
24. Ekonomisystem för försvaret. Svenska Reproduktions AB. Fö.
25. Planering och programbudgetering inom försvaret. Esselte. Fö.
26. Skolskjutsarna och trafiksäkerheten. Esselte. K.
27. Länsplanering 1967. Esselte. I.
28. Sexualkunskapen i gymnasiet. Esselte. U.
29. Idrott åt alla. Esselte. H.
30. Skogsbeskattningen. Esselte. Fi.
31. Olja i beredskap. Svenska Reproduktions AB. H.
32. Skogstillstånd och skogsvårdsåtgärder Esselte. Jo.
33. Militära tjänstgöringsåldrar. Esselte. Fö.
34. Medicinska och psykologiska aspekter på åldrande m.m. Esselte. Fö.
35. Bättre utbildning för handikappade. Esselte. S.
36. Läkemedelsindustrin. Esselte. Fi.
37. Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik. Almqvist & Wiksell, Uppsala. U.
38. Yttrandefrihetens gränser. Norstedt & Söner. Ju.

Anm. Om särskild tryckort ej anges är tryckorten Stockholm.

Statens offentliga utredningar
1969: 38
Justitiedepartementet

Yttrandefrihetens gränser

Sårande av tukt och sedlighet
Brott mot trosfrid

Betänkande avgivet av Kommittén för lagstiftningen om yttrande- och tryckfrihet
Stockholm 1969

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom beslut den 15 oktober 1965 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla sex sakkunniga för översyn i vissa hänseenden av lagstiftningen beträffande yttrande- och tryckfrihet.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallades den 28 oktober samma år justitierådet Sven Romanus, ledamöterna av riksdagens första kammare borgmästaren Gudmund Ernulf och redaktören Lisa Mattson samt ledamöterna av riksdagens andra kammare lantbrukaren Robert Dockered, adjunkten Blenda Ljungberg och advokaten Bo Martinsson. Tillika uppdrogs åt Romanus att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete. De sakkunniga har antagit benämningen kommittén för lagstiftningen om yttrande- och tryckfrihet.

Till sekreterare åt kommittén förordnades den 6 december 1965 assessorn i Göta hovrätt Per Sandström.

Kommittén har den 19 juni 1969 efter särskild framställning från justitiedepartementet avlämnat delbetänkande angående uppvigling, stencil Ju 1969: 16.

Sedan kommittén numera slutfört sitt uppdrag såvitt avser bestämmelserna om sårande av tukt och sedlighet samt brott mot trosfrid, får kommittén härmed överlämna delbetänkande med förslag till ändringar i tryckfrihetsförordningen och brottsbalken samt därtill hörande motiv.

Beträffande brott mot trosfrid har reservation avgivits av ledamöterna Lisa Mattson och Martinsson.

Stockholm den 26 augusti 1969.

Sven Romanus

Gudmund Ernulf *Lisa Mattson* *Robert Dockered*

Blenda Ljungberg *Bo Martinsson*

/Per Sandström

Innehåll

Förslag till ändrad lydelse av 6 kap. 2 §, 7 kap. 4 § och 10 kap. 10 § tryckfrihetsförordningen 7
Förslag till lag om ändring i brottsbalken 9

Kapitel 1 *Inledning* 11
1.1 Utredningsuppdraget 11
1.2 Utredningsarbetet 12

Kapitel 2 *Historik och gällande bestämmelser* 14
2.1 Allmänt om tryckfriheten 14
2.1.1 Historik 14
2.1.2 Gällande tryckfrihetsförordning 16
2.2 Film, radio, allmänna sammankomster, offentliga tillställningar 21
2.2.1 Film 21
2.2.2 Radio och TV 22
2.2.3 Allmänna sammankomster 23
2.2.4 Offentliga tillställningar.. 24
2.3 Förverkande och medverkan 24
2.3.1 Förverkande 24
2.3.2 Fleras medverkan till brott 25
2.4 Sårande av tukt och sedlighet .. 26
2.4.1 Historik 26
2.4.2 Gällande rätt 29
2.4.3 Pressens rådgivande nämnd 32
2.5 Brott mot trosfrid 33
2.5.1 Historik 33
2.5.2 Gällande rätt 35

Kapitel 3 *Utländsk rätt* 39
3.1. Sårande av tukt och sedlighet .. 39
3.1.1 Inledning 39
3.1.2 Internationella konventioner 39
3.1.3 Danmark 40
3.1.4 Norge 42
3.1.5 Finland 43
3.1.6 Förbundsrepubliken Tyskland 44
3.1.7 Belgien 45
3.1.8 Frankrike 46
3.1.9 England 46
3.1.10 Sovjetunionen 47
3.1.11 Israel 47
3.1.12 USA 47
3.2 Brott mot trosfrid 48
3.2.1 Inledning 48
3.2.2 Danmark 49
3.2.3 Norge 49
3.2.4 Finland 49
3.2.5 Förbundsrepubliken Tyskland 50
3.2.6 Belgien 51
3.2.7 Frankrike 51
3.2.8 England 52
3.2.9 Israel 52
3.2.10 USA 52

Kapitel 4 *Sårande av tukt och sedlighet* 54
4.1 Inledning 54
4.2 Utbud och konsumtion 54
4.3 Eventuella skadeverkningar 56
4.4 Är ändring i tryckfrihetsförordningen erforderlig? 63
4.5 Näringsfriheten 64
4.6 Kriminaliseringens omfång 65
4.6.1 Inledning 65
4.6.2 "Yttersta gränsen" 65
4.6.3 Spridningsrätten 67
4.7 Bestämmelser om skydd åt barn och ungdom 68
4.7.1 Gällande bestämmelser .. 68

4.7.2 Behov av särskilda bestämmelser till skydd åt barn och ungdom 69
4.7.3 Kommitténs ståndpunkt .. 70
4.8 Detaljmotivering 71
4.8.1 Inledning 71
4.8.2 Brott mot anständigheten 72
4.8.3 Olaga spridning 73
4.8.4 Sårande av tukt och sedlighet 75
4.8.5 Förledande av ungdom .. 75
4.8.6 De föreslagna ändringarna i TF 76

Kapitel 5 *Brott mot trosfrid* 78
5.1 Inledning 78
5.2 Religionsfriheten 79
5.3 Allmän motivering 80
5.4 Detaljmotivering 83

Kapitel 6 *Sammanfattning* 85
6.1 Sårande av tukt och sedlighet .. 85
6.2 Brott mot trosfrid 86

Reservation 87

Bilagor

Bilaga 1 Allmänhetens inställning till filmcensur och pornografi. Av Bengt Börjeson 89
Bilaga 2 Socialstyrelsens yttrande 9/10 1968 112
Bilaga 3 Socialstyrelsens yttrande 15/11 1968 114

Förslag till

ändrad lydelse av 6 kap. 2 §, 7 kap. 4 § och 10 kap. 10 § tryckfrihetsförordningen

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
6 KAP	
2 §	
Utan hinder av denna förordning gälle om spridning bland barn och ungdom av *tryckt skrift,* som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran, vad i lag är stadgat.	Utan hinder av denna förordning gälle *om spridning av sedlighetssårande framställning så ock* om spridning bland barn och ungdom av *framställning,* som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran, vad i lag är stadgat.
Beträffande spridande — — — — — — — — — — — — — — — — i lag.	
7 KAP	
4 §	
Med beaktande av det i 1 kap. angivna syftet med en allmän tryckfrihet skall såsom otillåtet yttrande i tryckt skrift anses sådan enligt lag straffbar framställning som innefattar:	
1. högförräderi, förövat — — — — — — — — — — — — — — — — eller trosbekännelse;	
13. skymfande av sådant som *av svenska kyrkan eller annat, här i riket verksamt trossamfund* hålles heligt;	13. *brott mot religionsfriheten genom* skymfande av sådant som enligt *annans trosuppfattning* hålles heligt;
14. *förfarande, som sårar tukt och sedlighet;* eller	14. *kränkande av den allmänna känslan för anständighet genom grovt sedlighetssårande eller uppenbart förråande innehåll;* eller
15. ärekränkning mot enskild person.	15. ärekränkning mot enskild person.
Med ärekränkning — — — — — — — — — — — — — — — — — — mot honom.	
10 KAP	
10 §	
Tryckt skrift, som uppenbart innefattar enligt 7 kap. 4 § straffbart *brott mot tukt och sedlighet,* må efter beslut av polismyn-	Tryckt skrift, som uppenbart innefattar enligt 7 kap. 4 § straffbart *kränkande av anständigheten,* må efter beslut av polis-

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
dighet i avbidan på förordnande om beslag tagas i förvar. Är fara i dröjsmål, må även utan sådant beslut åtgärd, som nu sagts, vidtagas av polisman; anmälan därom skall dock skyndsamt göras hos polismyndigheten, vilken har att genast pröva, om skriften skall kvarbliva i förvar.	myndighet i avbidan på förordnande om beslag tagas i förvar. Är fara i dröjsmål, må även utan sådant beslut åtgärd, som nu sagts, vidtagas av polisman; anmälan därom skall dock skyndsamt göras hos polismyndigheten, vilken har att genast pröva, om skriften skall kvarbliva i förvar.

Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom förordnas, dels att 16 kap. 9, 11 och 12 §§ brottsbalken skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges, dels ock att i samma kapitel skall införas två nya paragrafer, 11 a och 11 b §§, av nedan angiven lydelse.

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
16 KAP	
9 §	9 §
Om någon offentligen *skymfar sådant som av svenska kyrkan eller annat här i riket verksamt trossamfund* hålles heligt, dömes för *brott mot trosfrid* till böter eller fängelse i högst sex månader.	*Den som i strid mot rätten till religionsfrihet* offentligen skymfar sådant som *enligt annans trosuppfattning* hålles heligt, dömes för *brott mot religionsfriheten* till böter eller fängelse i högst sex månader.
11 §	11 §
Sårar någon tukt och sedlighet genom framställning i skrift eller bild eller genom att saluhålla, förevisa eller annorledes sprida skrift eller bild, dömes för *sårande av tukt och sedlighet* till böter eller fängelse i högst sex månader.	*Den som kränker den allmänna känslan för anständighet genom grovt sedlighetssårande eller uppenbart förråande framställning eller genom att sprida sådan framställning,* dömes för *kränkande av anständigheten* till böter eller fängelse i högst sex månader.
	11 a §
	Den som på allmän plats eller eljest offentligen utställer eller förevisar sedlighetssårande framställning eller som eljest sprider sådan framställning utan hänsyn till mottagarens inställning därtill, dömes för olaga spridning till böter eller fängelse i högst sex månader.
	11 b §
Vad nu sagts skall jämväl gälla, om någon, på allmän plats eller eljest offentligen,	*Den som i annat fall än i 11 eller 11a § sägs* på allmän plats eller eljest offentligen

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
i ord eller handling sårar tukt och sedlighet.	i ord eller handling sårar tukt och sedlighet, *dömes för sårande av tukt och sedlighet till böter eller fängelse i högst sex månader.*
12 §	12 §
Den som *bland* barn eller *ungdom sprider skrift eller bild,* som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran, dömes för *förledande av ungdom* till böter eller fängelse i högst sex månader.	Den som *inför* barn eller ungdom *utställer eller förevisar framställning,* som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran *eller på annat sätt bland barn eller ungdom sprider sådan framställning,* dömes för *förledande av ungdom* till böter eller fängelse i högst sex månader.

Denna lag träder i kraft den dag Konungen förordnar.

1 Inledning

1.1 *Utredningsuppdraget*

I direktiven för kommitténs arbete, som innefattas i statsrådsprotokollet för den 15 oktober 1965, redogjorde chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling, inledningsvis för gällande bestämmelser om uppvigling, brott mot trosfrid och sårande av tukt och sedlighet i brottsbalken och tryckfrihetsförordningen samt anförde därefter, såvitt avser brott mot trosfrid och sårande av tukt och sedlighet, följande:

> Det närmare innehållet av de straffbud som jag nu redogjort för beror av de förhållanden och uppfattningar som vid varje tidpunkt råder i samhället. — — — Begreppet skymfande växlar från tid till annan liksom också uppfattningen om de religiösa värden som straffbudet om brott mot trosfrid skyddar. Också i uppfattningen om vad som är en tukt och sedlighet sårande framställning kan en betydande förskjutning iakttas. Huvudvikten vid tillämpningen av lagrummet har tidigare lagts vid att värna den sexuella anständighetskänslan. Enligt rättstillämpningen vid tiden närmast före brottsbalkens tillkomst liksom i senare åtalspraxis fästs avseende främst vid att motarbeta framställningar av sadistisk eller på annat sätt abnorm eller förråande karaktär.
>
> För var och en av de nu berörda brottstyperna gäller vidare att avgränsningen av det straffbara området försvåras av att en avvägning måste ske av det intresse som straffbudet avser att skydda mot intresset av yttrandefrihet och tryckfrihet och ofta även mot det intresse som representeras av en framställnings litterära, konstnärliga eller vetenskapliga värde. I detta hänseende vill jag såvitt angår tryckt skrift fästa uppmärksamheten på bestämmelsen i 1 kap. 4 § tryckfrihetsförordningen, som innehåller bl. a. att envar som har blivit förtrodd att vaka över förordningens efterlevnad alltid bör fästa sin uppmärksamhet mera till ämnets och tankens än på uttryckets lagstridighet och mera på syftet än på framställningssättet samt i tvivelsmål hellre fria än fälla.
>
> Ifrågavarande avvägningsproblem har gång efter annan föranlett en livlig offentlig debatt. Jag vill erinra om den diskussion, som ägde rum i riksdagens båda kamrar tidigare i år i samband med dechargedebatten, och om den därpå följande omfattande pressdebatten. — — —
>
> I dagens samhälle förs den allmänna debatten otvivelaktigt med stor öppenhet och i en omfattning som väsentligt skiljer sig från vad som tidigare skedde. Inom det område jag här behandlar har såväl lagstiftning som rättspraxis gått i riktning mot allt större generositet och tolerans, samtidigt som individens strävanden att värna sin intellektuella integritet och att över huvud taget vidga sin personliga frihetssfär har vunnit allt mera erkännande. Rådande samhällsförhållanden och nya uttrycksmedel har också gjort det lättare att nå en vidare krets av allmänheten med skildringar och meningsyttringar. Bl. a. angivna förhållanden torde ge vid handen att hos allmänheten råder en friare inställning till religiösa och sexuella frågor än tidigare, och det synes finnas anledning anta att på grund härav de bestämmelser som förut har berörts inte svarar mot de rådande uppfattningarna i samhället. Ett sådant antagande styrks också av de svårigheter som uppenbarligen har mött vid bestämmelsernas tillämpning. Polismyndigheter, åklagare, domstolar och andra samhällsorgan tvingas nu ofta att fungera som ett slags skiljemän mellan olika uppfattningar i religiösa, etiska och dylika ämnen. En sådan ordning

bör såvitt möjligt undvikas. Jag har på grund av det anförda kommit till den uppfattningen att brottsbalkens och tryckfrihetsförordningens bestämmelser i förevarande delar bör överses och föreslår att en utredning tillsätts för detta ändamål.

Såvitt avser bestämmelsen om brott mot trosfrid och sårande av tukt och sedlighet bör översynen företas med utgångspunkt från en i princip obegränsad yttrande- och tryckfrihet och från att de nutida möjligheterna till spridning av framställningar inom ramen för eljest gällande lagbestämmelser i princip inte begränsas. Dessa synpunkter synes böra upprätthållas även till priset av att anstötliga och smaklösa framställningar kan komma att åtminstone temporärt vinna ökad spridning. De begränsningar som kan komma i fråga bör motiveras i första hand av att den enskilde inte utan sin egen aktiva medverkan skall behöva ta del av sådana framställningar. Jag tänker härvid på t. ex. framställningar som sprids i radio och TV eller genom offentligen burna plakat eller på annat sätt, såsom genom reklambroschyrer, påtvingas den enskilde. Däremot bör hinder inte läggas för att motsvarande framställning sprids på sådant sätt att den enskilde själv måste agera för att få ta del därav, exempelvis i pressen eller i bokform. I sammanhanget bör beaktas att i brottsbalken finns ett särskilt stadgande med regler som är avsedda att skydda barn och ungdom mot framställningar som kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran. Även denna fråga torde böra uppmärksammas vid utredningen. Vad särskilt angår det gällande stadgandet om brott mot trosfrid bör övervägas, huruvida detta med hänsyn till den skedda utvecklingen bör bibehållas eller ändras. Det bör därvid tas under prövning huruvida inte gällande bestämmelser om störande av förrättning eller av allmän sammankomst kan anses ge ett i förevarande hänseende erforderligt skydd.

1.2 *Utredningsarbetet*

När det gäller att bedöma frågan huruvida framställningar, som sårar tukt och sedlighet, skall straffbeläggas, aktualiseras spörsmålet om sådana framställningars eventuella skadeverkningar. Eftersom filmcensurutredningen, som tillsattes i oktober 1964 och som enligt direktiven skulle pröva behovet av särskild samhällskontroll av film, i viss mån kom in på frågan om de skadeverkningar, som kunde följa efter konsumtion av filmer med sexuella motiv och filmer med våldsinslag, föll det sig naturligt att samarbete inleddes. Härigenom har kommittén fått del av de resultat som Svenska filminstitutets filmforskningsgrupp uppnått. Filmforskningsgruppen, som konstituerades vid årsskiftet 1963—64, består av professorerna Sven Ahnsjö (barnpsykiatri), Torgny Segerstedt (sociologi), Gudmund Smith (psykologi) och Arne Trankell (pedagogik). Som ordförande fungerar filminstitutets verkställande direktör Harry Schein och som sekreterare fil. lic. Leif Furhammar. Kommittén har följt det arbete filmforskningsgruppen bedrivit och har deltagit i sammanträden såväl med filmcensurutredningen som filmforskningsgruppen. I juni 1967 avgav filmforskningsgruppen en sammanfattande rapport om dittills utförda undersökningar. Rapporten innehåller också gruppens slutsatser i anledning av den redovisade forskningen. Denna rapport lät filmcensurutredningen framlägga den 21 juni 1967 — utan något eget ståndpunktstagande — som sitt första betänkande »Filmens inflytande på sin publik» (SOU 1967: 31).

För att i möjligaste mån utröna konsumtionen av pornografiska alster och allmänhetens inställning till pornografi har kommittén gemensamt med filmcensurutredningen och med hjälp av statistiska centralbyråns utredningsinstitut låtit genomföra en intervjuundersökning. Undersökningen omfattade frågor om konsumtion av och inställningen till pornografiska framställningar i tryckt skrift, film, radio och TV.

Genom samarbete med utredningen rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningsarbetet (USSU) fick kommittén svar på vissa ytterligare frågor om pornografikonsumtionen i en av Svenska institutet för opinionsundersökningar (SIFO) på USSU:s begäran utförd intervjuundersökning.

Resultaten av dessa undersökningar har sammanställts av docenten Bengt Börjeson i en särskild rapport, som bifogas betänkandet som Bilaga 1.

Filmcensurutredningen angav slutbetänkande den 12 juni 1969, SOU 1969:14.

I Danmark tillsattes i oktober 1960 en statlig utredning — straffelovrådet — som i december 1964 anmodades att företa en översyn av bestämmelserna om pornografi. Straffelovrådet avlämnade sitt betänkande i juni 1966, betaenkning nr. 435. Kommittén har i viss mån samarbetat med straffelovrådet. Kommitténs ordförande och sekreterare deltog i straffelovrådets sammanträde den 21 mars 1966.

Då kommittén ansåg förefintligt material om pornografins verkningar otillräckligt som underlag för sin bedömning, begärde kommittén yttrande från socialstyrelsen huruvida konsumtion av pornografi eller skildringar med våldsinslag kunde från psykiatrisk synpunkt antagas medföra några skadeverkningar. Sedan yttrandet inkommit befanns detsamma böra kompletteras i vissa avseenden. Kommittén begärde därför från socialstyrelsen även yttrande i frågan huruvida konsumtion av pornografi och skildringar av våld kunde från sociologisk synpunkt antagas medföra några skadeverkningar. Socialstyrelsens båda yttranden bifogas betänkandet som Bilaga 2 och 3.

För att få en överblick över beskaffenheten av de pornografiska framställningar, som försäljes i Sverige, har kommittén hållit kontakt med justitiedepartementets tryckfrihetsbyrå och vidare från olika domstolar införskaffat domar i tryckfrihetsmål, som rört framställningar som sårat tukt och sedlighet.

Genom det s. k. pressbyråavtalet mellan Svenska tidningsutgivareföreningen och Aktiebolaget svenska pressbyrån tillkom Pressens rådgivande nämnd. Nämnden består av fem personer, av vilka ordföranden och två ledamöter utses av tidningsutgivareföreningen, en ledamot av Publicistklubben och en ledamot av Målsmännens riksförbund. Pressens rådgivande nämnd äger föreslå pressbyrån lämplig åtgärd då fråga uppkommer om en hos pressbyrån för distribution antagen eller till distribution anmäld tidning eller tidskrift genom sitt innehåll kan anses såra tukt och sedlighet. Kommittén har under utredningsarbetet följt nämndens verksamhet.

Genom utrikesdepartementet har uppgifter inhämtats om motsvarigheter i andra länder till de svenska bestämmelserna om brott mot trosfrid och sårande av tukt och sedlighet.

Följande framställningar har inkommit till eller överlämnats till kommittén:

en den 1 februari 1966 dagtecknad skrivelse från Folkpartiets ungdomsförbund;

en till chefen för eckleciastikdepartementet och till riksdagen ställd skrivelse från svenska kvinnor undertecknad med 183 265 namn;

en den 11 december 1967 till justitieminister Herman Kling och »Tryckfrihetslagsutredningen» ställd skrivelse, avgiven genom ett beslut av deltagarna i ett offentligt möte i Varberga Föreningsgård, Örebro, den 11 december 1967, anordnat av Kristen demokratisk samling;

tre skilda till Konungen, Stockholms rådhusrätts trettonde avdelning respektive »Porrutredningen» ställda skrivelser från Opinionsgruppen för skärpt filmcensur;

statens biografbyrås utlåtande i anledning av filmcensurutredningens delbetänkande »Filmens inflytande på sin publik»;

en den 22 oktober 1968 dagtecknad, av ett flertal ungdomsledaraspiranter vid en av Kristliga föreningen av unge män anordnad ungdomsledarkurs undertecknad skrivelse jämte bilagor;

en den 30 december 1968 dagtecknad skrivelse från Stockholms stads hem- och skola-distrikt med bilaga; samt

utdrag av justitiedepartementets protokoll den 9 maj 1969 behandlande vissa till departementet inkomna skrivelser angående pornografiska skrifter.

2 Historik och gällande bestämmelser

2.1 *Allmänt om tryckfriheten*

2.1.1 Historik

De första tryckerierna i Sverige anlades under slutet av 1400-talet och början av 1500-talet. Genom att tilldela tryckarna vissa privilegier och i samband därmed föreskriva vissa skyldigheter fick konungen viss möjlighet att bestämma vad som skulle tryckas. Under förra hälften av 1600-talet tillkom olika bestämmelser om granskning och tillstånd till tryckning, och genom 1661 års kansliordning ställdes utgivningen av tryckt skrift helt under kanslikollegiets övervakning. Yttrande- och tryckfriheten likställdes genom ett 1665 utfärdat plakat, där det bl. a. fastslogs att allmänna lagens bestämmelser om lasteligt och smädligt tal skulle tillämpas även på tryckt skrift. Allmänna lagens straffbud var stränga, särskilt i fall då religionen eller konungen angripits. Eftersom såväl författare, boktryckare som utspridare och i vissa fall även innehavare av sådan skrift straffades, hade plakatet stor effekt. 1665 års plakat kompletterades med ett 1667 utfärdat förbud mot införande i riket av skadliga böcker. I Kungl. Maj:ts stadga och förordning 1684 sammanfattades tidigare stadganden och samtidigt infördes vissa nya bestämmelser. Härefter gällde förbud för tryckning av annat än granskade och godkända skrifter. I förordningen fastslogs universitetsfakulteternas granskningsskyldighet beträffande akademiska avhandlingar. Censuren i övrigt var liksom tidigare koncentrerad till kanslikollegiet. 1686 inrättades emellertid ett särskilt ämbete, censor librorum, som utövade kanslikollegiets granskningsrätt. Bötesstraff stadgades som påföljd för brott mot förordningens regler och bötesstraff jämte konfiskation blev följden om skriften innehöll sådant som kunde »skattas fåfängligt». Eftersom privilegiesystemet utvecklats under tiden och boktryckarna därigenom blivit alltmera beroende av konungamakten, blev tryckfriheten helt kringskuren. Denna ordning blev bestående under större delen av frihetstiden.

Även rätten att yttra sig var begränsad. Sålunda fanns straffbestämmelser för lasteligt och smädligt tal mot konungen och rådet samt ärekränkning av enskild. Redan 1563 hade införts straff för hädelse, och genom olika stadgar straffbelades också vanvördnad mot bibeln, sakramenten och den kristna gudstjänsten.

1734 års lag intog samma stränga hållning som tidigare lag. För lasteligt tal mot konungen stadgades i regel dödsstraff. Kyrkan hade en stark ställning och straffen för religionsbrott var hårda. I missgärningsbalken 1: 1 stadgades:

> Vilken som av uppsåt, med ord eller skrifter, lastar och smädar Gud, hans heliga ord och sakramenten, miste livet. Sker det obetänkt och av hastighet och ångrar han sig, böte 100 daler och avbedje sitt brott offentligen i församlingen. Gör han det annan gång böte dubbelt. Den ej orkar böta, plikte med kroppen som i straffbalken sägs.

I 1: 2 gavs följande bestämmelse:

Gör någon gäckeri mot gudstjänsten, Guds ord och sakramenten av lättsinnighet böte 50 daler.

Missgärningsbalken stadgade också dödsstraff för förledande till myteri och uppror.

I början av 1760-talet höjdes röster för införande av tryckfrihet men detta ledde icke till lagstiftning. Vid riksdagen 1765—66 fortsatte diskussionen i tryckfrihetsfrågan, vilket resulterade i tryckfrihetsförordningen den 2 december 1766. Härigenom avskaffades censuren utom i fråga om religiösa skrifter, där kyrkan alltjämt ansågs böra granska manuskripten och medgiva tryckning. Det blev i övrigt tillåtet att trycka allt, som icke uttryckligen förbjöds i förordningen. Vidare reglerades vem som skulle svara för innehållet i tryckt skrift, åtal, rätten att utbekomma allmänna handlingar m. m. Många av dessa bestämmelser finns kvar i nuvarande tryckfrihetsförordning. I 1766 års förordning stadgades att Kungl. Maj:t icke skulle tillåta »den minsta ändring, rubbning eller förklaring, som till skriv- eller tryckfrihetens inskränkning leda kan». Genom denna bestämmelse ansågs förordningen ha grundlagskaraktär.

1766 års tryckfrihetsförordning innehöll en brottskatalog. Allt som stred mot den evangeliska läran straffades med böter och för smädelse mot Gud följde ansvar enligt allmän lag. Vidare stadgades straff för angrepp mot grundlagarna, lastande av konung, råd och ständer, smädeskrift mot ämbetsman och andra medborgare, smädligt tal om den kungliga familjen samt »allt, varigenom en uppenbar last månde främjas eller försvaras och således med ärbarhet, en rättskaffens naturlig och kristlig sedelära, samt dess grunder icke överensstämmer».

Genom regeringsformen 1772 avskaffades alla från 1680 till tiden för den nya regeringsformens antagande som grundlag ansedda stadgar. Därmed kom också 1766 års tryckfrihetsförordning att upphävas. En ny förordning utfärdades 1774.

Den nya förordningen blev ingen garanti för tryckfriheten. Påbud av skilda slag följde, varigenom bl. a. indragningsmakten introducerades i den svenska tryckfrihetslagstiftningen.

Efter statskuppen 1809 släpptes tryckpressarna fria och tryckfriheten togs i flitigt bruk i debatterna om statsskicket. En kommitté tillsattes för att utarbeta ett förslag till tryckfrihetsförordning. I regeringsformen intogs, utan att resultatet av arbetet på tryckfrihetsförordningen avvaktades, det än i dag gällande principiella stadgandet i 86 §, vari förklaras att med tryckfrihet förstås varje svensk mans rätt att utan några av den offentliga makten i förväg lagda hinder utgiva skrifter, att sedermera endast inför laglig domstol kunna tilltalas för deras innehåll och att icke i annat fall kunna därför straffas än om detta innehåll strider mot tydlig lag, given att bevara allmänt lugn utan att återhålla allmän upplysning.

Den tillsatta kommittén utarbetade ett förslag till tryckfrihetsförordning, vilket dock icke ledde till lagstiftning. I stället utarbetade konstitutionsutskottet ett nytt förslag som efter vissa ändringar godkändes av riksdagen 1810. Vissa ändringsförslag hade emellertid lagts vilande till nästa riksdag och nya förslag väcktes. Konstitutionsutskottet utarbetade då ett nytt förslag, som antogs av ständerna. Den nya tryckfrihetsförordningen stadfästes den 16 juli 1812. Denna skilde sig från den 1810 antagna genom att indragningsmakten återinfördes. Efter häftiga tryckfrihetspolitiska fejder under första hälften av 1800-talet avskaffades indragningsmakten vid riksdagen 1844—45.

Tryckfrihetsbrotten enligt 1812 års förordning kan indelas i fyra grupper: 1) angrepp mot den religiösa ordningen, 2) angrepp mot stat och samhällsordning, 3) angrepp å enskilda samt 4) angrepp mot sedligheten. I första gruppen gavs straffbestämmelser beträffande hädelse av Gud, förnekande av Gud och ett liv efter detta eller av den evangeliska läran samt gäckeri av den allmänna gudstjänsten, Guds ord och sakramenten. I andra gruppen fanns straff för uppmaning till myteri och uppror. Angrepp mot sedligheten beskrevs såsom:

Sedernas vanhelgd, vare sig genom offentliga läror till någon last, särdeles den som sårar

ärbarheten, eller sådana ohöljda och skändliga framställningar av denna lasts utövning, varigenom främjandet av ett fördärvligt levnadssätt åsyftas.

Det är att märka att missgärningsbalken ännu icke innehöll någon bestämmelse om osedliga yttranden o. dyl.

Genom 1812 års tryckfrihetsförordning infördes den ännu gällande regeln, att den som prövar skrifts brottslighet hellre skall fria än fälla, alltid mera fästa sin uppmärksamhet på ämnets och tankens än på uttryckets lagstridighet, mera på skriftens åsyftning än på framställningssättet.

1812 års tryckfrihetsförordning genomgick under årens lopp en hel del ändringar. 1815 antogs bestämmelser om jury i tryckfrihetsmål. I proposition till riksdagen 1853—54 föreslogs att tryckfrihetsförordningens natur av grundlag skulle slopas. Förslaget blev vilande till nästa riksdag, då det avslogs. Vid olika tillfällen väcktes förslag om helt ny tryckfrihetsförordning. Någon sådan antogs dock icke förrän 1949.

2.1.2 Gällande tryckfrihetsförordning

Den nuvarande tryckfrihetsförordningen (TF), som är grundlag, fastslår varje svensk medborgares rätt att, med iakttagande av de bestämmelser som meddelas i förordningen till skydd för enskild rätt och allmän säkerhet, i tryckt skrift yppa sina tankar och åsikter, offentliggöra allmänna handlingar samt meddela uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst. Vidare förbjudes förhandscensur. För missbruk av tryckfriheten eller medverkan däri må ej någon tilltalas eller dömas i annan ordning eller annat fall än tryckfrihetsförordningen bestämmer. Därför finns i TF en s. k. brottskatalog eller förteckning över de brott i brottsbalken som skall anses som tryckfrihetsbrott om de begås medelst tryckt skrift. Bland dessa brott återfinnes brott mot trosfrid och sårande av tukt och sedlighet.

TF är endast tillämplig på skrift, som framställts i tryckpress. Till skrift hänföres också karta, ritning eller bild, även om den ej åtföljes av text. Till tryck hänföres såväl stentryck och koppartryck som tryck framställt genom offsetpress, även mindre sådan avsedd exempelvis för kontorsbruk. Däremot betraktas icke som tryck mångfaldigande genom maskinskrift, stencilering, hektografering, duplicering, ljuskopiering, fotografering eller liknande metoder. För innehållet i på sådana sätt mångfaldigade skrifter gäller vanliga straff- och processrättsliga regler.

TF innehåller förbud för myndighet eller annat allmänt organ att på grund av skrifts innehåll — genom åtgärd som icke äger stöd i TF — hindra tryckning eller utgivning av skriften eller dess spridning bland allmänheten. 1944 års tryckfrihetssakkunniga hade i sitt betänkande utsträckt detta förbud till att gälla även för enskild. Som motivering härtill anfördes i betänkandet: (SOU 1947: 60 s. 49):

> Beträffande åtgärder av enskilda har TF hittills icke ansetts kunna giva handlingsregler till skydd för tryckfrihetens utövning motsvarande de för myndighet gällande. Uppenbart är emellertid att även i fråga om enskilda ett behov av dylika regler kan föreligga. Enskilda organisationer och sammanslutningar intaga stundom en sådan ställning att de verksamt kunna hindra tryckning, utgivning eller spridning av skrift, vars innehåll anses misshagligt eller anstötligt. I viss utsträckning torde väl den uppfattningen att dylika åtgärder icke äro tillåtna ha vunnit hävd, ehuru tryckfrihetsförordningen icke uttryckligen stadgar något därom. Reaktionen mot skrifter som ansetts misshagliga eller anstötliga har i vissa fall tagit sig uttryck i organiserade åtgärder till deras undertryckande. Tydligt är att dylika åtgärder icke äro väl förenliga med en allmän tryckfrihet.

I prop. 1948: 230 s. 86 f. uttalade departementschefen härom:

> Däremot inställer sig en stark tvekan om lämpligheten av att göra stadgandet tillämpligt även beträffande enskilda sammanslutningar och personer. Visserligen är det i och för sig riktigt att ej heller tvångsåtgärder från enskilda till undertryckande av en misshaglig skrift i allmänhet böra få förekomma. Stora svårigheter uppstå emellertid att i lag närmare angiva, i vilken omfattning sådana enskilda åtgärder skola anses rättsstridiga. I praktiken kan det därför bli vanskligt att upprätthålla en klar och otvetydig gräns mellan å ena sidan förbjudna tvångsåtgärder och å andra sidan en tillåten moralisk påverkan.

Dessa uttalanden innebär icke att det skulle vara förbjudet för exempelvis privata distributörer att uppsätta villkor i avseende å tidningarnas innehåll för att ingå distributionsavtal. Så har exempelvis skett genom det s. k. pressbyråavtalet.

Beträffande spridningsrätten anförde tryckfrihetssakkunniga vidare (Betänkandet s. 106 ff.):

Spridandet av tryck skrift bland allmänheten utgör en väsentlig sida av tryckfrihetens utövning. Det vore meningslöst att erkänna en rätt att trycka skrift, om obegränsade hinder mot spridning av skriften kunde uppställas. Tryckfriheten förutsätter alltså en principiell rätt att sprida tryckt skrift utan andra hinder än sådana som är betingade av tillsynen över tryckta skrifter eller nödvändiga för beivrandet av tryckfrihetsbrott — — —.

Det ligger i sakens natur att, även om det råder frihet att sprida tryckta skrifter, försäljare och andra utspridare dock, åtminstone i viss utsträckning, måste vara underkastade allmänna ordningsföreskrifter. Mot ett spridande som stör ordningen eller hindrar trafiken på allmän plats måste samhällets organ kunna ingripa. Genom en kungörelse år 1815 utfärdade överståthållarämbetet i Stockholm, på Kungl. Maj:ts befallning, förbud att utdela eller försälja tryckta skrifter å gator eller i portgångar. Förbudet var möjligen vid sin tillkomst, liksom tidigare ingripanden mot kolportering av tryckta skrifter, motiverat av att tillsynen över lagstridiga skrifter försvårades, om dessa finge spridas på allmän plats. Rörande detta förbud anför emellertid Rydin (Om yttrandefrihet och tryckfrihet s. 253 n. 1) att förbudet ej gjorde intrång i rättigheten att kringsprida skrifter genom kolportörer, då det endast gällde försäljningssättet och avsåg ett behövligt upprätthållande av ordning på allmänna platser, vilken skulle genom folksamlingar löpa fara att störas, samt att förbudet däremot skulle varit olagligt, om det sträckt sig till utdelning inuti husen. (Jämför Eek: Om tryckfriheten, s. 288). Även om numera ett så vidsträckt förbud som det i 1815 års kungörelse upptagna icke kan motiveras ur den allmänna ordningens synpunkt, måste dock vissa likartade bestämmelser få anses förenliga med den i tryckfrihetsförordningen garanterade spridningsrätten. Sålunda torde det i 2 § ordningsstadgan för rikets städer upptagna förbudet att å gator eller andra allmänna platser utan tillstånd bedriva försäljning från stånd, bord eller dylikt eller så att den på stället framgående rörelsen därigenom hindras eller uppehålles få anses gälla även försäljning av tryckta skrifter. I ett rättsfall (NJA 1893 s. 361) har förbud att å torgdag eller kreatursmöte idka försäljning eller till salu utställa andra varor än kreatur samt alster av ortens jordbruk, ladugårdsskötsel och hemslöjd icke mot bestämmelserna i tryckfrihetsförordningen ansetts kunna tillämpas på försäljning av böcker. Riktigheten härav har dock ifrågasatts (Eek s. 288). Den uppfattningen att spridande av tryckt skrift kan innefatta brott mot allmän ordning har även kommit till uttryck däri, att den som på allmän plats burit affischer eller utdelat tryckta skrifter ansetts därigenom kunna göra sig skyldig till förargelseväckande beteende (NJA 1935 s. 113, 1944 s. 702). Uppenbart är dock att frågan, huruvida spridandet av tryckt skrift innefattar förargelseväckande beteende, måste bedömas med varsamhet. Är sättet för spridningen förargelseväckande, föreligger icke något hinder mot dess bestraffande; att enbart på grund av skriftens innehåll anse dess spridande vara straffbart såsom förargelseväckande står däremot icke i överensstämmelse med tryckfrihetsförordningens grundsatser.

Som ordningsföreskrifter, vilka äro förenliga med den i tryckfrihetsförordningen stadgade spridningsrätten, torde även kunna anses sådana förbud för barn att idka viss försäljning, som enligt lag den 9 april 1926 kunna meddelas, liksom de förbud mot barns användande till arbete som gälla enligt lagen den 29 juni 1912 om arbetarskydd.

Spridande av tryckt skrift kan även ur andra synpunkter än den allmänna ordningens framstå som otillåtet och föranleda straff utan hinder av den i tryckfrihetsförordningen stadgade spridningsrätten. Det är uppenbart att den, som förskingrat annan tillhörig tryckt skrift eller som med hjälp av tryckt skrift gjort sig skyldig till bedrägeri, utpressning eller svindleri, icke till sitt fredande kan åberopa rätten att fritt sprida tryck skrift. I rättspraxis har även hänvisning till abortör genom överlämnande av tryckt skrift, upptagande dennes namn och adress, ansetts kunna bestraffas såsom delaktighet i fosterfördrivning (NJA 1936 s. 567). Då det gäller tryckt skrift, vilken upphovsmannen eller den som eljest disponerar över skriften önskar hemlighålla, kan i vissa fall ett olovligt spridande av skriften innefatta trolöshet mot huvudman eller obehörigt yppande av yrkeshemlighet. Spridande av tryckt skrift kan vidare, även om det icke är brottsligt, stå i strid mot en kontraktsenlig förpliktelse att ej sprida skriften eller att sprida den allenast i viss begränsad omfattning. Tryckfrihetsförordningen står ej i vägen för realiserandet av ett skadeståndsanspråk grundat å en dylik förpliktelse. Däremot föreligger ett intrång i den av tryckfrihetsförordningen garanterade spridningsrätten, om ingripande mot spridande av tryckt skrift grundar sig därå att skriften inne-

håller otillåtet yttrande eller otillåtet offentliggörande.

Så långt 1944 års tryckfrihetssakkunniga. Som ytterligare exempel på författningar, som vid sidan av TF straffbelägger spridning av tryckt skrift, kan nämnas upphovsrättslagen 30/12 1960, lotteriförordningen 19/5 1939, lagen 10/7 1947 om skydd för Förenta Nationernas emblem och lagen 30/12 1953 om skydd för vissa internationella sjukvårdsbeteckningar.

JO uttalar i ämbetsberättelsen 1957 (s. 202):

Såsom de sakkunniga framhållit kan det icke i och för sig anses oförenligt med TF:s bestämmelser att spridandet av tryckt skrift underkastas föreskrifter, som befinnas nödvändiga för upprätthållande av allmän ordning. Sålunda har t. ex., i överensstämmelse med vad de sakkunniga uttalat, föreskriften i § 2 ordningsstadgan för rikets städer angående förbud att utan tillstånd idka viss försäljning å allmän plats enligt fast praxis ansetts tillämplig jämväl beträffande försäljning av tryckta skrifter. Ur principiell synpunkt kan hinder icke heller anses föreligga mot att i lokal ordningsföreskrift, utfärdad i den ordning som i § 20 nämnda stadga sägs — d. v. s. antagen av kommunens fullmäktige och fastställd av länsstyrelsen — införa generell bestämmelse, som innebär viss ytterligare begränsning av spridningsrätten utöver vad som följer av § 2 i den allmänna ordningsstadgan.

MO anser också att spridningsrätten kan begränsas med hänsyn till kravet på allmän ordning och uttalar (1950 s. 304):

Utan stöd av TF torde militär myndighet äga ingripa mot spridningen av tryckt skrift inom militär förläggning, om så är motiverat därav att spridningen sker på ett sätt som är störande eller kan befaras bli störande för ordningen eller eljest sker under anstötliga former. Militär myndighet äger i dylika fall i den utsträckning som erfordras för återställande och upprätthållande av ordningen förbjuda skriftens spridning. Ingripandet har då sin grund i att skriftens försäljning eller distribuering inom förbandet faktiskt föranleder störande uppträde eller eljest på ett påtagligt sätt stör ordningen inom krigsmakten. I dylikt fall torde förbandschefen kunna förbjuda skriftens försäljning även om det ytterst är skriftens innehåll som föranlett störandet av ordningen. Den omedelbara anledningen till ingripandet är då ej skriftens innehåll utan den för ordningen störande händelse som föranletts av försäljningen. Uppenbart är även att av de allmänna kraven på ordning inom krigsmaktens lokaler kan härledas befogenhet att meddela förbud mot framläggande därstädes av pornografiska skrifter.

Även i själva TF finns inskränkningar i spridningsrätten. Enligt TF 6: 2 andra stycket gäller beträffande spridande av sådan karta över Sverige, eller del därav, som innehåller upplysning av betydelse för rikets försvar, eller av därmed jämförlig ritning eller bild de närmare bestämmelser som meddelas i lag. Sådana bestämmelser upptas i lagen 16/12 1949 om förbud mot spridning av vissa kartor m. m. I TF 6: 3 straffbelägges spridning av tryckt skrift som saknar föreskriven uppgift om boktryckeri, tryckningsort eller tryckningsår eller som innehåller felaktig uppgift därom ävensom spridande av tryckt skrift som lagts under beslag eller förklarats konfiskerad eller utgivits i strid mot utgivningsförbud eller uppenbart utgör fortsättning av skrift som avses med sådant förbud.

Genom 1949 års TF tillkom ytterligare en inskränkning i den allmänna spridningsrätten. 1944 års tryckfrihetssakkunniga hade nämligen bland annat i uppdrag att beakta spridningen av sensationsbetonad sexuell upplysningslitteratur och andra skrifter av mer eller mindre pornografiskt innehåll till barn och ungdom. De sakkunniga föreslog att i TF 6: 2 skulle intagas förbud för spridning bland barn och ungdom av tryckt skrift, som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas fostran. De sakkunniga uttalade i betänkandet (s. 112):

En sådan begränsning av spridningsrätten synes vara motiverad ej blott för skrifter, som berör sexuella företeelser. Syftet att skydda barn och ungdom mot neddragande och förråande inflytelser talar för att undantaget bör givas en mera allmän avfattning. Det kan även vara önskvärt att skydda det uppväxande släktet mot en förråande rashetspropaganda. Det har nämligen visat sig att grovt anstötliga tryckalster innehållande sådan propaganda blivit spridda till barn och ungdom i samma form som pornografiska skrifter. Ur synpunkten av de skadeverkningar som därav kunna vållas synes det naturligt att jämställa dem med pornografi. Det nu avsedda undantaget synes även

böra omfatta andra likartade skrifter som kunna anses medföra allvarlig fara för de ungas fostran. Hit kan hänföras propaganda mot andra nationer eller mot främmande trosbekännare, vilken tar sig råa och anstötliga uttryck. Även skildringar av mord, våldsgärningar och andra grova brott kunna i vissa fall jämställas med de förut angivna slagen av skrifter. I vad mån spridningen till barn och ungdom av tryckta skrifter med sådant innehåll, som nu angivits, blir straffbar beror dock icke enbart på undantagets omfattning utan, som redan anförts, även på de straffbud i allmän lag som på grund av undantaget blir omedelbart tillämpliga.

Under remissförfarandet framfördes vissa betänkligheter mot förslaget, vilka betänkligheter vilade på uppfattningen att förslaget gick längre än vad som var motiverat med hänsyn till dess syfte och att därigenom öppnades möjligheter till alltför långtgående ingripanden mot tryckta skrifter. Departementschefen fäste i anledning därav uppmärksamheten på att det i stadgandet talades om »spridning bland barn och ungdom», vilket icke avsåg den vanliga bokhandeln och ej heller någon annan enstaka försäljning eller överlämnande till person under viss ålder, och att det skulle vara fråga om en yrkesmässig eller eljest mera planmässig spridning just till barn och ungdom (prop. 230/48 s. 165).

Det i TF intagna förbudet mot spridning av förråande alster till barn och ungdom blev icke straffsanktionerat förrän genom BrB:s ikraftträdande. Strafflagen innehöll nämligen icke någon mot BrB 16: 12 svarande bestämmelse.

Tillsynen över TF:s tillämpning är anförtrodd justitieministern och justitiekanslern. Enligt TF 9: 1 skall justitieministern själv eller genom tryckfrihetsombuden vaka över TF:s efterlevnad. Övervakningen möjliggöres genom bestämmelsen i TF 4: 7 om skyldighet för boktryckare att av varje här i riket tryckt skrift samtidigt med skriftens utgivande avlämna ett granskningsexemplar, i Stockholm till justitieministern och på annan ort till tryckfrihetsombudet. Enligt gällande instruktion för tryckfrihetsombuden (31/1 1950) bör ombudet genast granska det överlämnade exemplaret av skriften för att utröna, om däri förekommer något som bör föranleda allmänt åtal för tryckfrihetsbrott. Om tryckfrihetsombudet finner anledning till åtal, skall han skyndsamt göra anmälan därom till justitieministern och översända skriften. Om ombudet anser frågan om åtal vara tveksam eller om han eljest finner anledning att skriftens innehåll kommer till justitieministerns kännedom, bör han skyndsamt insända skriften och ange anledningen därtill genom förstreckning i skriften eller på annat sätt.

Justitieministern fattar ensam beslut; beslutet utgör icke regeringsärende utan departementsärende. Enligt praxis granskas handläggningen dock av riksdagens konstitutionsutskott. Finner justitieministern att allmänt åtal bör anställas för tryckfrihetsbrott, skall han med översändande av skriften göra anmälan därom till JK. Justitieministerns anmälan till JK innebär plikt för denne att självständigt pröva frågan om åtal men ej skyldighet att åtala. JK äger även utan anmälan från justitieministern väcka åtal för tryckfrihetsbrott. Enligt praxis väcker JK dock icke åtal för tryckfrihetsbrott beträffande exempelvis sedlighetssårande skrifter utan anmälan från justitieministern.

Innan åtal väcks, äger justitieministern förordna om beslag. Sådant förordnande kan icke meddelas senare än en vecka efter det skriften utgivits och granskningsexemplar avlämnats. Justitieministern kan uppdraga åt tryckfrihetsombud att meddela förordnande om beslag. I sådant fall skall justitieministern pröva om beslaget skall bestå. Då justitieministern förordnat om beslag eller fastställt beslag, skall skriften med underrättelse om beslaget genast överlämnas till JK, som inom två veckor måste väcka åtal eller vid domstol ansöka om skriftens konfiskering. I annat fall förfaller beslaget.

Sedan åtal väckts äger rätten förordna om beslag.

Tryckt skrift, som uppenbart innefattar straffbart brott mot tukt och sedlighet, må efter beslut av polismyndighet i avbidan på förordnande om beslag tagas i förvar. Är fara i dröjsmål, må även utan sådant beslut

åtgärd, som nu sagts, vidtagas av polisman; anmälan därom skall dock skyndsamt göras hos polismyndigheten, vilken har att genast pröva, om skriften skall kvarbliva i förvar.

Allmänt åtal för tryckfrihetsbrott skall väckas inom sex månader sedan skriften utgivits och granskningsexemplar avlämnats, vid påföljd att skriften eljest är fri från sådant åtal.

Beträffande periodisk skrift, d. v. s. tidning, tidskrift eller annan sådan tryckt skrift, som enligt utgivningsplan är avsedd att under bestämd titel utgivas med minst fyra på särskilda tider utkommande nummer eller häften årligen och för vilken utgivningsbevis meddelats, skall åtalet riktas mot den som hos justitieministern anmälts som utgivare. I ansvarshänseende betraktas utgivaren som författare till allt som publicerats i periodisk skrift; detta även om den verkliga författarens namn blivit utsatt i den brottsliga artikeln. (I fråga om annonser är ansvaret begränsat. Som tryckfrihetsbrott skall således icke anses tillkännagivande i annons eller annat sådant meddelande, om ej av meddelandets innehåll omedelbart framgår att ansvar för tryckfrihetsbrott kan ifrågakomma. Det har befunnits olämpligt att göra utgivaren ansvarig för i och för sig oskyldiga meddelanden, vilka erhåller sin avsedda innebörd först genom något förhållande, som är undandraget hans kontroll.) Fanns icke utgivningsbevis, då skriften utgavs, eller fanns icke behörig utgivare, skall åtalet riktas mot skriftens ägare. Kan ej visas vem som var ägare till skriften, är boktryckaren ansvarig. Kan icke utrönas vem som var boktryckare, svarar den som utspritt skriften. I tryckfrihetsmål får ej fråga väckas om någons författarskap till periodisk skrift.

För innehållet i tryckt skrift, som icke är periodisk, svarar skriftens författare, om författaren på skriften angivits med sitt namn eller med pseudonym, som enligt vad allmänt är känt åsyftar honom, eller om han i skriftlig förklaring erkänt sig vara författaren eller inför domstol avgivit sådant erkännande. Författaren är emellertid icke ansvarig om skriften utgivits utan hans samtycke eller om hans namn eller pseudonym utsatts på skriften utan hans godkännande. I fråga om samlingsverk och dylika skrifter med flera författare svarar dessa var för sin del. Om författarna är anonyma eller ej medgivit publicering och skriften har särskild utgivare, som åt boktryckare eller förläggare tillhandahållit skriften för tryckning eller utgivning, blir denne ansvarig under förutsättning att hans namn eller pseudonym utsatts med hans tillstånd. Utgivaren svarar även för innehållet i tryckt skrift, vars författare avlidit före utgivningen. Är varken författare eller utgivare ansvarig faller ansvaret på förläggaren, d. v. s. den som omhänderhaft tryckning och utgivning av annans skrift. Finns icke förläggare eller kan man icke utröna vem det är, svarar i hans ställe boktryckaren. Saknar skriften uppgift om boktryckaren, svarar i hans ställe utspridaren om tryckeriet ej kan uppspåras. Så är också fallet om uppgiften om boktryckaren är oriktig och utspridaren känner till detta.

Tryckfrihetsmål upptages av rådhusrätt. Talan skall anhängiggöras vid den rådhusrätt, som är behörig att upptaga tryckfrihetsmål för det län, där tryckningsorten är belägen. Är skriften tryckt utom riket skall som tryckningsort anses den ort, där den som låtit utlämna skriften för spridning, har sitt hemvist.

I mål om ansvar för innehållet i tryckt skrift skall frågan huruvida skriften är brottslig prövas av en jury om nio medlemmar, såframt parterna icke förklarar sig vilja hänskjuta målet till rättens avgörande utan juryprövning. Vid förberedande förhandling inför rätten skall bland annat avgöras om jury skall medverka. Skall jury icke medverka, utsättes målet till huvudförhandling i vanlig ordning. Rätten består då av en lagfaren domare samt nämnd. I mål om brott, för vilket icke är stadgat strängare straff än fängelse i ett år och ej heller avsättning, är rådhusrätten domför med lagfaren domare och tre nämndemän.

Skall jury medverka, vidtager rätten åtgärder för juryns bildande. Jurymän utses för varje län för en tid av fyra år. Valet förrättas av landsting eller, då inom länet

är flera landsting eller finns stad som ej deltar i landsting, av landstingen eller av landsting och stadsfullmäktige inom sådan stad. Rätten undersöker, då jury skall bildas, först om någon av jurymännen är jävig. Parterna äger därefter utesluta ett visst antal jurymän varefter rätten av de återstående uttager så många till suppleanter att nio jurymän kvarstår. Vid huvudförhandling inför jury består rätten av tre eller fyra lagfarna domare. Sedan förhandlingen slutförts, skall rätten till juryns besvarande skriftligen avfatta frågan huruvida skriften är brottslig enligt det eller de av åklagaren åberopade lagrummen. Juryn överlägger omedelbart i enrum. Frågan skall besvaras med ja eller nej. Om minst sex jurymän är ense, skall skriften anses brottslig. Finner juryn att skriften icke är brottslig, skall den tilltalade frikännas. Har juryn funnit skriften brottslig, skall även rätten pröva frågan. Är rätten av annan mening än juryn, äger rätten frikänna den tilltalade eller hänföra brottet under mildare straffbestämmelse. Straffet bestämmes av rätten.

Konfiskation — varom föreskrifter finns i 7: 7 TF — är att betrakta som en speciell tryckfrihetsrättslig rättsverkan. Den är inte obligatorisk men kan av domstolen bestämmas vid varje tryckfrihetsbrott, även om man ej kan finna den för skriften ansvarige. Konfiskering av tryckt skrift innebär, att alla för spridning avsedda exemplar av skriften förstörs och att med plåtar, stereotyper och annat uteslutande för tryckning av skriften avsett material förfares så att det icke kan missbrukas.

2.2 *Film, radio, allmänna sammankomster, offentliga tillställningar*

2.2.1 Film

Alltsedan 1911 har i Sverige förekommit statlig filmcensur. Gällande föreskrifter finns i förordningen 5/6 1959 (nr 358) med särskilda bestämmelser om biografföreställningar m. m. (biografförordningen) och i instruktionen för statens biografbyrå 3/12 1965 (nr 748).

Enligt biografförordningen får ej offentligen visas film, som inte dessförinnan godkänts av statens biografbyrå. Biografbyrån får inte godkänna film eller del av film, vars förevisande på grund av det sätt, varpå händelserna skildras, och det sammanhang, vari de förekommer, kan verka förråande eller skadligt upphetsande eller förleda till brott. Biografbyrån äger vägra att godkänna film eller del av film om förevisande därav uppenbarligen skulle strida mot allmän lag. Film eller del av film må ej godkännas till förevisning för barn under 11 år eller för barn, som fyllt 11 men ej 15 år, i den mån den kan vålla barn i sådan åldersgrupp psykisk skada.

Till biografbyrån är knutet statens filmgranskningsråd såsom rådgivande organ i frågor rörande godkännnande av film. Enligt instruktionen för statens biografbyrå får byrån ej avgöra frågor om godkännande av film utan att ha inhämtat filmgranskningsrådets yttrande, därest fråga uppkommer att helt förbjuda film, att förbjuda betydande delar av en film, att förbjuda delar av en film, vilken vunnit erkännande såsom film av betydande konstnärligt värde eller som uppenbarligen kan antagas vinna sådant erkännande, eller att företa censuråtgärd som är av normerande betydelse för verksamhetens utövande.

Biografbyrån består av en direktör, tillika filmcensor, som är byråns chef, samt av ytterligare filmcensorer. Direktören utnämns av Kungl. Maj:t. Annan filmcensor förordnas av Kungl. Maj:t efter förslag av biografbyrån. Fråga om godkännande av film prövas i regel av en filmcensor men i vissa fall av två eller tre censorer.

Filmgranskningsrådet består av ordförande och fyra ledamöter jämte suppleanter, alla utsedda av Kungl. Maj:t.

Filmcensurens utformning diskuterades vid 1954 års riksdag (prop. nr 116). 1949 års filmkommitté, vars förslag då behandlades, hade tillstyrkt att censuren bibehölls icke bara som ett skydd för barnen utan även med tanke på vuxna vilket motiverats av uppfattningen att censuren utgjorde ett mentalhygienskt skydd mot sadistiska och skadligt ångestpressande inslag i filmerna.

Kommittén hade emellertid övervägt att låta filmer för vuxna helt befrias från censur med hänsyn bl. a. till att det rådde skarpt delade meningar om vad som var moraliskt och mentalhygieniskt farligt. Praktiskt taget samtliga remissinstanser anslöt sig till förslaget om censurens bibehållande. Föredragande departementschefen delade denna uppfattning, vilken också vann riksdagens gillande.

Vid nuvarande biografförordnings tillkomst behandlades icke frågan huruvida filmcensuren borde avskaffas. I den offentliga debatten har emellertid nödvändigheten av filmcensur för vuxna ifrågasatts. I motioner vid 1964 års riksdag hemställdes om utredning om den statliga filmcensurens inställning. Allmänna beredningsutskottet framhöll i sitt utlåtande, att reglerna för filmcensuren skapade osäkerhet vid tillämpningen och att osäkerhet rådde om de motiv som kunde föranleda fortsatt särställning för behandlingen av film i förhållande till andra massmedia. I enlighet med utskottets förslag beslöt riksdagen med anledning av motionerna att hos Kungl. Maj:t hemställa om tillsättande av en förutsättningslös utredning om den statliga filmcensurens ställning och därmed sammanhängande spörsmål.

I direktiven för den i anledning härav tillkallade Filmcensurutredningen framhöll chefen för ecklesiastikdepartementet bl. a. att utgångspunkten för utredningsarbetet borde vara att bättre än som tidigare varit möjligt belysa vilka faktorer, som kan motivera särskild förhandsgranskning eller eventuellt andra former av särskild samhällskontroll för offentliga visningar av film, samt att utredningen därvid borde inrikta sig på att diskutera karaktären av de skadeverkningar på olika publikkategorier som kan tänkas motivera vissa generella normer för sådana ingripanden.

I Filmcensurutredningens betänkande med förslag till filmlag och filmansvarighetslag (SOU 1969: 14) föreslås censurens avskaffande beträffande film för vuxna men dess bibehållande — om än i något annorlunda former — beträffande barnfilm d. v. s. för barn under 15 år. I fråga om film för vuxna föreslås att ansvar för yttrandefrihetsbrott i film liksom i fråga om tryckt skrift skall utkrävas i efterhand av den för filmen ansvarige. Ansvarig är i första hand filmutgivaren, som förordnas för viss film av filmens producent. Har filmutgivare inte förordnats, vilar ansvaret på producenten. Samma blir fallet om filmutgivaren inte längre är behörig när filmen visas. Vidare föreslås att TF:s brottskatalog skall ligga till grund för bedömningen av frågan om filmen överskridit yttrandefrihetens gränser. Enligt förslaget ankommer allmänt åtal på justitiekanslern. Åtal upptages av Stockholms rådhusrätt eller annan rådhusrätt som är behörig att pröva tryckfrihetsmål. De regler som gäller rättegången i tryckfrihetsmål föreslås gälla också då fråga är om yttrandefrihetsbrott i film.

2.2.2 Radio och TV

Enligt radiolagen 30/12 1966 fordras för rätt att här i riket eller på svenskt fartyg eller luftfartyg utom riket inneha eller använda radiosändare tillstånd av konungen eller den myndighet konungen bestämmer. Tillstånd att inneha eller använda radiosändare meddelas för viss tid. Enligt 5 § äger det företag konungen bestämmer med ensamrätt avgöra vilka radioprogram som skall förekomma i rundradiosändning vilken rätt icke får överlåtas utan konungens medgivande. Enligt 6 § skall ensamrätten utövas opartiskt och sakligt och efter riktlinjer som fastställs genom avtal.

En principiellt viktig bestämmelse finnes i 8 § första stycket radiolagen som lyder:

> Myndighet eller annat allmänt organ får ej i förväg granska eller föreskriva förhandsgranskning av radioprogram och ej heller förbjuda radiosändning eller trådsändning på grund av dess innehåll.

Härifrån undantages dock bild som återger Sverige eller del därav och som innehåller upplysning av betydelse för rikets försvar.

I radiolagen ges vidare bestämmelser om radionämnden, ett organ som i efterhand skall granska radioprogram som förekommit

i rundradiosändning. Enligt instruktionen för radionämnden 9/6 1967 (SFS 449) skall radionämnden övervaka att företaget utövar sin ensamrätt opartiskt och sakligt samt i övrigt efter de riktlinjer som fastställts i avtal mellan företaget och staten.

Avtalet mellan svenska staten och Sveriges Radio angående rundradions programverksamhet ingicks 30/6 1967 för en tid av 10 år. I avtalets 6—8 §§ ges närmare bestämmelser för hur verksamheten skall bedrivas. Där stadgas, att bolaget i programverksamheten skall hävda de grundläggande demokratiska värdena, samt att programverksamheten skall bedrivas med beaktande av ljudradions och televisionens centrala ställning i samhället, varav bl. a. följer skyldighet för bolaget att i lämplig form upplysa om nuets händelser och orientera om viktigare kultur- och samhällsfrågor samt stimulera till debatt kring sådana frågor. Vidare framhålles, att programmen skall vara omväxlande till karaktär och innehåll och i skälig omfattning tillgodose olika intressen i fråga om bl. a. religion, musik, teater, konst, litteratur och vetenskap, samt att programmen skall skänka god förströelse och underhållning med beaktande av olika smakriktningar, varvid även mindre gruppers intressen av mera särspräglad natur i görlig mån skall tillgodoses. Det föreskrives att radiolagens bestämmelse i 6 § om opartiskhet och saklighet skall tillämpas med beaktande av att en vidsträckt yttrande- och informationsfrihet skall råda i rundradion, att programverksamheten i sin helhet skall präglas av skälig balans mellan olika åsikter och intressen, att bolaget före sändning av program så noggrant som omständigheterna medger skall kontrollera sakuppgifter i programmet, att ämnesval och framställning skall ta sikte på vad som är väsentligt, att den enskildes privatliv skall respekteras om icke ett oavvisligt allmänt intresse kräver annat samt att felaktig sakuppgift skall beriktigas, när det är påkallat.

I radioansvarighetslagen 30/12 1966 ges närmare bestämmelser om yttrandefrihet i ljudradio- och televisionsprogram (radioprogram). Enligt 2 § skall missbruk av yttrandefriheten i radioprogram medföra ansvar och skadeståndsskyldighet endast när gärningen innefattar yttrandefrihetsbrott, varmed förstås framställning eller offentliggörande, som enligt 7 kap. 4 eller 5 § TF skulle ha varit att anse som tryckfrihetsbrott, om gärningen begåtts genom tryckt skrift. I radioansvarighetslagen ges vidare regler om programutgivare d. v. s. en särskilt förordnad person som skall ha till uppgift att förebygga yttrandefrihetsbrott i program för vilket han är förordnad. Lagen upptar även bestämmelser om åtal och rättegång. Allmänt åtal får väckas endast av justitiekanslern, och mål om yttrandefrihetsbrott i radioprogram skall upptagas av Stockholms rådhusrätt såvida det icke med hänsyn till omständigheterna är lämpligare att upptaga målet vid annan rådhusrätt som är behörig att pröva tryckfrihetsmål. Beträffande rättegången gäller i övrigt samma regler som i tryckfrihetsmål.

2.2.3 Allmänna sammankomster

I fråga om allmän sammankomst, som hålles för överläggning, opinionsyttring eller upplysning i allmän eller enskild angelägenhet, eller som är att hänföra till föreläsning eller föredrag för undervisning eller meddelande av allmän eller medborgerlig bildning eller till religionsövning, ges bestämmelser i lagen 14/12 1956 om allmänna sammankomster. Sådan allmän sammankomst må icke utan tillstånd av polismyndigheten hållas å gata, torg, park eller annan plats, som enligt fastställd stadsplan eller byggnadsplan utgör allmän plats och som upplåtits för avsett ändamål, å sådan del av hamnområde som är tillgänglig för allmänheten eller å allmän väg eller annat område, som är upplåtet till eller eljest nyttjas för allmän samfärdsel. Ansökan om tillstånd skall innehålla uppgift om anordnaren, tid och plats för sammankomsten samt dennas art och huvudsakliga utformning. Beträffande allmän sammankomst utomhus å annan plats än nu nämnts i stad eller köping skall anmälan före sammankomsten göras till polismyndigheten. Polismyndighet äger upplösa allmän sammankomst bl. a. om vid

densamma förekommer något som strider mot lag. Polismyndigheten äger vidare förbjuda förnyande av allmän sammankomst, som åsyftar eller innebär något, som strider mot lag .

Som en speciell art av allmänna sammankomster har demonstrationer betraktats. Även dessa regleras i praktiken främst av lagen om allmänna sammankomster. Vad tidigare nämnts om skyldighet att hos polismyndigheten göra ansökan om tillstånd till allmän sammankomst på allmän plats, allmän väg eller annat område, som används för allmän samfärdsel, eller att till polismyndigheten göra anmälan om allmän sammankomst, som icke är avsedd att äga rum på allmän plats eller liknande, gäller också i fråga om demonstrationer. Med prövningen av frågan om tillstånd till demonstration på allmän plats avses att utröna huruvida hinder mot demonstrationens anordnande föreligger ur allmänna ordnings- och trafiksynpunkter (JO 1966 s. 491). Förhandsgranskning av texten på plakat, banderoller o. dyl. kan därför icke anses förenlig med de grunder på vilka lagen bygger (RÅ 1963 ref. 43). Av avgörande betydelse för demonstrationsrätten måste emellertid anses vara, vad som får förekomma vid demonstration i form av anförande, slagord, plakat o. s. v. Detta regleras genom brottsbalken och i viss mån genom TF. Härigenom ges möjlighet för polismyndigheten att inställa eller upplösa demonstration. Enligt 10 § lagen om allmänna sammankomster äger nämligen polismyndigheten, som enligt 9 § har en ovillkorlig rätt att få tillträde till allmän sammankomst, rätt att upplösa sammankomst och därmed också demonstration om den hålls i strid mot ett allmänt förbud, om beslut meddelats att sammankomsten icke får äga rum, så ock om vid sammankomsten förekommer något som strider mot lag eller om sammankomsten föranleder svårare oordning eller avsevärd fara för de närvarande och andra åtgärder visat sig vara otillräckliga för att förebygga fortsatt lagstridigt förfarande, återställa ordningen eller bereda skydd för de närvarande.

Föreskrifterna i lagen om allmänna sammankomster är straffsanktionerade. Sålunda straffas enligt 15 § den som anordnar allmän sammankomst utan att göra ansökan eller anmälan, när detta krävs, med dagsböter. Den som fortsätter allmän sammankomst sedan beslut meddelats att den skall upplösas och den som icke rättar sig efter de föreskrifter som polismyndigheten meddelat för allmän sammankomst straffas också enligt detta lagrum i den mån gärningen icke blir att bedöma enligt BrB 16: 3 som ohörsamhet mot ordningsmakten.

För yttrandefrihetsbrott genom tryckt skrift vid allmän sammankomst gäller TF:s regler.

För yttrandefrihetsbrott i övrigt vid allmän sammankomst gäller helt BrB:s bestämmelser.

2.2.4 Offentliga tillställningar

Allmänna ordningsstadgan innehåller föreskrifter angående offentliga tillställningar. Med offentlig tillställning avses teaterföreställning, konsert, tävling och uppvisning i sport och idrott, danstillställning, biografföreställning, cirkusföreställning, tivoli- och marknadsnöjen, festtåg samt tillställning av annat slag, som anordnas för allmänheten och som icke avses i lagen om allmänna sammankomster. Å allmän plats får offentlig tillställning ej anordnas utan tillstånd av polismyndigheten. Vill någon i stad eller köping anordna offentlig tillställning på annan plats, skall anmälan i förväg göras till polismyndigheten. Polismyndigheten äger inställa eller upplösa offentlig tillställning på i huvudsak samma villkor som gäller beträffande allmänna sammankomster.

Yttrandefrihetens gränser vid offentliga tillställningar bestämmes — såvida ej är fråga om tryckt skrift — av BrB:s regler.

2.3 *Förverkande och medverkan*

2.3.1 Förverkande

I 36 kap. BrB meddelas vissa bestämmelser om rättsverkningar av brott, främst förverkande av egendom. Efter en 1968 företagen ändring i 36 kap. BrB kan följande egendom förklaras förverkad:

1) Utbyte av brott enligt BrB som ej motsvaras av skada för enskild. Detsamma gäller förlag för brott eller dess värde, om förlaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt BrB.
2) Egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt BrB eller som frambragts genom sådant brott. Detsamma gäller egendom, vars användande utgör brott enligt BrB, eller med vilken eljest tagits befattning som utgör sådant brott.
3) Föremål som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning.

Enligt lagtexten gäller dessa förverkanderegler i princip endast då det är fråga om brott enligt BrB. På grund av hänvisning i 2 § tredje stycket radioansvarighetslagen är bestämmelserna att tillämpa vid yttrandefrihetsbrott i radioprogram. Hänvisning till BrB:s förverkanderegler har också skett i Filmcensurutredningens förslag till filmansvarighetslag.

Vad beträffar förverkande vid tryckfrihetsbrott har, som ovan redovisats, TF en särskild bestämmelse i 7: 7 enligt vilket lagrum tryckt skrift, som innefattar tryckfrihetsbrott, må konfiskeras. Konfiskation eller förverkande i anledning av tryckfrihetsbrott regleras i princip exklusivt av TF (Malmgren: Sveriges grundlagar 10 uppl. s. 265). Förverkande enligt BrB av exempelvis vinning kan således icke förekomma.

Det är endast de vanliga straffrättsliga reglerna om straffsatser, straffarter etc. som genom hänvisning i 7: 6 TF blir tillämpliga och icke bestämmelserna om särskilda rättsverkningar på grund av brott. Detta får till följd att olika förverkanderegler blir att tillämpa, om yttrandefrihetsbrottet begås genom tryckt skrift eller genom på annat sätt mångfaldigad skrift, i radio och TV eller i film.

2.3.2 Fleras medverkan till brott

I 23: 4 BrB ges bestämmelser om fleras medverkan till brott. Lagrummet har följande lydelse:

> Ansvar som i denna balk är stadgat för viss gärning skall ådömas ej blott den som utfört gärningen utan jämväl annan som främjat denna med råd eller dåd. Den som ej är att anse såsom gärningsman dömes, om han förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och eljest för medhjälp därtill.
>
> Envar medverkande bedömes efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last. Ansvar som är stadgat för gärning av syssloman, gäldenär eller annan i särskild ställning skall ock drabba den som jämte honom medverkat till gärningen.
>
> Vad i denna paragraf sägs skall ej gälla, om annat följer av vad för särskilda fall är stadgat.

Huvudregeln beträffande fleras medverkan till brott är att varje medverkande ådrager sig självständigt straffansvar. Av lagrummets avfattning framgår vidare att i princip alla medverkande skall straffas.

Varje medverkande (gärningsman, anstiftare eller medhjälpare) skall straffas efter samma skala som gäller för den som ensam utfört brottet. För vissa fall av medverkan stadgas emellertid straffnedsättning eller straffrihet i BrB 23: 5 som lyder:

> Har någon förmåtts att medverka till brott genom tvång, svek eller missbruk av hans ungdom, oförstånd eller beroende ställning eller ock medverkat allenast i mindre mån, må straffet för honom sättas under vad för brottet eljest är stadgat; i ringa fall skall ej dömas till ansvar. Detsamma skall gälla, då fråga är att ansvar som är stadgat för någon i särskild ställning skall ådömas annan medverkande.

Reglerna om medverkan kompletterar brottsbeskrivningarna i de särskilda straffbuden. Dessa är i allmänhet avfattade med tanke på det fall att en brottslig gärning utförts av en enda person, en gärningsman. Men enligt medverkansreglerna skall vad som är stadgat om den som utfört gärningen tillämpas jämväl på den som främjat den brottsliga gärningen med råd eller dåd, d. v. s. med psykiska eller fysiska medel.

När flera medverkat till brott kan det icke för varje medverkandes straffbarhet fordras att hans medverkan varit en betingelse för brottet. Den omständigheten, att den brottsliga effekten skulle ha kommit till stånd även om någon av flera medverkande undandragit sin medverkan, kan i regel icke få medföra att han går fri från straff. Han

bör nämligen inte få räkna sig tillgodo att de andras handlingar ensamma skulle varit tillräckliga för att bringa brottet till stånd. För att han skall kunna straffas bör det vara nog om han på ett eller annat sätt främjat brottet. Främjandet kan ske fysiskt men det kan också ske genom att den medverkande psykiskt övar inflytande på andra medverkande.

Bestämmelserna i BrB 23: 4 är enligt sin lydelse tillämpliga blott beträffande brott som är upptagna i BrB. Otvivelaktigt är det emellertid så att medverkansreglerna i stor utsträckning också är tillämpliga inom specialstraffrätten.

Beträffande de egentliga tryckfrihetsbrotten framgår av den speciella reglering som dessa brott är underkastade att medverkansansvar enligt BrB 23: 4 är uteslutet.

Ej heller beträffande yttrandefrihetsbrott i radioprogram är brottsbalkens medverkansregler tillämpliga. Enligt 4 § radioansvarighetslagen är i första hand den programutgivare, som förordnats för programmet ansvarig. Har programutgivare ej förordnats för programmet faller ansvaret på den som försummat att förordna programutgivare. Beträffande direktsända program kan beslutas att envar som framträder i programmet själv skall bära ansvaret för yttrandefrihetsbrott som han begår. Enligt 5 § radioansvarighetslagen får ansvar för yttrandefrihetsbrott i radioprogram eller för medverkan till sådant brott ej ådömas annan än den som är ansvarig enligt 4 §.

Filmcensurutredningens förslag till filmansvarighetslag innehåller också sådana bestämmelser att brottsbalkens regler om medverkan i regel inte blir tillämpliga vid yttrandefrihetsbrott i film.

2.4 *Sårande av tukt och sedlighet*

2.4.1 Historik

Bestämmelserna om sedlighetsbrott har under tidernas lopp genomgått stora förändringar. I det germanska rättsmedvetandet ingick ett krav på sedlighet. Detta hindrade dock icke att en stor del av de gärningar, som sedermera kom att betraktas som sedlighetsbrott, var straffria. Till den del osedliga handlingar utgjorde brott i den äldre germanska rätten bestraffades de som kränkningar av enskild rätt i anledning av den skymf som förorsakades ätten.

Med kristendomen inträdde en förändring i uppfattningen. Till den del den kanoniska rättens grundsatser skilde sig från den germanska rättens hade de rönt inflytande av antik rätt, företrädesvis mosaisk men även romersk, vartill kommit en del nya grundsatser härledda ur ett kristet åskådningssätt. Under kyrkans inflytande utökades det straffbara området för sedlighetsbrotten och straffbestämmelserna fick en annan karaktär. Det var i gudomlighetens namn som kyrkan ställde anspråk på sedlighet och förbrytelser mot sedligheten kom mer och mer att uppfattas som ett slags religionsbrott. Kyrkan hade egen domsrätt och de rättsnormer kyrkan tillämpade vann först så småningom gehör i den världsliga lagstiftningen. Med upplysningstiden — då kyrkan redan i stor utsträckning förlorat sin lagstiftnings- och rättskipningsmakt — utbredde sig ett nytt betraktelsesätt. Osedliga handlingar straffades icke längre på grund av den synd, som de kunde innebära, utan från helt andra synpunkter. De kom att betraktas som förbrytelser mot det allmänna eftersom de var ägnade att undergräva familjeliv och allmän moral.

Den speciella form av straffbestämmelser angående sedlighetsbrott, som i gällande brottsbalk återfinnes i 16: 11, är en i svensk rätt tämligen ny företeelse. Den äldsta bestämmelsen på detta område förekom i 1648 års kyrkolag där i 1: 2 helt allmänt stadgades förbud att bruka »anstötliga ordasätt Guds församling därmed att bekymra eller förarga».

Brottskatalogen i 1766 års TF innehöll — såsom förut nämnts — bestämmelser om straff för »allt varigenom en uppenbar last mände främjas eller försvaras och således med ärbarhet, en rättskaffens naturlig och kristlig sedelära samt dess grunder icke överensstämmer». Motsvarande bestämmelser fanns också i 1810 och 1812 års TF.

Lagkommitténs förslag till allmän krimi-

nallag (1832) innehöll i 20: 13 följande bestämmelse:

Sprider någon ut skrift, målning, teckning eller bild, som tukt och sedlighet sårar: straffes med böter eller fängelse.

Lag samma vare om man genom annan gärning sårar tukt och sedlighet så att allmän förargelse eller fara för andra förförelse därav kommer.

Lagberedningens förslag (1844) innehöll i 21: 14 en motsvarande bestämmelse. Denna kom också att inflyta i 1864 års strafflag.

Genom grundlagsändring 1900 ändrades straffbestämmelsen i TF till kongruens med strafflagens stadgande.

1910 framlade chefen för justitiedepartementet proposition om ändring i 18: 13 SL. Han yttrade bl. a. (NJA II 1911 s. 45):

Under senaste tid hava inom huvudstaden framträtt vissa företeelser, vilka synas innebära en allvarsam fara för allmän tukt och sedlighet. Här har uppstått en propaganda med syfte att i vidsträcktaste kretsar utbreda kännedom om s. k. preventiva medel och mana till deras användning. På offentliga möten inför skaror av män och kvinnor avhandlas dessa frågor, och agenter för försäljare av sagda medel har vid mötena ett utmärkt tillfälle, som ej lämnas obegagnat, att bland allmänheten sprida sina priskuranter och prospekter. Förkunnarna av dessa läror — utan känsla av ansvar vare sig mot det folk de tillhöra, eller de skaror av unga män och kvinnor, åt vilka de utbjuda sina medel till förebyggande av sedeslöshetens vanliga följder — sprida över landet ett smygande gift, som kan moraliskt och fysiskt fördärva en hel nation. Det synes mig uppenbart, att ett kraftigt ingripande i syfte att stävja det onda i den mån ske kan är av nöden och att vad som kan göras, även bör göras snart, ty fara är i dröjsmål.

Justitieministern föreslog att de båda förutvarande momenten i lagrummet sammanfördes till ett stycke med viss ändring i strafflatituden samt att till paragrafen lades ett nytt andra moment av följande lydelse:

Där någon offentligen utställer eller förevisar föremål, som är avsett för otuktigt bruk eller till att förebygga följder av könsumgänge, eller genom offentligt tillkännagivande till salu utbjuder eller själv eller genom annan till försäljning kringför sådana föremål, eller offentligen, vare sig muntligen eller genom utspridande av skrift, söker förleda till användande av föremål, som nu sagts, eller meddelar anvisning om sättet för deras användning, varde, ändå att gärningen ej är sådan, som i 1 mom. sägs, dömd efter ty där stadgas.

Förslaget remitterades till lagrådet, vars flesta ledamöter ställde sig tvekande inför förslaget med hänsyn till de inskränkningar i yttrande- och tryckfriheten som skulle bli en följd därav. Lagrådet anförde bl. a. (NJA II 1911 s. 49):

Måhända ville man mot det anförda invända, att, när det gäller frågan om yttrandefrihetens gränser, de sexuella spörsmålen intaga en särställning, som påkallar mera vittgående begränsning av yttranderätten än på andra områden bör ifrågakomma. Sant är, att när gällande strafflag liksom främmande lagar med straff belägger uttalanden, som såra tukt och sedlighet och kunna leda till andras förförelse, detta innebär, att även ett i och för sig icke osedligt uttalande kan bliva straffbart med hänsyn till de förhållanden, varunder det framförts. Att sålunda bestraffa en framställning av de preventiva medlen, vilken, ehuru möjligen fri från otuktigt syfte, dock med hänsyn till de omständigheter, varunder den förekommit, är att anse såsom sårande för tukt och sedlighet, lärer ej heller kunna utgöra något obehörigt ingrepp i yttranderätten. Men en annan sak är att av hänsyn till den allmänna sedligheten förbjuda även en taktfull, allvarlig och tydligen från varje otuktigt syfte fri framställning rörande lämpligheten av preventivmedels användande under vissa omständigheter. Den fara för utbredande av osedlighet eller för nativitetens avtagande, som kan vara förenad även med en sådan framställning, må — om den ock från en del håll överdrives — dock ej förnekas eller underskattas. Men den hör till de vådor, som ej lämpligen kunna på lagstiftningens väg förekommas, utan för vilkas motverkande andra medel böra tagas i anspråk.

I anledning av lagrådets kritik ändrades förslagets avfattning. Andra stycket föreslogs i stället få följande lydelse:

Där någon offentligen utställer eller förevisar föremål, som är avsett för otuktigt bruk eller till att förebygga följder av könsumgänge, eller i skrift, som han utsprider, eller eljest genom tillkännagivande för allmänheten till salu utbjuder eller själv eller genom annan till försäljning kringför dylika föremål. eller under sådana förhållanden, att allmän fara för andras förförelse därav kommer, vare sig muntligen eller genom utspridande av skrift söker förleda till användande av föremål, som nu sagts, eller meddelar anvisning om sättet för deras användande, varde, ändå att gärningen ej är sådan, som i 1 mom. sägs, dömd efter ty där stadgas.

Detta förslag godtogs av riksdagen och lag i ämnet utfärdades 10/6 1910.

I riksdagen väcktes 1911 motion om viss straffskärpning i 18: 13 första stycket SL.

Lagutskottet yttrade (NJA II 1911 s. 379):

På sätt i motionen framhålles, har det blivit allt vanligare, att tukt och sedlighet sårande ritningar, fotografier och andra avbildningar, bl. a. i form av vykort, mestadels från utlandet spritts här i landet och nått en utbredning, som inger allvarsamma farhågor. Mot det ocker på andras obetänksamhet eller lättsinne, vartill den gör sig skyldig, som för egen vinning och såsom en lönande affär bedriver ifrågavarande slags trafik, måste det enligt utskottets mening vara samhällets plikt att skarpt reagera. Särskilt för ungdomen, hos vilka dylika schackrare lära hava lyckats omsätta sina varor i större omfattning, än man i allmänhet vill tro, synes den här föreliggande faran iögonfallande. Det synes vara anledning antaga att om ej denna rörelse, som väl hittills i allmänhet i någon större omfattning bedrivits endast i de större städerna, allvarligen stävjas, densamma skall komma att sträcka sig och sina verkningar ut till övriga delar av landet.

Lika med motionärerna finner utskottet det därför vara av synnerlig vikt, att, såvitt på lagstiftningen ankommer, de åtgärder vidtagas mot ifrågavarande slags samhällsonda, varav behov ostridigt förefinnes.

Enligt utskottets mening kan det vid anförda förhållanden icke vara riktigt, att dylika åtgärder helt åsidosättas i avvaktan på det mera ingående och mer tidsödande övervägande, som för behörigt fullständigande av den gällande lagstiftningen i ämnet, bl. a. ur internationellt rättslig synpunkt, kan vara erforderligt.

I sådant syfte anser utskottet omedelbart böra avhjälpas den förut framhållna och av erfarenheten ytterligare bestyrkta brist i nämnda lagstiftning, att därav i allmänhet ej träffas den, som håller till salu eller utbjuder alster av ifrågavarande beskaffenhet utan att försäljning eller annat utspridande ägt rum. Då den bevisning, som i sistnämnda hänseende erfordras, ofta visat sig vara svår att åstadkomma, hava vederbörande myndigheter icke kunnat med nödig effektivitet ingripa i förekommande fall.

Paragrafens första stycke fick därefter följande lydelse:

Sprider någon ut eller håller till salu eller utbjuder skrift, målning, teckning eller bild, som tukt och sedlighet sårar, straffes med böter eller fängelse. Lag samma vare, om man genom annan gärning sårar tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer.

Lagrummets andra stycke, den s. k. preventivlagen, utsattes för stark kritik. Vid flera tillfällen gjordes försök att få en lagändring till stånd och preventivlagen upphävd. När år 1926 en lagändring föreslogs yttrade lagrådet i utlåtande att en upplysningsverksamhet, som sker i allvarlig och värdig form från auktoritativt håll uteslutande i syfte att förebygga utbredande av könssjukdomar, icke torde kunna anses medföra allmän fara för andras förförelse och således icke komma i strid med preventivlagen men att den föreslagna ändringen skulle lämna fältet öppet för all upplysningsverksamhet också från ej auktoritativt håll och att det då skulle kunna befaras en ökad risk för sedeslöshetens befrämjande särskilt bland ungdomen. Lagrådet avstyrkte därför ändringsförslaget. Liknande ändringsförslag väcktes vid riksdagarna 1927, 1929, 1930, 1933 och 1934. Riksdagens första lagutskott avstyrkte förslagen som föll i riksdagen.

Först 1938 ansågs tiden mogen att slopa preventivlagen. Lagrådet hade tillstyrkt en proposition om upphävande av 18: 13 andra stycket. Lagrådet yttrade bl. a.:

Såsom ett huvudskäl för upphävande har plägat anföras, att detta stadgande var ägnat att förhindra eller försvåra en sakkunnig och vederhäftig upplysningsverksamhet rörande sexualfrågor. Vid behandling i lagrådet av tidigare förslag i ämnet (1926 och 1934) har uttalats att stadgandet, rätt tolkat och tillämpat, icke borde kunna medföra en dylik verkan. Ehuru denna uppfattning allt fortfarande synes vara riktig, anse vi likväl övervägande skäl numera föreligga för att söka på annat sätt komma till rätta med de missförhållanden, vilka på sin tid voro orsak till stadgandets införande i strafflagen.

I straffrättskommitténs betänkande med förslag till brottsbalk (SOU 1953: 14) upptogs en bestämmelse om straff för den som sårar tukt och sedlighet genom framställning i skrift eller bild eller genom att saluhålla, förevisa eller annorledes sprida skrift eller bild. I samma lagrum föreslogs en motsvarighet till nuvarande BrB 16: 12 d. v. s. förbud att bland barn eller ungdom sprida

skrift eller bild, som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran. Kommittén föreslog vidare en regel om straff för den som på allmän plats eller eljest offentligen inbjuder eller uppmanar till könsligt umgänge på sätt som är ägnat att väcka anstöt.

I proposition 1962 med förslag till BrB föreslogs dock ett särskilt lagrum beträffande sådan spridning bland barn och ungdom.

Departementschefen yttrade vid behandlingen av nuvarande BrB 16: 11 bl. a. (prop. 10/1962 B s. 234):

Motsvarighet till SL 18: 13 första punkten torde få upptagas såsom första stycke i förevarande paragraf. Avfattningen torde därvid få jämkas på det sätt som föreslagits av kommittén och ansvar således stadgas för sårande av tukt och sedlighet genom framställning i skrift eller bild eller genom att saluhålla, förevisa eller annorledes sprida skrift eller bild. Den använda formuleringen måste anses inbegripa även skulpturala arbeten; något förtydligande av lagtexten i detta avseende, vilket påkallats i ett remissyttrande, torde sålunda ej vara erforderligt. Som jag nyss nämnde utnyttjas det ifrågavarande stadgandet främst för att motarbeta framställningar av förråande eller brutal karaktär. Jag har övervägt att föreslå en utvidgning av förevarande straffbud, så att ingripande åtalsvägen kan ske även mot framställningar av denna karaktär, vilka icke har samband med sexuella förhållanden, något som knappast torde vara möjligt för närvarande. Det kan emellertid befaras, att en dylik utvidgning skulle kunna föranleda alltför starka inskränkningar i tryck- och yttrandefriheten, och jag har därför ej ansett mig kunna fullfölja denna tanke i vidare mån än såvitt angår spridning av olämpliga alster bland barn och ungdom.

I fråga om den föreslagna bestämmelsen om inbjudande till otukt yttrade departementschefen:

Jag anser för min del att lösdriveriet främst bör bekämpas med andra medel än kriminalisering och att därför återhållsamhet bör iakttagas i detta avseende. Möjlighet bör dock finnas till ingripande genom åtal mot sådana former av inbjudan till otukt som sker offentligen och i anstötliga former. Det synes emellertid ej påkallat att upptaga en särskild ansvarsbestämmelse i detta avseende. I stället bör finnas en allmän regel, som förutom nu avsedda handlingar inbegriper jämväl andra former av sedlighetssårande uppträdande på offentlig plats. Denna regel, som äger motsvarighet i andra punkten av SL 18: 13 och torde kunna upptagas såsom andra stycke i förevarande paragraf, bör avfattas att gälla den som, på allmän plats eller eljest offentligen i ord eller handling uppträder på sätt som sårar tukt och sedlighet. Bestämmelsen bör anses tillämplig, då någon inbjuder till könsumgänge på ett för omgivningen störande och anstötligt sätt; detta bör i fråga om gatuprostitutionen gälla såväl den prostituerade som den andra parten samt både vid heterosexuell och homosexuell prostitution. Såsom exempel på annat sedlighetssårande uppträdande, som överskrider vad som kan anses som blott förargelseväckande beteende och därför bör omfattas av stadgandet, må nämnas att två personer i en park har könsumgänge som kan iakttagas av förbipasserande. Den närmare avgränsningen torde få ske i rättstillämpningen med ledning av gängse uppfattning i samhället om vad som ur allmän ordningssynpunkt kan tolereras på området. Vissa typer av åtgärder med direkt sexuell inriktning mot enskild person behandlas i kapitlet om sedlighetsbrott.

2.4.2 Gällande rätt

BrB 16: 11.

Sårar någon tukt och sedlighet genom framställning i skrift eller bild eller genom att saluhålla, förevisa eller annorledes sprida skrift eller bild, dömes för sårande av tukt och sedlighet till böter eller fängelse i högst sex månader.

Vad nu sagts skall jämväl gälla, om någon, på allmän plats eller eljest offentligen, i ord eller handling sårar tukt och sedlighet.

Första stycket

I BrB 16: 11 första stycket straffbelägges — i huvudsak såsom i äldre rätt — sårande av tukt och sedlighet genom framställning i skrift eller bild. Den nya avfattningen är mera generell än den äldre. Tidigare talades om spridande, saluhållande eller utbjudande av skrift, målning, teckning eller bild, nu talas i stället bara om framställning i skrift eller bild eller saluhållande, förevisande eller spridande på annat sätt. Förevisande har sålunda tillkommit. Som ordalydelsen anger skall det vara fråga om en framställning i skrift eller bild. Muntliga framställningar eller inspelningar på tonband eller skiva torde därför inte kunna hänföras till paragrafens första stycke. Där-

emot innefattas enligt uttalanden av departementschefen såväl film som skulpturala arbeten.

Alltifrån stadgandets införande i strafflagen har det stått klart att med uttrycket sårande av tukt och sedlighet avses gärningar, som kan sägas såra den sexuella anständighetskänslan (se Stjernberg: Kommentar till strafflagen kap. 17—18, s. 128). Var gränsen går mellan framställningar, som sårar tukt och sedlighet och därmed den sexuella anständighetskänslan, och sådana framställningar, som inte gör detta, är vanskligt att avgöra. Att söka konstruera några fasta objektiva kännemärken ens för speciella fall såsom t. ex. i fråga om när en bild kan anses såra tukt och sedlighet torde vara omöjligt redan därför att lagstiftaren räknat med en rörlig gräns. Bedömningen måste stå i samklang med den i samhället rådande uppfattningen, som helt naturligt förskjutes med tiden. Eftersom åklagarmyndigheter och domstolar inte kan i varje aktuellt fall låta verkställa undersökningar för att påvisa den rådande samhällsuppfattningen måste domstolsledamöterna utgå från egna värderingar. Vid bedömningen av innehållet i tryckt skrift får juryns deltagande i rättegången anses vara av stort värde såsom uttryck för en allmän uppfattning bland medborgarna.

Vad först angår textinnehållet i tryckt skrift må nämnas följande.

Enligt den praxis som tillämpades vid tiden närmast före BrB:s tillkomst, synes ingripanden enligt SL 18: 13 mot skriftliga framställningar främst ha skett då dessa kunde sägas ha en grovt sadistisk eller på annat sätt abnorm eller förråande karaktär. Under 1964 förekom endast ett mål som rörde frågan huruvida en skriftlig framställning var sårande för tukt och sedlighet. Det gällde två i nr 5 år 1964 av periodiska skriften Piff ingående artiklar »Tonårssex chockar USA» och »I gängets våld» som av rådhusrätten i Borås i dom den 10 juni 1964 befanns sårande för tukt och sedlighet. Rådhusrättens dom fastställdes den 21 oktober 1964 av hovrätten för Västra Sverige.

Under 1965 beslagtogs skriften »Man i bur» författad av pseudonymen Christoffer Palem. Åtal väcktes vid Stockholms rådhusrätt, som genom dom den 9 september 1965 lämnade åtalet utan bifall och förordnade att beslaget omedelbart skulle hävas.

Trots det under 1966 allt större utbudet av pornografisk litteratur förekom detta år icke något åtal på grund av tryckt skrifts textinnehåll. Den 4 juli 1967 förordnade chefen för justitiedepartementet att två i Vänersborg tryckta böcker »Sadistiskt övergrepp» del 1 och 2 skulle läggas under beslag. Sedan åtal väckts vid rådhusrätten i Vänersborg dömde rådhusrätten genom dom den 8 december 1967 författaren för otillåtet yttrande i tryckt skrift till fängelse en månad. Hovrätten för Västra Sverige uttalade i dom den 6 november 1968 bl. a.: »Med hänsyn till skrifternas förråande och sadistiska innehåll, till väsentlig del innefattande skildringar av sexuella övergrepp mot minderåriga flickor, finner hovrätten skrifterna brottsliga i enlighet med åtalet.» Hovrätten ändrade dock straffet till femtio dagsböter.

I dom den 22 oktober 1968 fann rådhusrätten i Hälsingborg efter jurys hörande att nr 1—9 av den i Danmark tryckta periodiska tidskriften »Weekend sex», som införts i Sverige i sammanlagt 55.000 exemplar, i sin helhet var brottsliga. Tidskrifterna hade samtliga innehållit beskrivningar och bilder av samlag och andra sexualhandlingar av sådan art, att tukt och sedlighet hade sårats.

Rådhusrätten i Göteborg fann i dom den 26 september 1968 att skriften »Sängen Special» nr 1 c, som i text och bild skildrade ett lesbiskt förhållande, var brottslig. Hovrätten för Västra Sverige uttalade i dom den 30 december 1968 att skriften till hela sitt innehåll, såväl text som bilder, var sårande för tukt och sedlighet. Hovrättens dom, som avsåg ansvar för bildinnehållet även i ett flertal andra tidskrifter, fördes som nedan beskrivs på JK:s yrkande under HD:s prövning (dom 13/3 1969).

Av det fåtal domstolsavgöranden som föreligger beträffande textinnehållet i tryckt skrift torde man våga draga den slutsatsen att en skriftlig framställning betraktas som sårande av tukt och sedlighet endast då den

är av en synnerligen sadistisk, pervers eller förråande karaktär.

Vad härefter angår i tryckt skrift intagna bilder må anföras: På slutet av 1950-talet och början av 1960-talet förekom åtskilliga mål som rörde frågan vilka bilder som skulle anses som sårande av tukt och sedlighet. Vid bedömningen av bilder tillämpades mera detaljerade regler än då det gällde framställning i text. Som exempel kan nämnas rådhusrättens i Malmö dom den 28 september 1959, som fastställdes av hovrätten över Skåne och Blekinge den 5 maj 1960. Begäran om prövningstillstånd avslogs av Högsta domstolen. Hovrättens dom innehåller följande uttalande:

Bilder av nakna människor är, även om personer av olika kön förekommer på bilden, ej i och för sig att anse som sedlighetssårande. Ej heller medför i allmänhet den omständigheten, att de å bilderna framställda personernas könsorgan särskilt framhäves, att bilderna blir att betrakta som sedlighetssårande. Däremot är följande typer av bilder att anse som sedlighetssårande, nämligen *dels* bilder som framställer homosexuell otukt, *dels* bilder, som framställer samlag eller annat könsligt umgänge mellan man och kvinna, ävensom bilder, som framställer naken man och naken kvinna tillsammans på sådant sätt att det klart framgår att avsikten är att leda betraktarens tankar mot sexuellt umgänge mellan de fotograferade, *dels* bilder av naken kvinna eller naken man, därest bilderna arrangerats på sådant sätt att den fotograferade på ett otvetydligt och påträngande sätt inbjuder till otukt, *dels ock* andra bilder som arrangerats på ett påfallande onaturligt och osmakligt eller mänskligt ovärdigt sätt i och för framhållande av den fotograferades könsorgan eller för åstadkommande av någon speciell erotisk effekt.

I stort sett samma principer tillämpades av Listers och Sölvesborgs häradsrätt i en dom den 16 november 1966, där ett stort antal pornografiska fotografier förelåg till bedömande.

Trots det ökade utbudet av pornografiska bildtidningar under 1965 och 1966 och trots det efterhand alltmera »vågade» bildmaterialet förekom dessa år inte några tryckfrihetsmål som rörde sedlighetssårande bilder. Alltflera bildtidningar började att utges och bildmaterialet blev alltmera avancerat. I mitten av 1967 förordnade justitieministern om beslag av skriften Orgasm, vars bild innehåll av rådhusrätten i Malmö i dom den 30 oktober 1967 befanns sårande för tukt och sedlighet. Några dagar efter beslaget av skriften Orgasm förordnade justitieministern om beslag av andra bildtidningar. Under sommarens och höstens förlopp skedde genom justitieministern nya ingripanden. Ingripanden sker fortfarande i stor utsträckning. Av de beslagtagna skrifterna har flera befunnits vara sedlighetssårande. Dock har åtalet ogillats i åtskilliga fall.

H.D. har som tidigare nämnts i dom den 13 mars 1969 haft att bedöma huruvida bildmaterialet i vissa tidskrifter var sedlighetssårande. Omständigheterna i målet var i huvudsak följande. Mot en förläggare väcktes vid tre olika tillfällen åtal vid rådhusrätten i Göteborg med yrkande om ansvar å honom för otillåten framställning i tryckt skrift. I ena målet som rörde innehållet i en tidskrift fann såväl juryn som rätten att vissa av de i tidskriften intagna bilderna var sedlighetssårande. I andra målet var det fråga om bildmaterialet i fem olika tidskrifter. Rätten bedömde vissa av bilderna vara sedlighetssårande. I tredje målet, som rörde bildmaterialet i en skrift och såväl bild- som textmaterial i en annan skrift, ansåg såväl juryn som rätten att bildmaterialet i den ena tidskriften till viss del var brottsligt och att såväl bild- som textinnehåll i den andra tidskriften, som beskrev ett lesbiskt förhållande, var sedlighetssårande. Samme förläggare åtalades vid rådhusrätten i Vänersborg. Det var här fråga om bildmaterialet i två olika skrifter. Juryn och rätten fann vissa av bilderna sedlighetssårande. Förläggaren vädjade mot samtliga domar och yrkade ogillande av åklagarens talan. Hovrätten för Västra Sverige ansåg att den skrift, vars text- och bildinnehåll av rådhusrätten i Göteborg ansetts sedlighetssårande, var brottslig men lämnade åtalet i övrigt utan bifall. Justitiekanslern yrkade i H. D. att förläggaren skulle fällas till ansvar för allt det bildmaterial som av rådhusrätterna i Göteborg och Vänersborg be-

dömts som sedlighetssårande. H. D. uttalade i domen bl. a.: »Det bildmaterial som avses med revisionstalan består av bilder som, bedömda enligt rådande uppfattning, genom sitt innehåll eller det sammanhang, vari de förekommer, ger uttryck för en förråad syn på sexuallivet. På grund härav och då det är uppenbart, att publiceringen av bilderna icke kan försvaras under hänvisning till konstnärliga eller eljest kulturella intressen, måste det anses att bilderna är sedlighetssårande.» Förläggaren ådömdes 150 dagsböter.

Vid en granskning av nu befintliga domar, som rör framställning i bild, är det svårt att draga några säkra slutsatser. Underrättspraxis har också utvecklats olika. Så synes Svea hovrätt och vissa därunder lydande rådhusrätter, där jury medverkat, ha tillämpat straffbestämmelserna mera restriktivt än övriga hovrätter och rådhusrätter. En ledande princip beträffande bilder torde emellertid vara att framställningen anses som sedlighetssårande då den innehåller drag av sadism eller perversion eller då framställningen ger uttryck för en förråad syn på sexuallivet. Det bör påpekas att praxis är strängare då det gäller framställning i bild än då det är fråga om text.

Andra stycket

I andra stycket straffbelägges att på allmän plats eller eljest offentligen bete sig så att man därigenom sårar tukt och sedlighet. Uttrycket »allmän plats eller eljest offentligen» har hämtats från SL 11: 11, nuvarande BrB 16: 16, som handlar om förargelseväckande beteende. Att offentligen bete sig så att man sårar tukt och sedlighet är väl i allmänhet också ägnat att väcka allmän förargelse ehuru av ett speciellt slag — en förargelse som bottnar i den sexuella anständighetskänslan. Straffsatsen i BrB 16: 11 andra stycket är emellertid strängare än i BrB 16: 16, och sistnämnda lagrum är således subsidiärt i förhållande till nu ifrågavarande stycke.

Som exempel på sedlighetssårande uppträdande, som överskrider vad som kan anses blott förargelseväckande, nämnde departementschefen ett sådant fall som det, att två personer i en park har könsumgänge som kan iakttagas av förbipasserande. Ett annat exempel, som departementschefen nämnde är, att någon inbjuder till könsumgänge på ett för omgivningen störande och anstötligt sätt. Ansvar borde enligt departementschefen kunna drabba såväl den prostituerade som den andra parten samt kunna inträda både vid heterosexuell och vid homosexuell prostitution. Att sådan inbjudan sker på allmän plats är inte i och för sig att anse så störande eller anstötligt, att andra stycket, eller BrB 16: 16, skulle vara att tillämpa.

I BrB 6: 6 har upptagits ett straffbud vari exhibitionistiska handlingar straffbelagts under brottsbenämningen otuktigt beteende. Skulle en sådan handling ha företagits på allmän plats eller eljest offentligen, torde BrB 16: 11 andra stycket vara att tillämpa jämte BrB 6: 6. Straffbudet i 6: 6 avser nämligen, i enlighet med 6 kapitlets allmänna uppläggning, kränkning av den enskilde mot vilken handlingen utförs, medan i förevarande lagrum avses det brott mot den allmänna ordningen som utförandet av en sådan handling på allmän plats eller eljest offentligen innebär.

För straffbarhet krävs uppsåt. Detta innebär inte, att gärningsmannen behöver önska att såra tukt och sedlighet eller själv anse att hans gärning är sedlighetssårande. Det är tillräckligt att han vet vad han gör och att han vet att han uppträder på allmän plats eller eljest offentligen.

2.4.3 Pressens rådgivande nämnd

Genom det s. k. pressbyråavtalet, som ursprungligen träffades 1940 men som genomgått vissa förändringar och senast förnyats den 15 december 1968 för en tid av två år, har mellan Svenska tidningsutgivareföreningen och Aktiebolaget svenska pressbyrån överenskommits bl. a. *att* pressbyrån skall distribuera och i sina kiosker försälja i Sverige tryckta och utgivna periodiska skrifter, som är införda i poststyrelsens tid-

ningsregister (Inländsk Tidningstaxa), *att* efter beslut i varje särskilt fall av pressbyråns styrelse detsamma skall gälla för i Sverige utgiven periodisk skrift, som inte är tryckt i Sverige, så länge den i övrigt uppfyller alla villkor för införande i nämnda register *samt att* förhållandet mellan pressbyrån och utgivare av periodisk skrift, för vilket avtalet äger tillämpning, närmare skall regleras genom kontrakt. Pressbyråavtalet innehåller också bestämmelser om Pressens rådgivande nämnd. Denna nämnd skall bestå av fem allmänt aktade, ojäviga personer. Ordföranden och två av de övriga ledamöterna utses av Tidningsutgivareföreningen, en ledamot av Publicistklubben och en av Målsmännens riksförbund. Pressbyrån skall enligt avtalet tillhandahålla sekreterare och bestrida kostnaderna för nämndens verksamhet. Då fråga uppkommer huruvida en hos pressbyrån för distribution antagen eller till distribution anmäld tidning eller tidskrift genom sitt innehåll kan anses såra tukt och sedlighet, må frågan av pressbyrån för yttrande underställas Pressens rådgivande nämnd. Nämnden äger då föreslå pressbyrån a) att meddela utgivaren varning; b) att ej distribuera visst tidnings- eller tidskriftsnummer; c) att — därest innehållet i ett tidnings- eller tidskriftsnummer vid tidigare tillfälle föranlett ingripande enligt b) — vägra fortsatt distribution av tidningen eller tidskriften eller d) att ej teckna kontrakt om distribution av ny tidning eller tidskrift.

Pressens rådgivande nämnd har vid ett flertal tillfällen under de senaste åren föreslagit pressbyrån att icke distribuera vissa pornografiska tidskrifter och att meddela varning till utgivarna av vissa skrifter. Pressbyrån har i samtliga fall följt nämndens förslag. I sammanhanget måste betonas att Pressens rådgivande nämnd synes tillämpa betydligt strängare regler mot mera avancerade »porrtidskrifter» än de myndigheter som har att ta ställning till frågan om ingripande skall ske enligt TF. Nämndens verksamhet har fått till följd att förlagen till mera avancerade tidningar icke ens försöker få pressbyrån att distribuera eller försälja deras alster. Dessa alster, som således icke finns i pressbyråns kiosker, försäljs till största delen genom postorder men även i vissa »specialaffärer». Den sanerande uppgift som lagts i händerna på Pressens rådgivande nämnd har fått till följd att de mest avancerade bildtidningarna i stort sett kan antas bli köpta huvudsakligen endast av dem som själva beställt dem per postorder och av dem som besöker någon av specialaffärerna, medan de förblir helt okända för stora delar av befolkningen.

2.5 *Brott mot trosfrid*

2.5.1 Historik

Stadgandet i BrB 16: 9 med brottsbenämningen brott mot trosfrid är den enda kvarlevan av det brott som förr kallades gudsförsmädelse och som bestraffades såsom ett angrepp på det högsta väsendet och var belagt med svåra straff.

Sitt historiska ursprung har stadgandet i judendomens efter den babyloniska fångenskapen utbildade religion. I den s. k. helighetslagen fanns uttryckligen stadgat dödsstraff för den som hädade Gud, se Tredje Mosebok 24: 13 ff. Sedan den kristna kyrkan vunnit insteg i det romerska riket införlivades denna rättsregel i den romerska rätten genom ett dekret av kejsar Justinianus år 538. Då den kristna eller katolska kyrkan efter hand vann insteg i större delen av den då kända världen, blev hädelse och vissa slag av sedlighetsbrott underkastade de kyrkliga domstolarnas kompetens. Vid medeltidens slut upptogs emellertid dessa brott ånyo i den världsliga lagstiftningen. I de protestantiska länderna skedde detta efter reformationen.

I Sverige blev således först under protestantisk tid i den världsliga lagen stadgat straff för Guds förhädelse och föraktelse genom Erik XIV:s Patent om högmålssaker 1563, där det föreskrevs att dödsstraff skulle följa å sådana gärningar. Ännu mera detaljerade bestämmelser gavs i 1655 års Religionsstadga. Den som »fördristade sig med ord eller gärningar att försmäda eller förtala Gud, hans heliga ord och vår kristliga

gudstjänst» skulle straffas enligt lag allt efter beskaffenheten av hans brott. Genom uttrycket »försmäda eller förtala» ville man enligt Stjernberg (Kommentar till Strafflagen kap. 7, s. 3) framhålla att under straffbudet föll icke endast gärningar, som var smädliga i sin yttre form utan också varje annan gärning, som var ägnad att i andras ögon nedsätta föremålet i fråga. Det straff som utmättes för dessa gärningar var antingen tungans utskärande helt eller delvis, livsstraff eller båda dessa straff i förening.

Enligt missgärningsbalken i 1734 års lag var straffet för envar »som av uppsåt, med ord eller skrifter, lastar och smädar Gud, hans heliga ord och sakramenten» i regel dödsstraff. Olika meningar har yppats hur detta stadgande skulle tolkas. Enligt Stjernberg (s. 4) skulle genom lagens beskrivning av gärningen — vid jämförelse med äldre rätt — framgå, att gärningen till sin yttre form skulle vara smädlig. I annat fall förelåg på sin höjd ett utspridande av villfarande lära. I 1734 års lag stadgades dessutom helt generellt lägre straff, därest gärningen skett »obetänkt och av hastighet och han ångrar sig». Slutligen fanns bötesstraff stadgat för gäckeri av gudstjänsten. Guds ord eller sakramenten, som skett av »lättsinnighet». Ehuru dödsstraff ytterst sällan torde ha använts kvarstod bestämmelsen om hädelse ända till strafflagens tillkomst 1864.

Redan före 1864 hade emellertid ett ändrat synsätt i dessa frågor uppkommit. Enligt lagkommitténs 1832 avgivna förslag till allmän kriminallag betecknades religionsbrotten genomgående som fridsbrott. I kommitténs förslag sammanfördes hädelse, sabbatsbrott m. m. med störande av religionsförrättning. Beträffande hädelse och gäckeri yttrade kommittén i motiven (Förslag till allmän criminallag 1832, motiver s. 42):

> Smädliga yttranden om Gud, Dess heliga ord och Sakramenten hava i äldre lagar blivit betraktade som brott, omedelbart eller medelbart riktade emot det Högsta Väsendet, och förekomma således i en del författningar under benämning av Crimina Laesae Majestatis Divinae. Då lagstiftningen utgår från denna åsikt skulle ock naturligtvis straffets stränghet därefter lämpas. Men Guds smädande kan ej, i egenskap av synd, eller med avseende å endast det immoraliska i gärningen, underkastas mänsklig straffrätt. Brottet bliver föremål för den borgerliga lagstiftningen endast på den grund att den hos envar, som tror på en Gud, väcker förargelse och kränker det borgerliga samhället genom religionskänslans sårande och vanhelgande av föremål för allmän dyrkan. Då brottet ur denna synpunkt bedömt, egentligen innefattar ett störande av andras religionsfrid och det därjämte kan i allmänhet antagas, att det snarare väcker avsky hos andra än förleder dem till irreligiositet, samt således till sina följder medförer ringare våda för samhället än många andra omedelbara angrepp på allmän eller enskild rätt och säkerhet, har kommittén ansett straffarbete i femte grad såsom lämplig bestraffning av detta brott, när det ej skett av obetänksamhet, för vilket fall här, liksom i 1 kap. 1 § M.B. lindrigare straff är föreslaget.

Beträffande religionsbrotten företer lagberedningens 1844 avgivna förslag den yttre olikheten med lagkommitténs förslag att hädelse och gäckeri liksom sabbatsbrotten utbrutits såsom religionsbrott medan övriga fall kvarstår som fridsbrott. I propositionen till strafflag 1862 gjordes inga väsentliga ändringar. Strafflagen kom i detta avseende i stort sett att överensstämma med lagberedningens förslag.

De egentliga religionsbrotten i 1864 års strafflag (SL) var

1) hädelse mot Gud samt lastande eller gäckande av Guds heliga ord eller sakramenten, vilket bestraffades med straffarbete i högst två år eller, om brottet skett av obetänksamhet eller lättsinnighet, fängelse i högst sex månader eller böter, samt

2) gäckeri av gudstjänsten, vilket bestraffades med böter eller fängelse i högst sex månader.

Efter vissa 1887 vidtagna ändringar kom religionsbrotten att beskrivas på följande sätt:

> SL 7: 1. Var som genom att häda Gud eller genom att lasta eller gäcka Guds heliga ord eller sakramenten åstadkommer allmän förargelse straffes med fängelse i högst ett år eller böter.
>
> SL 7: 2. Gör man gäckeri av gudstjänsten, så att allmän förargelse därav kommer, straffes med böter eller fängelse i högst sex månader.

I SL 7: 3 stadgades böter för arbete under sabbatstid och enligt SL 7: 4 skulle den

omständigheten att brott begåtts under sabbatstid anses såsom försvårande.

Den gärning som straffbelades i SL 7: 1 angavs i lagtexten med två olika uttryck dels häda dels ock lasta eller gäcka. Enligt Stjernberg (a.a. s. 7) innehåller ordet häda icke blott ett krav på att man givit uttryck åt en uppfattning angående föremålet i fråga, som är ägnad att i andras ögon nedsätta detsamma, utan även ett krav på att detta uttryck innefattar ett »försmädande», d. v. s. att man givit uttryck åt sin uppfattning i en särskilt smädlig form. I detta hänseende kan hänvisas till 1809 års förslag till tryckfrihetsförordning där det uttalas, att med hädelse mot Gud bör förstås »ett genom själva uttryckets grovhet och avskyvärda lydelse rysligt smädande av det högsta väsendet». Lagkommittén hade i sitt förslag 1832 använt orden lasta och gäcka för att beskriva den brottsliga gärningen. Lagberedningen ersatte 1844 dessa båda ord med uttrycket häda utan att för den skull vilja ge stadgandet en annan innebörd. Lagberedningen ville endast under ett och samma uttryck få in de båda alternativen lasta och gäcka.

Objektet för gärningen i SL 7: 1 var »Gud, Guds heliga ord eller sakramenten».

För straffbarhet fordrades att gärningen åstadkom allmän förargelse. Detta uttryck uppfattades så att gärningen *just* vid det tillfälle då den företogs skulle ha åstadkommit allmän förargelse (Stjernberg a.a. s. 19).

I SL 7: 2 straffades gäckeri av gudstjänsten så att allmän förargelse uppkom. Gäckeri ansågs innebära att på ett förlöjligande sätt ge uttryck åt en uppfattning av föremålet som är ägnad att i andras ögon nedsätta detsamma. Objektet för gärningen var endast statskyrkans gudstjänst. Gärningen skulle ha skett på sådan plats och på sådant sätt att »allmän förargelse därav» kommit.

Genom lagstiftning 1948 avskaffades bestämmelserna om sabbatsbrott, enär de inte längre ansågs uppburna av den allmänna rättsuppfattningen i vidare mån än som kunde tillgodoses genom stadgandet om förargelseväckande beteende.

De delar av det upphävda 7 kap., som inte rörde sabbatsbrott, överfördes — sedan kravet på att gärningen skulle väcka allmän förargelse borttagits — till 11 kap. om brott mot allmän ordning. Genom SL 11: 4 straffbelades störande av gudstjänst och i SL 11: 8 återfanns i något förändrad form de förutvarande bestämmelserna i 7: 1 och 2 som brott mot trosfrid. SL 11: 8 hade följande lydelse:

> Den som offentligen skymfar sådant som av kyrkan eller erkänt trossamfund hålles heligt, dömes för brott mot trosfrid till böter eller fängelse.

Straffrättskommittén hade i sitt betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten (SOU 1944: 69) inte särskilt omnämnt statskyrkan i lagtexten utan där endast använt termen »erkänt trossamfund». I förslaget användes uttrycket »den heliga skrift eller annat som av erkänt trossamfund hålles heligt». Under remissförfarandet framfördes kritik mot att bibeln i förslaget nämndes i första hand medan det centrala för den religiösa känslan, Gud, inrymdes under det därefter följande, allmänt hållna uttrycket. I propositionen 80/1948 föreslogs därför en något annorlunda ordalydelse.

Som framgår av ovanstående fanns såväl i kommittéförslaget som i departementsförslaget och slutligen strafflagen uttrycket »erkänt trossamfund». Då efter 1951 års religionsfrihetslagstiftning något erkännande av trossamfund inte vidare förekommer, har paragrafens lydelse i samband med denna lagstiftning ändrats.

2.5.2 Gällande rätt

BrB 16: 9.

> Om någon offentligen skymfar sådant som av svenska kyrkan eller annat här i riket verksamt trossamfund hålles heligt, dömes för brott mot trosfrid till böter eller fängelse i högst sex månader.

Det som straffskyddas i trosfridsparagrafen är sådant, varpå människors religiösa känsla är riktad, sådant som hålles heligt. Under uttrycket rymmes — enligt straffrättskommittén — förutom Gud, osinnliga eller i sinnevärlden existerande föremål för den religiösa känslan såsom exempelvis hos-

tian och förfarandet vid sakramentens utdelande. Thyréns utkast 1933 (XI 9 §) innehöll en bestämmelse om skydd för religionssamfundens trosläror. Straffrättskommittén ansåg inte ett sådant skydd motiverat och anförde (betänkandet s. 230):

Kommittén finner i likhet med Thyrén att straffskyddet bör värna icke blott statskyrkan utan även andra i riket verksamma trossamfund. Att såsom Thyrén föreslagit genom en straffbestämmelse skydda varje sådant samfunds troslära finner kommittén dock icke motiverat. Gällande lag inskränker sig i detta hänseende till att skydda Gud och Guds heliga ord. Icke ens statskyrkans troslära åtnjuter därför som sådan straffskydd enligt gällande lag. Enligt kommitténs mening är det icke heller önskvärt, att trosläror såsom sådana omhägnas med straffskydd.

Den brottsliga handlingen består av ett offentligt skymfande. Ordet skymfa innefattar ett krav på grovt kränkande form. Straffrättskommittén använde i sitt förslag uttrycket »offentligen hånar eller skymfar». I propositionen utelämnades ordet håna. Departementschefen anförde att med offentligt skymfande åsyftades användandet av en skymflig form men ej en saklig kritik. Han fortsatte:

Ett medtagande av det i kommittéförslaget jämväl införda alternativet att offentligen håna skulle måhända kunna giva anledning till den missuppfattningen att även en kritik, vilken såsom vapen använder ironien, omfattades av straffbestämmelsen. Detta är emellertid uppenbarligen icke avsikten med lagrummet.

Den brottsliga handlingen skall enligt lagtexten ske offentligen. Det är inte tillräckligt att det skymfande uttalandet sprides bland allmänheten vid upprepande privata samtal. Det fordras nämligen att uttalandet på ett mera direkt sätt vänder sig till allmänheten. Liksom i fråga om uppvigling bör fordras, att uttalandet sker muntligt inför menighet eller folksamling, i skrift som sprides eller i annat meddelande till allmänheten. Att inträdesavgift upptages vid ett möte varvid uttalandet sker, fråntar inte uttalandet dess karaktär av att ske offentligen. Sker uttalandet däremot på ett möte till vilket endast viss förenings medlemmar äger tillträde är det mera tveksamt om uttalandet kan sägas ha skett offentligen, förutsatt att inträdet i föreningen inte endast är kamouflage.

Det skydd trosfridsparagrafen är avsedd att lämna medborgarna bereds såsom direkt framgår av lagrummets avfattning, därigenom att varje offentligt skymfande anses brottsligt vare sig allmän förargelse åstadkommes eller inte och oavsett huruvida någons religiösa känslor såras eller inte. Man presumerar att brottet kränker åhörarnas religiösa känsla.

I subjektivt hänseende fordras för straffbarhet att gärningsmannen, då uttalandet gjordes, var medveten om att detta var stötande för andra människors religiösa känslor.

I fråga om brott mot trosfrid föreligger endast ett fåtal domstolsavgöranden.

Rörande tillämpningen av äldre lag kan följande rättsfall nämnas.

NJA 1891 s. 241. En man åtalades för hädelse under påstående att han vid ett föredrag i Norrköping uppläst en tes med lydelsen: »Gamla testamentets Gud är en syndare», och att han vid ett föredrag i Linköping yttrat
1) att den icke är någon god, rättvis och barmhärtig Gud, som icke bryr sig om sina skapade varelser här på jorden utan tillstädjer människor att hata, mörda och bestjäla varandra samt gör den ene hög, rik och mäktig och den andre arm, låg och fattig;
2) en uppmaning till åhörarna att »icke lyssna på de lögner präster predikade»;
3) att statskyrkans lärosatser var vrängda, osanna och vilseledande;
4) att statskyrkan var en sköldborg för kristna dumheter, vidskepelse och hyckleri;
5) att bibeln var full av flera hundra osanningar och motsägelser, samt
6) att om Jesus verkligen fällt det yttrandet, som tillskrivs honom i 4 kap. 10, 11 och 12 verserna i Marcus evangelium framstod Jesus som en dålig personlighet.

Högsta domstolens flesta ledamöter ansåg icke den tilltalade förfallen till ansvar för yttrandena under 1)—3) men fann att han genom sina övriga uttalanden hädat Gud och lastat Guds heliga ord under sådana förhållanden att han därigenom åstadkommit allmän förargelse och dömde honom till böter.

Som exempel på hur gällande rätt tillämpas finns följande fall.

Den 24 oktober 1963 klockan 19.05 sändes över program 1 i Sveriges Radio ett program betitlat »Express 19.05», vari ingick bland annat följande avsnitt: »Måndag: Fritiof Lager (k) interpellerar: Bygg färre kyrkor och bensinmackar! Lösning: Slå ihop smörjan!

(Ljud av inbromsande bil)

I:

Full tank... tack... och kolla däckena också, va!

II:

Var vänlig gapa...

I:

Förlåt?...?

II:

Var vänlig gapa och ta den här oblaten i munnen så länge... Säg, är det premium ni använder, va? — OK — då ska vi ordna det. Och så kan herrn ta den här flaskan så länge... å ta en klunk, va, å tro på Gud... De e nattvardsvin...

SKA VI KOLLA OLJAN OCKSÅ?»

Avsnittet hade författats av tre författare i samråd och i avsikt att utsända det i radio samma dag. Vid inspelningen av programmet medverkade tre personer. Åklagaren väckte åtal mot författare och medverkande och yrkade ansvar å envar av dem för brott mot trosfrid under påståendet att de »offentligen skymfat nattvarden, vilken av Svenska kyrkan hålles helig».

Stockholms rådhusrätt uttalade i dom den 2 april 1964 bland annat, *att* det icke kunde ifrågasättas att uttalandena gjorts offentligen, *att* det snarare måste framhållas att uttalandena haft synnerligen stor omfattning och att därför särskilt stor aktsamhet måste påkallas, *att* någon tveksamhet icke kunde råda om att ordalagen i programavsnittet som objekt haft bl. a. nattvarden, vilken av kyrkan hålles helig, *att* det kunde antagas att ett hånande eller förlöjligande, som icke sker i samband med kritik, om det i övrigt var tillräckligt starkt, var att hänföra under begreppet skymf, *att* enligt rådhusrättens uppfattning det påtalade programmet genom sin intima sammanställning av utdelandet av nattvarden och åtgärder i samband med påfyllning av bränsle i en bil genom sin brist på hänsyn i uttryckssättet varit stötande för människors religiösa känslor i sådan grad att ett skymfande skett *samt att* tre av de tilltalade gjort sig skyldiga till brott mot trosfrid och en av dem till anstiftan av sådant brott. Samtliga tilltalade ådömdes bötesstraff.

De tilltalade vädjade mot domen med yrkande i första hand om frikännande och i andra hand om strafflindring.

Svea hovrätt meddelade dom den 19 februari 1965, vari hovrätten ej fann skäl göra ändring i rådhusrättens dom.

Begäran om prövningstillstånd avslogs av HD genom beslut den 17 februari 1967.

Stadgandet i BrB 16: 9 om brott mot trosfrid och den däremot svarande punkten i TF aktualiserades vid 1964 års riksdag i samband med att vissa ändringar gjordes i TF för att åvägabringa överensstämmelse med BrB. Mot bakgrunden av det nyssnämnda åtalet mot några medarbetare i Sveriges radio för brott mot trosfrid begärde Svenska journalistförbundet hos Kungl. Maj:t att stadgandet i 7: 4 p. 13 skulle utgå ur TF. Förbundet anförde bl. a.:

Att med lagens hjälp skapa sektorer, som åtnjuter ett speciellt helighetsskydd bara därför att en viss grupp människor anser dem och kallar dem »heliga», är enligt förbundets mening ett så allvarligt ingrepp i ett demokratiskt lands fria meningsutbyte och fria åsiktsbildning, att sådana ingrepp icke under några omständigheter kan försvaras.

I den proposition (1964 nr 133) vari förslag till ändringar i TF framlades avvisades förbundets hemställan.

Frågan togs också upp i motioner i anledning av propositionen. I motionerna I:754 och II:921 anförde motionärerna:

Vi tror inte att man genom åtal och fällande domar skyddar det som trossamfunden och deras anhängare anser vara heligt. Den kyrka och de trossamfund som anser sig böra ropa på åtal för att skydda det de anser vara heligt har uppenbarligen blivit efter i utvecklingen.

Även i motionerna I:792 och II:975 framfördes viss kritik mot TF:s stadgande om brott mot trosfrid. Dessa motioner utmynnade i en hemställan om en förutsättningslös utredning av tryckfrihetslagstiftningen.

Konstitutionsutskottet ansåg sig inte kunna biträda yrkandena i motionerna. I sitt utlåtande (nr 13) förutsatte dock konstitutionsutskottet, att Kungl. Maj:t skulle utan särskild framställning från riksdagens sida med uppmärksamhet följa domstolarnas praxis på området med särskilt beaktande av den fria åsiktsbildningens krav.

Motionerna avslogs av riksdagen.

Vid 1965 års riksdag väcktes jämlikt 57 § riksdagsordningen fråga om anledning till anmärkning mot chefen för justitiedepartementet på grund av dennes beslut att inte vidtaga någon åtgärd i anledning av en tidningsartikel, i vilken under rubriken »Hädelse — vad tycker Ni?» återgavs ett utdrag ur Salamas bok Midsommardansen, som i Finland föranledde åtal för hädelse, se nedan redogörelsen för utländsk rätt s. 50. Konstitutionsutskottet fann sig inte böra framställa någon anmärkning i anledning av ärendets handläggning. Utskottet motiverade detta bl. a. med att departementschefen vid sitt ställningstagande haft att iakttaga stadgandet i 1 kap. 4 § TF och sålunda vid tvekan hellre fria än fälla.

3. Utländsk rätt

3.1 *Sårande av tukt och sedlighet*

3.1.1 Inledning

De uppgifter om utländsk lagstiftning, som kommittén redovisar nedan, har inhämtats främst genom utrikesdepartementets medverkan. Uppgifterna gör inte anspråk på att vara fullständiga. Det ligger i sakens natur att lagregler i ett så svårdefinierbart ämne som vad som skall anses sedlighetssårande inte utan en vidlyftig genomgång av respektive lands rättspraxis kan visa det faktiska läget och ge en klar bild av de förhållanden som föreligger i de olika länderna. Beträffande de nordiska länderna har emellertid kommittén sökt att åstadkomma belysning av lagreglerna genom att kort nämna hur de uttolkats i rättspraxis.

3.1.2 Internationella konventioner

Nationernas Förbund framlade 1923 i Genève ett förslag till internationell konvention om undertryckande av spridningen av och handeln med osedliga publikationer. Konventionen avslutades 2/9 1923 i Genève och ratificerades av en stor mängd stater, dock inte av Sverige. Konventionen kom att få stor betydelse för de ratificerande ländernas interna strafflagstiftning. Konventionen förnyades 1947. Danmark har 1967 uppsagt konventionen.

Enligt artikel 1 i konventionen överenskommer de fördragsslutande parterna om att vidtaga alla nödvändiga åtgärder för att upptäcka, åtala och bestraffa envar, som gjort sig skyldig till någon av följande handlingar, nämligen till att

1) tillverka eller inneha osedliga skrifter, teckningar, gravyrer, målningar, tryckalster, bilder, affischer, emblem, fotografier, kinematografiska filmer eller andra osedliga föremål i avsikt att driva handel med dem, distribuera eller offentligt utställa dem;

2) i ovan nämnd avsikt importera, transportera, exportera eller låta importera, transportera eller exportera dylika skrifter, teckningar, gravyrer o. s. v. eller sätta dem i omlopp på annat sätt;

3) med sådana föremål driva handel, även icke offentlig, distribuera, offentligt utställa eller yrkesmässigt uthyra dem;

4) i avsikt att gynna den spridning eller handel, som skall undertryckas, på något sätt tillkännage eller bekantgöra att en person ägnar sig åt någon av ovan nämnda handlingar eller tillkännage eller bekantgöra hur och genom vems förmedling sådana osedliga föremål direkt eller indirekt kan anskaffas.

Enligt artikel 4 förbinder sig de fördragsslutande parterna att vidtaga eller för sina respektive lagstiftande församlingar föreslå de åtgärder, som kan visa sig nödvändiga för att få den egna lagstiftningen förenlig med konventionen.

Konventionen kan enligt artikel 12 uppsägas genom skriftlig notifikation till För-

enta Nationernas generalsekreterare. Uppsägningen blir dock inte gällande förrän ett år efter det den mottagits av generalsekreteraren.

3.1.3 Danmark

Den 1 juli 1967 trädde i Danmark i kraft en lagändring, som innebar att skriftlig pornografi i alla former blev tillåten medan tidigare bestämmelser rörande pornografi alltjämt skulle gälla ifråga om fotografier och bilder. Till grund för denna lagändring låg ett av straffelovrådet i juni 1966 avgivet betänkande. Justitsministeriets direktiv till straffelovrådet i december 1964 om översyn av pornografibestämmelserna hade föregåtts av en intensiv debatt om pornografi, vilken debatt föranletts framförallt av två rättsfall refererade i U.f.R. 1963 s. 870 Ö och 1965 s. 415 H. I första fallet frikändes en konstnär som framställt kopior av tidigare (år 1937) konfiskerade målningar och en byst (se U.f.R. 1937 s. 1159 Ö). Vid den förnyade prövningen befanns kopiorna inte vara otuktiga. Av rättsfallet framgår, att det konstnärliga värdet beaktades vid avgörandet av frågan om framställningen var otuktig. Det andra rättsfallet rörde boken »Fanny Hill». Denna bok hade tidigare (se U.f.R. 1958 s. 414 Ö) ansetts otuktig men friades nu i alla instanser. Fyra av de sju domarna i Højesteret fann, att boken måste betraktas som en helhet, att man vid avgörandet också skulle beakta att boken hade ett konstnärligt värde samt att det då var svårt att förklara att boken var »otuktig» i strafflagens mening. Domen blev således ett resultat av en avvägning mellan å ena sidan framställningens anstötlighet och å andra sidan dess konstnärliga förtjänster. Endast en av domarna i Højesteret ansåg boken »Fanny Hill» vara otuktig.

Efter lagändringen minskade, enligt uppgift, såväl efterfrågan på som utbudet av pornografisk litteratur.

Det är att märka att tryckt skrift eller bild i Danmark inte behandlas annorlunda än skrifter och bilder som mångfaldigats på annat sätt.

Genom 1967 års lagändring upphävdes straffelovens § 234 stycke 3, som avsåg offentliggörande och spridning av »skrifter eller billeder, der, uden at de kan anses for egentlig utugtige, udelukkende må antages at have forretningsmæssig spekulation i sanselighed til formål». Straffelovrådet ansåg nämligen, att man vid avgörandet av om en bild är »utugtig» och således hänförlig under paragrafens första stycke (huvudbestämmelsen mot pornografi) måste ta hänsyn till dess eventuellt konstnärliga värde och att alltså något behov av bestämmelsen i tredje stycket ej längre förelåg.

Vad som straffbelades i § 234 efter lagändringen var utgivande av otuktiga bilder till personer under 18 år, offentliggörande och spridning av eller införsel i avsikt att sprida otuktiga bilder och liknande samt offentligt föredrag, föreställning eller utställning med otuktigt innehåll.

Dessa bestämmelser kompletterades emellertid av bestämmelser i politivedtægter. Genom dessa bestraffades med böter bland annat utställande vid offentlig plats av anstötliga bilder och föremål.

Till en början gick utvecklingen i Danmark liksom i Sverige mot allt större frihet även beträffande pornografiska bilder, och underrätterna tillämpade en liberal praxis. Den 24 april 1968 meddelade emellertid Højsteret en dom, varigenom rättsläget kan anses ha återförts till vad som gällde före 1967. I detta fall var det fråga om nr 1—5 av bildtidningen Paris Strip-Teaser och nr 1—5 av bildtidningen French Wildcats. Rätten i Helsingör uttalade i sin dom bl. a.:

To af de af tiltalen omfattede billedhæfter — French Wildcats nr 3 og 5 — indeholder dels gengivelse af nøgne kvindeskikkelser, hvor modellens kønsdele ved modellens legemsstilling og den ved fotograferingen anvendte optagelsesvinkel er fremhævet på bekostning af den øvrige del af legemet, dels en del billeder, der viser to nøgne kvinder under sexuelt samvær med hinanden — eller »forspil» til et sådant. Retten anser de nævnte 2 billedhæfter for utuktige. De øvrige af tiltalen omfattede billedhæfter inskrænker sig til at gengive nøgne kvindeskikkelser i forskellige stillinger. Selv om disse billeder på grund av de pågældende modellers stillinger og den anvendte optagelsesteknik, der fremhæver modellens kønsdele,

må betegnes som groft usømmelige, og fremstillingen af billederne — der er helt uden kunstnerisk værdi — må antages udelukkende med vinding for øje at have haft forretningsmæssig spekulation i sanselighed till formål, finder retten det efter den i store kredse af samfundet idag rådende opfattelse og nyere retspraxis for övervejende betænkeligt att anse disse billeder for egentlige utugtige.

Østre landsret yttrande i dom:

Retten kan tilltræde, at de billeder, der i hæfterne French Wildcats nr 3 och 5 viser nøgne kvinder under seksuelt samvær, er utugtige. Retten finder entvidere, at hvert af de i anklageskriftet nævnte billedhæfter indholder flere billeder, hvor modellenes kønsorganer er fremhævet på en så anstødelig og udfordrende måde, at billederne og dermed de hæfter, hvori billederne er optaget, må betegnes som utugtige jfr. straffelovens § 234, nr 2.

Denna dom fastställdes av Højesteret.

I folketinget väcktes fråga, om inte liberaliseringen borde föras vidare och att således även »utugtige» bilder skulle få framställas och försäljas. Inom justitieministeriet utarbetades ett förslag till lagändring, som låg till grund för en av justitieministern den 12 december 1968 framlagd proposition med förslag om hävande av förbudet att sprida pornografiska bilder. Förslaget innebar att man endast bibehöll bestämmelsen om skydd för barn och ungdom mot otuktiga bilder, dock att åldersgränsen sattes ned från 18 till 16 år. Förslaget utgick från förutsättningen att ingripande skulle kunna ske mot skyltning, utdelning och sådant kringsändande som sker utan föregående beställning.

I propositionen framhölls bl. a. att som utgångspunkt för avgörandet om avkriminaliseringen också skulle gälla pornografiska bilder borde läggas de goda erfarenheter, som man fick efter det att pornografiska skrifter släppts fria, d. v. s. en minskning av utbud och efterfrågan, samt att de synpunkter som straffelovrådet anförde för att behandla skrift och bild olika inte nu hade samma tyngd som då straffelovrådet gjorde sina uttalanden.

I propositionen framhölls vidare:

Mot påståendet, att ett frisläppande av pornografiska bilder kommer att medföra en ökad spridning av sådana bilder med sammanhängande risk för faktisk kränkning av andras känsla för sedlighet, kan i dag anföras, att utgivningen av s. k. sex-häften under den senaste tiden ökat så kraftigt att det knappast finns anledning att tro, att ett fullständigt frisläppande skulle medföra ytterligare ökning. Utvecklingen i fråga om utgivningen av pornografisk litteratur kan i vart fall inte tagas till intäkt för ett sådant antagande. Härtill kommer att det skydd för sedlighetskänslan, som ges i gällande bestämmelse, inte är fullständigt. För det första utkommer bildtidningar i sådan mängd, att det inte är möjligt för polisen att kontrollera dem alla. Vidare kommer ofta polisens ingripande på en tidpunkt när hela upplagan eller stora delar därav redan distribuerats. Vidare har man i praktiken måst arbeta med ganska grova kriterier. En hel del erotiskt färgade bilder faller utanför det straffbara området och det kan diskuteras, om de bildmotiv, som nu föranleder ingripande, är de som är mest kränkande för sedlighetskänslan. I detta sammanhang kan påpekas, att bilder av normala, heterosexuella förhållanden, som vid flera tillfällen visats på film utan att detta givit anledning till någon särskild debatt, fortfarande anses böra bli föremål för ingripanden när det gäller fotografier och bildtidningar. Det bör framhållas att ett upphävande av bestämmelsen i § 234 inte betyder, att den som anser pornografi motbjudande, kommer att vara utan skydd. I detta hänseende hänvisas till anmärkningarna nedan angående straffelovens § 232[1] och bestämmelserna i politivedtægter.

Vad angår frågan om den skada Danmarks internationella anseende kan lida genom att landet blir känt som exportör av pornografiska bilder, är det naturligtvis av betydelse att bilder är av större intresse på en internationell marknad än böcker. Denna skillnad gör sig emellertid framförallt gällande då det är fråga om danskspråkiga skrifter. Litteratur på främmande språk, som nu fritt kan framställas här i landet, bör kunna ha nästan samma möjligheter att exporteras som bilder. Vid folketingets behandling av lagändringen rörande skrifter övervägde man, om det var möjligt att skapa en särskild regel för att förhindra export, men uppgav denna tanke särskilt på grund av de praktiska svårigheter som skulle vara förbundna med en sådan bestämmelse.

Det har övervägts att skärpa bestämmelserna i politivedtægter om spridning av pornografiska bilder. Man har emellertid funnit, att

[1]) Straffelovens § 232 lyder: Den, som ved uterligt forhold kraenker blufaerdigheten eller giver offentlig forargelse, straffes med faengelsel indtil 4 år eller under formildende omstaendigheter med haefte eller bøde.

dessa bestämmelser ger tillräckliga möjligheter till inskridanden mot skyltning och utställning av alster, som på grund av enstaka bilders grova karaktär eller hela materialets samlade karaktär är ägnade att kränka andras känsla för sedlighet. Det önskemål, som legat till grund för utarbetandet av lagförslaget, att det fortfarande skall finnas bestämmelser, som ger ett skydd åt de personer, som inte vill se pornografiska bilder o. dyl., har härigenom blivit tillgodosett.

Det den 12 december 1968 framlagda förslaget antogs av folketinget den 30 maj 1969 med enbart den ändringen att ikraftträdandet uppsköts till den 1 juli 1969. I utlåtande den 20/5 1969 anförde vederbörande utskott:

Udvalget har lagt megen vægt på, at der inden det foreliggende lovforslags ikrafttræden er sikkerhed for, at de fornødne bestemmelser i politivedtægterne til bekæmpelse af anstødelige vinduesudstillinger m.v. er trådt i kraft over hele landet. Den af justitsministeren bebudede indsats til bekæmpelse af udstilling af anstødelige billeder anser udvalget for et meget vigtigt led i den reform af straffeloven, som det foreliggende lovforslag tilsigter, ud fra det synspunkt, at til en liberalisering af muligheden for handel med pornografiske billeder svarer en sikring af, at personer, der ikke ønsker at blive udsat for synet af sådanne billeder, fritages herfor.

Utskottet framhöll att justitieministern förklarat sig kunna garantera att sådana bestämmelser skulle ha trätt i kraft den 1 juli 1969. Utskottet anförde vidare bl. a.:

Udvalget har lagt megen vægt på det af justitsministeren fremførte perspektiv, at man på baggrund af erfaringerne fra den skriftlige pornografi må forvente en synkende efterspørgsel, men er dog opmærksom på, at efterspørgseln muligt ikke vil falde i samme omfang. I denne forbindelse må det fremhæves, at billedpornografien formentlig henvender sig til et langt større publikum, derunder udenlandske turister, end den skriftlige pornografi.

Udvalget har drøftet perspektivet i den formentlig stigende eksport till udlandet af pornografiske billeder, men er klar over, at der, bortset fra bestimmelsen i postloven, ikke er mulighed for at gribe ind over for dette, selv om det vel kan volde visse ubehageligheder i forhold til lande, som fortsat idømmer alvorlige straffe for handel med pornografiske billeder.

3.1.4 Norge

Almindelig borgerlig straffelov innehåller i 211 § huvudbestämmelsen angående pornografi. Lagrummet har följande lydelse:

1. Med fengsel inntil 2 år straffes
a. den som holder offentlig foredrag eller istandbringer offentlig forestilling eller utstilling av utuktig innhold eller som medvirker til at sådanne foredrag, forestillinger eller utstillinger finner sted,
b. den som utgir, falholder, utstiller eller på annen måte söker å utbre utuktige skrifter, billeder og desslike eller som medvirker hertil,
c. den som overlater utuktige skrifter, billeder og desslike til personer under 18 år eller som medvirker hertil.
2. Med böter eller fengsel inntil 6 måneder straffes den som av uaktsamhet foretar nogen sådan handling som i nr. 1 nevnt.

På samme måte straffes den innehaver eller overordnede som forsettlig eller av uaktsomhet undlater å hindre at der i en virksomhet blir foretatt handling som nevnt i denne paragraf.

Icke heller i Norge behandlas i tryckpress framställd skrift annorlunda än skrift framställd på annat sätt. Den citerade paragrafen är således utan vidare tillämplig på tryckt skrift.

1955 fick norska straffelovrådet i uppdrag att överväga en skärpning av straffbestämmelserna rörande pornografin. Betänkande i ämnet avlämnades 24/6 1957. I detta föreslogs en del smärre ändringar i straffskalan och i paragrafens ordalydelse samt en ny paragraf, i stort sett motsvarande den svenska BrB 16:12, d. v. s. en bestämmelse till skydd för barn och ungdom. Straffelovrådets förslag har icke lett till lagstiftning.

Norska strafflagen innehåller ingen definition av begreppet otuktig, och man får för att förstå lagens innebörd se på förefintliga rättsfall. I målet om Agnar Mykles »Sången om den röda rubinen» avkunnade Højesteret dom 9/5 1958. (Se Norsk Retstidende 1958 s. 479); denna bok fanns inte vara otuktig. I domen fastslogs vissa principer, som man ansåg böra ligga till grund vid avgörandet om en framställning är otuktig eller inte. Sålunda framhölls, *att* hänsyn måste tagas till konstnärens rätt att uttrycka sig och till det allmännas intresse

av att konstnärligt skapande inte förkvävs, *att* även en skrift med litterärt värde måste kunna anses vara otuktig, *samt att* hänsyn måste tagas till den rådande samhällsuppfattningen och till den liberalisering som ägt rum i sättet att se på erotiska skildringar.

I målet om Henry Millers bok »Sexus» befanns denna skildring otuktig (se Norsk Retstidende 1959 s. 431). Den av domarna i Højesteret, som voterade först yttrade bl. a.:

Detaljrikdommen preger fremstillingen, og de seksuelle skildringer inntar en så bred plass, jevnt fordelt som de er over hele boken med et stort antall seksualpartnere og höyst vekslende adfersmönstre, at hele verket gjennomsyres. Om man noen gang skal kunne brukte uttrykket at »hele boken svertes», må det være i dette tilfelle.

I målet angående Jens Björneboes »Uten en tråd» befanns även denna bok otuktig. Oslo Byrett yttrade i dom 29/6 1967 bl. a.:

Uttrykket »utuktig» hörer til de såkalte rettslige standarder. Det er ikke ment som en vurderingsfri beskrivelse av et forhold. Tvert om gir det anvisning på en vurderingsdom som kan skifte etter forholdene til enhver tid. Ved skjönnet skall anvendes en objektiv målestokk. Det er verken opfatningen i ekstremt puritanske kretser som skall telle, eller oppfatningen i bohemkretser om slike finnes. Der er noe midtimellom. Det er det »godtfolk» mener.

Byretten förklarade vidare, att bokens konstnärliga värde var lågt och att, om man skulle tillämpa den praxis som kommit till uttryck i tidigare domar, »Uten en tråd» skulle anses otuktig. Rätten, som ansåg att bedömningen måste ske med försiktighet, fann boken otuktig trots att hänsyn tagits till att värderingarna om vad som är otuktigt förändrats.

Højesrett meddelade dom i målet 15/12 1967. Majoriteten ansåg att boken var otuktig och grundade detta beslut på uppfattningen att utvecklingen efter Miller-målet 1959 inte gått så långt att Björneboes bok kunde godtagas. En av domarna yttrade i sitt votum:

Det er ganske visst så at domstolene må legge den betydning i ordet »utuktig» som skiftende tiders oppfatning tilsier, men domstolene kan ikke praktisere § 211 på en måte som kan likstelles med opphevelse. Svært meget av det, som er anfört i diskusjonen omkring Björneboes bok, har adresse til de lovgivende myndigheter og ikke till domstolene. Domstolene kan ikke la være å anvende bestemmelsen om de måtte mene at pornografi ikke gjör skade og at folk, som önsker det, bör få lese pornografi. Domstolene må akseptere loven selv om det kan gjöre seg gjeldende delte meninger om den er riktig eller hensigtsmessig.

En av ledamöterna i Højesterett var skiljaktig och ansåg att boken inte kunde betraktas som otuktig. Han anförde bl. a.:

Slik jag oppfatter det, bunner disse vanskeligheter i at retsoppfatningen i vårt land — meningene om hvor grensen går mellom det som kan tillates og det som bör forbys — beveger seg raskt i retning av större liberalitet. Vi ligger nok i tid etter våre naboland — det har jeg en bestæmt fölelse av — men vi beveger oss i samme retning. Med det nære og omfattende kulturfellesskap som består mellem de skandinaviske land, vil de tendenser henimot större frihet, som er så tydlige i våre naboland, også hos oss gjöre seg gjeldende med stor styrke ... Jag vil tro at man i dag i Norge må kunne trekke grenselinjen omtrent der hvor man forsökte å stoppe opp i Sverige for 5—6 år siden ... Hovedsaken ved anvendelsen av lovbudet vil da ligge i at det skal kunne brukes til å stoppe skildringer av kjönnslige forhold som også preges av råhet, brutalitet, sedelighetsforbrytelser — det som på engelsk sökes karakterisert ved stikkordet »sex and violence».

Under andra halvåret 1967 beslagtog polisen flera bildtidningar med pornografiskt innehåll och beslagen följdes av fällande domar.

En begäran från Kristelig folkeparti om lagregler mot ekonomisk spekulation i pornografi besvarades av justitieministern vid en stortingsdebatt i november 1966 så att man borde avvakta de danska och svenska lagändringarna och att det icke var realistiskt att räkna med att man i längden kan hålla det borta från Norge som fritt får utkomma i grannlanden.

3.1.5 Finland

Finska strafflagens 20 kap. 14 § lyder:

Var som offentligen företager handling, som sårar tukt eller anständighet, och därigenom

åstadkommer allmän förargelse, straffes med böter eller fängelse i högst sex månader.

Ett andra stycke i paragrafen, som handlade om otuktiga skrifter, upphävdes genom tillkomsten av lagen 28/1 1927 angående undertryckande av osedliga publikationers spridning. Denna lag tillkom sedan Finland anslutit sig till 1923 års internationella konvention om undertryckande av spridningen av och handeln med osedliga publikationer. Lagen innehåller följande bestämmelser:

1 §. Envar, som offentligen eller med undvikande av offentlighet håller till salu eller säljer eller eljest utsprider eller å ställe som är för allmänheten tillgängligt, utställer tryckalster, skrift, bildlig framställning eller annat alster, som sårar tukt eller anständighet, eller för spridning eller utställande förfärdigar eller i sådant syfte innehar dylikt alster eller tillkännagiver huru sådant kan erhållas, straffes, ändå att endast en del av verksamheten utförts i landet, med böter eller fängelse i högst sex månader.

Medhjälp till nämnt brott är straffbar.

Den som för utspridning eller utställande till landet inför eller söker införa eller därifrån utför eller söker utföra sådant alster, som i 1 mom. sägs, straffes för lurendrejeri.

2 §. Har tryckalster, skrift, bildlig framställning eller annat alster förklarats såra tukt eller anständighet, skola de exemplar därav, som finnas i någon i 1 § nämnd persons värjo, liksom ock de plåtar och former, som varit uteslutande bestämda för det alsters frambringande, vem de än må tillhöra, dömas förbrutna och att förstöras. Finnes blott någon del av alstret förgripligt och kan det utan svårighet avskiljas från det övriga, gälle vad ovan sagts allenast sagda del jämte motsvarande del av plåt eller form.

Innehåller periodisk publikation upprepade gånger tukt eller anständighet sårande artiklar eller bildliga framställningar, skall vad i tryckfrihetslagen av den 4 januari 1919 är stadgat om indragning interimistiskt och för viss tid av sådan periodisk tryckskrift vars innehåll innefattar i lagens 37 § 3 mom. nämnt brott, äga motsvarande tillämpning.

3 §. Finnes sannolika skäl att misstänka, att å visst ställe framställas eller förvaras för spridning eller utställande avsedda tryckalster, skrifter, bildliga framställningar eller andra alster, som såra tukt eller anständighet, är myndighet, som nämnes i 14 § av förordningen om införande av strafflagen, berättigad att där verkställa rannsakan. Äro ifrågavarande alster avsedda att olovligen ur landet utföras eller äro de olovligen hit införda, gälle vad om rannsakan till uppdagande av olovligen till landet infört gods är stadgat.

4. § För övervakning av efterföljden av denna lag skall tillsättas en övervakningsnämnd, som har till uppgift att till justitieministeriet avgiva utlåtanden i ärenden rörande tillämpningen av denna lag samt att i enskilda fall inkomma med förslag om vidtagande av i denna lag avsedda åtgärder. Närmare föreskrifter angående denna nämnd utfärdas medelst förordning.

Den bestämmelse i tryckfrihetslagens 37 § vartill hänvisas i 2 § andra stycket har följande lydelse:

Innefattar periodisk tryckskrifts innehåll brott, som i 12 kap. eller 16 kap. 8 eller 24 § strafflagen sägs, må tryckskriften kunna genom domstols utslag indragas för en tid av högst ett år.

I fråga om innehållet i tryckta skrifter sker åtal efter beslut av justitieministeriet. Den i 4 § 1927 års lag nämnda övervakningsnämnden uttalar sig enligt praxis endast i de frågor som hänskjutes dit från justitieministeriet.

Från finsk rättspraxis kan nämnas att såväl importören av den svenska utgåvan som utgivaren av den finska översättningen av Mykles: »Sången om den röda rubinen» ådömdes böter. De svenska »kärleks»-antologierna har dock översatts och utgivits i Finland utan att åtal väckts. Det tycks emellertid, enligt uppgift, som om även i Finland inställningen till pornografiska skrifter och bilder blivit mera liberal.

3.1.6 Förbundsrepubliken Tyskland

Enligt artikel 5 i den tyska grundlagen får ingen förhandscensur äga rum vare sig beträffande tryckta skrifter, film, teater, föreställningar eller radio- och TV-program. Genom vissa bestämmelser i strafflagen kan emellertid ingripande med straff ske i efterhand. I den tyska strafflagen finnes i §§ 184 och 184 a följande bestämmelser:

§ 184. Med fängelse i högst ett år och med böter eller med ett av dessa straff straffas den som

1. utbjuder, försäljer eller utdelar otuktiga skrifter, bilder eller framställningar, utställer eller framlägger dem på platser, som är tillgängliga för allmänheten, eller som på annat

sätt utsprider dem, framställer dem i avsikt att sprida dem, eller som i samma avsikt har dem i lager eller gör reklam för dem,

2. överlämnar eller erbjuder otuktiga skrifter eller bilder eller framställningar mot vederlag till en person under 16 år,

3. på plats dit allmänheten har tillträde utställer föremål som är avsedda till otuktigt bruk eller som offentligen gör reklam för sådana föremål,

3 a. offentligen på ett för sedlighet och anständighet stötande sätt gör reklam för medel, föremål eller metoder som tjänar till att förebygga könssjukdomar, eller som utställer sådana medel eller föremål på en för allmänheten tillgänglig plats,

4. anslår offentliga meddelanden i avsikt att förleda till otukt.

§ 184 a. Den som mot vederlag överlåter eller erbjuder en person under sexton år skrifter, bilder eller framställningar, som utan att vara otuktiga, grovt kränker anständighetskänslan, straffas med fängelse i högst sex månader eller böter.

Liksom i många andra länder finns i Tyskland en särskild lag till skydd för ungdomen: lag 9/6 1953 (über Verbreitung jugengefährdender Schriften). Syftet med denna lag är att skydda ungdom för skrifter som kan verka förråande, förledande till våldshandlingar, brott och rashat eller som har ett innehåll av tukt och sedlighetssårande karaktär eller som förhärligar krig. Enligt lagen skall alla sådana skrifter uppföras på en lista som offentliggöres. Efter offentliggörandet är det förbjudet att utbjuda skriften eller på annat sätt göra den tillgänglig för barn och ungdom.

I förslag (1962) till ny strafflag, som överlämnats till förbundsdagen men som hittills inte lett till lagstiftning, finnes följande bestämmelser:

§ 220. Otuktiga skrifter och föremål.

I fråga om otuktiga skrifter (§ 11, 3 st.) eller till otuktigt bruk avsedda föremål gäller, att den som

1. sprider dem,

2. utställer, anslår eller förevisar dem eller på annat sätt gör dem tillgängliga på plats där allmänheten har tillträde, eller

3. framställer eller mängfaldigar dem, håller dem i lager, utannonserar och reklamerar för dem, inför dem till denna lags geografiska giltighetsområde eller åtager sig att utföra dem från landet, i avsikt att utsprida dem eller delar av dem eller göra dem tillgängliga enligt andra punkten straffes med fängelse i två år eller med böter.

(§ 11, 3 stycket innehåller att ljudåtergivningsapparater, bilder och andra framställningar skall behandlas på samma sätt som skrifter.)

§ 220 a. Otuktiga förevisningar.

(1) Den som anordnar offentliga, otuktiga förevisningar av människor eller som tillåter sådana förevisningar i sina lokaler straffes med fängelse i två år eller böter.

(2) Med offentlig föreställning jämställes en icke-offentligt föreställning såvida den företages mot vederlag eller i avsikt att berika sig själv eller andra.

3.1.7 Belgien

Artikel 383 i belgiska Code penal innehåller huvudbestämmelsen rörande pornografiska alster. Lagrummet har i här ifrågavarande delar följande lydelse:

Envar som utställt, sålt eller distribuerat visor, flygblad eller andra skrifter, tryckta eller framställda på annat sätt, figurer eller bilder, som kränker anständigheten (contraires aux bonnes mœurs) dömes till fängelse från åtta dagar till sex månader och böter från 26 francs till femhundra francs.

Med samma straff straffas envar som sjungit, läst, reciterat eller framfört obsceniteter i folksamlingar eller på sådan allmän plats, som avses i artikel 444, § 2.

Med samma straff straffas den, som i avsikt att driva handel med eller distribuera, framställt, har på lager, importerat eller låtit importera, transporterat eller låtit transportera, avlämnat till förmedling eller distribution eller som med vilket reklammedel som helst utannonserat visor, flygskrifter, skrifter, figurer eller bilder som kränker anständigheten; distribuerat emblem eller föremål som kränker anständigheten eller i avsikt att driva handel med eller distribuera framställt, eller har på lager, importerat eller låtit importera, transporterat eller låtit transportera, avlämnat till förmedling eller distribution eller som med vilket reklammedel som helst utannonserat sådana emblem eller föremål.

Vidare stadgas förbud att sälja, distribuera och göra reklam för medel eller metoder att avbryta havandeskap eller åstadkomma abort.

I artikel 386 stadgas straffskärpning om gärning som avses i artikel 383 begåtts mot minderåriga.

Artikel 386 a) lyder:

Med fängelse från sex månader till två år och böter från tusen francs till femtusen francs straffas envar som till minderårig, som icke fyllt 18 år, säljer eller utdelar, eller på eller ut mot allmän väg utställer oanständiga bilder, figurer eller föremål, som är av sådan natur att de kan påverka de minderårigas fantasi i skadlig riktning. De bilder, figurer och föremål, som utställes, utbjudes till salu eller till distribution, kan beslagtagas av kriminalpolisofficer efter uppdrag av fredsdomare eller polisdomare i kantonen. Vid fällande dom skall de konfiskeras.

Genom lag den 11 april 1936 har bestämts att konungen efter ministerrådets hörande kan förbjuda införsel till Belgien av utländska obscena publikationer.

Liksom i de flesta andra länder har belgiska strafflagens rekvisit »contraires aux bonnes mœurs» icke definierats i lagen, och innehållet blir därför att bedöma med utgångspunkt från den i landet rådande uppfattningen.

3.1.8 Frankrike

I artikel 235 i Code Penal finnes följande bestämmelser:

Med fängelse från en månad till två år och med böter ... straffas den, som i avsikt att driva handel med, distribuera, låna eller ställa ut framställt eller har i sin ägo ... i samma avsikt importerat eller låtit importera, exporterat eller låtit exportera, transporterat eller låtit transportera ... offentligen uppsatt, utställt eller förevisat ... sålt, hyrt ut, erbjudit till salu eller hyra även om det icke skett offentligt ... under vilken form det vara måtte, direkt eller indirekt, utbjudit, även om det skett gratis och även om det icke skett offentligt ... på vilket sätt det vara måtte, utspritt eller i avsikt att utsprida distribuerat tryckalster, skrift, teckning, plakat, gravyr, måleri, fotografi, film eller kliché, matris eller fonografisk upptagning, emblem eller föremål som kränker anständigheten (contraires aux bonnes mœurs).

I lag 16/7 1949 (sur les publications destineés à la Jeunesse) finnes särskilda bestämmelser angående skrifter avsedda för barn och ungdom. Enligt lagen utser justitieministeriet en kommission, som har till uppgift att kontrollera sådana publikationer. Dessa publikationer får inte innehålla någon illustration, berättelse, rubrik eller motsvarande som förhärligar gangsterliv, lögn, stöld, hat, osedlighet eller vilken handling som helst, som kan betecknas som förbrytelse eller förseelse eller som är av sådan natur att den kan verka demoraliserande på barn eller unga eller kan framkalla eller vidmakthålla fördomar. Enligt lagens artikel 14 är det dessutom förbjudet att till personer under 18 år erbjuda, giva eller sälja publikationer, som utan att vara direkt riktade till ungdomen innebär en fara för dem på grund av publikationens oanständiga eller pornografiska karaktär eller på grund av att dess innehåll domineras av beskrivningar av brott. Vidare är det enligt denna artikel förbjudet att utställa sådana publikationer offentligt, såsom i eller utanför affärer och kiosker, eller att göra någon som helst reklam för dem. Inrikesministeriet bestämmer vilka publikationer som skall falla under bestämmelsen, och den nyss nämnda kontrollkommissionen äger därvid meddela upplysning om vilka publikationer som bör omfattas av förbudet.

Denna lag synes också rent praktiskt spela en viss roll i Frankrike. Av en redogörelse år 1965 för kontrollkommissionens arbete framgår, att ovannämnda bestämmelse kom till användning beträffande 3 tidningar och 24 böcker under år 1964. 1963 var motsvarande tal 2 och 28. Tidigare var talen mycket högre, 1958 21 respektive 117, och listan över de publikationer, som inte får spridas till underåriga eller utställas offentligt, är därför omfattande.

3.1.9 England

I England reglerades tidigare frågan om pornografins straffbarhet genom common law. 1959 tillkom emellertid en lag om otuktiga publikationer. I lagen stadgas bl. a.:

1 (1). I denna lag avses som otuktigt (obscene) ett föremål om det, eller om det består av två eller flera bestämda saker, var och en av dessa, har en sådan effekt att det skulle kunna försämra och förleda (deprave and corrupt) de personer, som med hänsyn till alla föreliggande omständigheter kan antagas komma att läsa, se eller höra det.

(2) I denna lag förstås med föremål varje ting som innehåller eller omfattar stoff till

läsning eller iakttagelse eller båda delar, ljudupptagning och film eller annan upptagning av en eller flera bilder.

— — — — — — — — — — — — — —

2 (1) Under nedan angivna betingelser straffas en person, som offentliggör en otuktig skrift eller annat, oavsett huruvida det sker i vinningssyfte eller icke ...

— — — — — — — — — — — — — —

4 (1) En person kan icke straffas för förseelse mot bestämmelsen i § 2 ... såframt det göres sannolikt att offentliggörandet av ifrågavarande skrift, film eller liknande är berättigat med hänsyn till det allmännas intresse av offentliggörande med hänsyn till dess vetenskapliga litterära, konstnärliga eller pedagogiska värde eller av annat allmänt intresse.

(2) Specialister skall ha tillfälle att i enligt denna lag anhängigt mål redogöra för sin uppfattning angående ett verks litterära, konstnärliga eller vetenskapliga kvalitet antingen för att bestyrka eller förneka att det har angivna kvalitet.

1964 skedde en lagändring så att innehav av en otuktig skrift m. m. i avsikt att sprida den kom att omfattas av lagen.

Som framgår av ordalagen i 1 § lägges vikt inte endast vid skriftens innehåll utan också vilken läsekrets den kan tänkas få på grund av prisbillighet eller om den är lätt tillgänglig för unga m. m.

3.1.10 Sovjetunionen

I Sovjetunionen utövas förhandscensur icke endast beträffande tryckta skrifter utan också beträffande film, teater, radio och television. Hur denna censur utövas är svårt att avgöra. Allt som publiceras publiceras av staten eller staten och partiet närstående organ. I vilken utsträckning censorer i ordets egentliga betydelse sköter förhandscensuren och i vilken utsträckning den naturliga kontroll som ligger i själva systemet, är tillräcklig går ej att få svar på. Varje i Sovjetunionen tryckt skrift innehåller emellertid uppgift om det datum vid vilken den underskrivits för befordran till trycket.

I Sovjetunionen råder strikt förbud mot spridning av pornografiska alster. Sådana hör till den relativt begränsade kategori varor, varom föreskrives absolut införselförbud i de tullföreskrifter som tillämpas för utländska turister. I detta avseende sättes pornografisk skrift i samma kategori som skjutvapen, narkotika eller antisovjetisk litteratur. I den ryska strafflagen kriminaliseras distribution av och reklam för pornografiska samlingar, tryckta alster, bilder och andra föremål samt innehav av pornografi i avsikt att sälja den.

3.1.11 Israel

Israels strafflag av år 1936 genomgick vissa ändringar — framförallt i skärpande riktning — 1966. Beträffande pornografiska alster stadgas nu i artikel 179:

Varje person, som

a) säljer eller har i sin ägo i avsikt att sälja, hyra ut eller distribuera, eller trycker eller på annat sätt mångfaldigar i avsikt att sälja, hyra ut eller distribuera, någon otuktig, tryckt eller skriven framställning eller någon otuktig bild, fotografi, målning eller avbildning eller varje annat föremål som kan medföra försämrad moral (i tillgänglig engelsk översättning: object tending to corrupt morals); eller

b) utställer eller distribuerar för utställande på allmän plats otuktig bild, fotografi, målning eller avbildning eller varje annat föremål som kan medföra försämrad moral;

c) bedriver eller tar del i affär för att saluhålla, förevisa eller utställa otuktig tryckt eller skriven framställning, bild, fotografi, målning eller avbildning eller varje annat föremål som kan medföra försämrad moral; eller

d) tillkännagiver eller gör veterligt att en person är engagerad av försäljning, tryckning, utställande eller distribution av otuktiga föremål eller att sådana föremål kan anskaffas direkt eller indirekt från en person

kan dömas till fängelse i tre år.

3.1.12 USA

I USA har man rörande pornografi liksom mycket annat två »parallella» rättssystem, dels de enskilda delstaternas, dels den federala lagstiftningens. I alla delstaternas strafflagar utom i New Mexicos (som helt enkelt befullmäktigar kommunerna att förhindra försäljning av otuktiga föremål — obscene material) finns bestämmelser om straff för pornografi (obscenity). Sinsemellan är delstaternas lagar ganska olika ifråga om beskrivningen av den brottsliga gärningen, t. ex. försäljning, införsel, reklam. I allmänhet användes ordet »obscene» som

förklaring till vilka skrifter, bilder o. s. v. som man vill förbjuda. 22 av delstaterna definierar inte termen obscene i lagen. Så är fallet i övriga delstater. I den Model Penal Code, som utarbetades 1953 av American Law Institute och som innehåller förslag till hur delstaterna bör reglera pornografiproblemet, finns emellertid en definition. Enligt denna är ett föremål otuktigt när det, betraktat som en helhet, i övervägande grad appellerar till de lägre känslorna (the prurient interest), d. v. s. till ett ovärdigt eller sjukligt intresse för nakenhet, sexualitet eller exkretion, och om det i väsentlig grad samtidigt går utöver gränserna för en naturlig beskrivning eller framställning av sådana förhållanden. Framställningen eller föremålet skall bedömas i relation till vanliga vuxna, om det inte av föremålets karaktär eller omständigheterna vid dess spridning framgår att det är avsett för barn eller annan särskilt mottaglig publik. Ej framkallade filmer eller formar och klichéer skall anses som sedlighetssårande även om det krävs en framkallning eller annan åtgärd för att göra den sedlighetssårande egenskapen uppenbar. Beträffande detta förslag se Model Penal Code, Tetantive Draft nr 6, 1957, s. 1 ff.

Vid sidan av reglerna i delstaternas strafflagar finnes de federala bestämmelserna om ingripande mot pornografi. Dessa utgöres av bestämmelser som förbjuder postförsändelser, införsel, mellanstatliga transporter m. m. av otuktiga skrifter, bilder, film och annat samt oanständiga radio- och TV-program. I dessa federala lagar har inte lämnats någon definition rörande uttrycket »obscene» (United States Code Annotated 1461—1465).

Det bör observeras, att den amerikanska författningen anses sätta en gräns för hur långt den federala och statliga lagstiftningen får gå med hänsyn till yttrande- och tryckfriheten. En viss kontroll utövas i detta avseende av Supreme Court. I Supreme Court synes dock inte råda enighet om var gränserna skall sättas.

I praxis har vissa gränser utstakats. I fallet Roth v. United States (354 US Reports 476, 1957) fastslog Supreme Court, att det finns ett område av pornografin, som lagstiftning och domstolar är oförhindrade att bekämpa utan att komma i konflikt med författningen, och det är sedlighetssårande skrifter som behandlar sexuella förhållanden på sådant sätt att de vänder sig mot de lägre känslorna (prurient interest) och som fullständigt saknar varje samhällelig betydelse. Denna uppfattning kom också till uttryck och utvidgades delvis i fallet Jacobellis v. Ohio (378 US Reports 184 (1964). I fallet mot boken »Fanny Hill» (86 Supreme Court Reporter 975, 1966) uttalades, att en skrift skulle kunna fällas om den som helhet betraktad appellerade till de lägre känslorna och var uppenbart anstötlig och stridande mot en nutida samhällelig uppfattning rörande skildringar av sexuella förhållanden samt skriften fullständigt saknade ett legitimerande samhälleligt intresse.

3.2. *Brott mot trosfrid*

3.2.1 Inledning

Som förut framhållits har kommittén fått del av utländsk rätt främst genom utrikesdepartementets förmedling inte heller när det gäller brott mot trosfrid är redogörelsen för utländsk rätt att betrakta som en uttömmande beskrivning. Enligt kommitténs uppfattning finns inte heller behov av en uttömmande redovisning, eftersom förhållandena i olika länder är så svåra att jämföra. När det gäller att bedöma värdet av trosfridsparagrafen och liknande bestämmelser som straff för hädelse o. s. v., vore det viktigt att samtidigt känna till den religionsfrihet de olika staterna ger medborgarna, veta bakgrunden till de olika ländernas stadganden och få en inblick i hur de tillämpas. Det arbete som skulle erfordras för att få en sådan redovisning uttömmande kan dock inte anses motiverat av det uppdrag kommittén fått. De lämnade uppgifterna måste därför tas för vad de är, d. v. s. en kort översikt av de lagbestämmelser som finns i de olika staterna.

3.2.2 Danmark

I danska strafflagen har trosfridsparagrafen följande lydelse:

Den, der offentlig driver spot med eller forhåner noget her i landet lovligt, bestående religionssamfunds troslærdomme eller gudsdyrkelse, straffes med hæfte eller under formildende omstændigheder med bøde. Påtale finder kun sted efter rigsadvokatens påbud.

Brottsobjektet är således enligt dansk rätt något i Danmark tillåtet, verksamt religionssamfunds troslära eller föremål för sådant religionssamfunds gudsdyrkan. Som brottsobjekt betraktas således även troslära, vilket icke är förhållandet i svensk rätt.

Den brottsliga handlingen beskrivs i lagtexten med uttrycket »offentlig driver spot med eller forhåner». Det torde inte råda någon tvekan om att under dessa uttryck faller såväl lastande, d. v. s. att tala nedsättande om, som gäckeri, d. v. s. att håna eller tala förlöjligande om, och under uttrycket »driver spot med» torde också falla ironiska uttalanden.

Om således den danska trosfridsparagrafen enligt sin ordalydelse skulle kunna ha en mycket vidsträckt omfattning, så minskas denna rent praktiskt genom kravet att rigsadvokaten (riksåklagaren) skall pröva frågan om åtal. Enligt uppgift kommer lagrummet ytterst sällan till användning, och det torde inte vara aktuellt att åstadkomma någon ändring.

Utöver denna motsvarighet till trosfridsparagrafen innehåller danska strafflagen också en motsvarighet till den svenska bestämmelsen om störande av förrättning eller av allmän sammankomst. Denna finns i § 137 som lyder:

Den, som søger at forhindre afholdelsen af lovlig offentlig sammenkomst, straffes med bøde eller hæfte eller under skærpende omstændigheder, særlig når handlingen har været forbundet med voldsom eller truende adfærd, med fængsel indtil 2 år.

På samme måde straffes den, der ved larm eller uorden forstyrrer offentlig samling af riksdagens ting, Færøernes lagting, kommunale eller andre offentlige råd, gudstjeneste eller anden offentlig kirkelig handling, eller som på usømmelig måde forstyrrer ligfærd.

3.2.3 Norge

142 § i almindelig borgerlig straffelov har följande lydelse:

Den som i ord eller handling offentlig forhåner eller på en krenkende eller sårende måte viser ringeakt for nogen trosbekjennelse hvis utøvelse her i riket er tillatt, eller noget lovlig her bestående religionssamfunds troslærdommer eller gudsdyrkelse, eller som medvirker hertil, straffes med bøter eller med hefte eller fengsel inntil 6 måneder.

Brottsobjektet är enligt norsk rätt *dels* i Norge tillåten trosbekännelse *dels ock* något i landet tillåtet trossamfunds troslära eller gudsdyrkan. Även i Norge är således brottsobjektet mera omfattande än enligt svensk rätt.

Också i fråga om den brottsliga gärningen föreligger olikheter i förhållande till svensk rätt. Den brottsliga handlingen beskrivs i den norska lagen med uttrycken »offentlig forhåner eller på en krenkende eller sårende måte viser ringeakt for», vilka uttryck torde ha ungefär samma innebörd som motsvarande uttryck i danska lagen. Även i Norge kommer stadgandet ytterst sällan till användning. Inte heller synes stadgandet som sådant ha blivit föremål för någon allvarligare kritik.

Även i Norge finns straff stadgat för den som stör bl. a. religiös sammankomst. Straffbestämmelsen finns i § 138 och lyder:

Med bøter eller med fengsel inntil 6 måneder straffes den, som bevirker eller medvirker til, at offentlig forretning, offentlig religiøs sammankomst, kirkelig handling, offentlig undervisning eller skoleundervisning, auksjon eller offentlig sammenkomst til behandling av alment anliggende ulovlig hindres eller avbrytes.

3.2.4 Finland

I Finlands strafflag återfinnes i 10 kap., som handlar om religionsbrott, i stort sett de bestämmelser som före 1948 fanns i 7 kap. av den svenska strafflagen, varjämte i kapitlet ges bestämmelser om straff för störande av gudstjänst eller andaktsövning, tubbande att övergå till annan troslära och hindrande av husfolk m. m. att bevista gudstjänst. I finska strafflagen finns vidare i 41 kap. — som har rubriken Om brott

mot föreskrift angående kyrklig ordning — vissa bestämmelser om sabbatsbrott.

De egentliga religionsbrotten återfinns i 10 kap. 1 och 2 §§. Lagrummen har följande lydelse:

1 §. Var som offentligen hädar Gud straffas med tukthus i högst fyra år eller fängelse. Sker det av obetänksamhet eller i hastighet vare straffet böter eller fängelse i högst sex månader.

2 §. Gör någon offentligen gäckeri med Guds heliga ord, eller med något i Finland erkänt, tillåtet eller tålt religionssamfunds lära, sakrament eller kyrkliga bruk, straffes med fängelse i högst sex månader eller böter (ej över tvåhundra mark).

I september 1966 avlät den finska regeringen en proposition om ändring av den s. k. hädelseparagrafen m. m. Efter en lång debatt och avvikande förslag från lagutskottet fastställdes efter fem omröstningar den i propositionen föreslagna texten. Samtidigt blev emellertid förslaget enligt 66 § riksdagsordningen röstat över nyval, varför ändringarna kan träda i kraft först efter år 1970. Till dess är de gamla bestämmelserna gällande.

Enligt lagförslaget upphäves hela 41 kapitlet och får rubriken till och 1 § i 10 kap. följande lydelse:

Om brott mot trosfrid.

1 §. Den som offentligen på grovt sätt smädar eller skymfar vad inom i Finland verksamt trossamfund hålles heligt, dömes för brott mot trosfrid till böter eller fängelse i högst sex månader.

I de båda övriga paragraferna i 10 kap. ges bestämmelser om straff för hindrande och störande av gudstjänst eller andaktsövning.

Ett i hela Norden uppmärksammat rättsfall rörde tillämpningen av den finska hädelseparagrafen. Författaren Hannu Salama hade i sin i oktober 1964 utgivna bok Midsommardansen låtit en person göra vissa uttalanden om Jesu person, vilka ansågs innebära hädelse av Gud. Salama åtalades vid Helsingfors rådhusrätt som efter verkställd rannsakning underställde målet hovrätten för avgörande. Hovrätten fann i utslag 19/9 1966 att Salama i boken Midsommardansen, som utkommit i sammanlagt sex upplagor och sålts till allmänheten i 39 426 exemplar, gjort sig skyldig till hädelse av Gud genom uttalanden, i vilka Gud enligt den uppfattning, som de kristna religionssamfunden i Finland har om Jesu person, gjorts till föremål för gäckeri. Salama ådömdes tre månaders fängelse villkorlig dom. Verkställande direktören i det bokförlag, som gett ut boken, ådömdes bötesstraff för av obetänksamhet begången hädelse. Salama, bokförlaget och dess verkställande direktör dömdes att till staten utgiva den ekonomiska fördel, som brottet berett dem, enligt hovrättens uppskattning 46 000 mark.

Högsta domstolen fann i utslag 6/3 1968 inte skäl göra annan ändring i hovrättens utslag än att verkställande direktören i bokförlaget befriades från påföljden att utge egendom till staten och att Salama och bokförlaget ålades att utge, Salama 20 000 mark och bolaget 10 000 mark motsvarande deras vinning av brottet.

I sammanhanget bör påpekas att boken Midsommardansen utkommit i Sverige, Danmark och Norge utan att detta lett till beslag eller åtal, jämför vad ovan anförts s. 38.

3.2.5 Förbundsrepubliken Tyskland

I 166 och 167 §§ tyska strafflagen ges bestämmelser, som i stort sett motsvarar BrB 16:4 och 9 om störande av förrättning eller allmän sammankomst samt brott mot trosfrid.

166 § har följande lydelse:

Den som väcker förargelse genom att offentligen med skymfande uttalanden smäda Gud, eller som offentligen skymfar den kristna kyrkans eller annat i landet bestående religionssamfunds lära, ordning eller seder, eller som i en kyrka eller annan för religiös sammankomst bestämd lokal uppträder förargelseväckande, straffes med fängelse i upp till tre år.

167 § lyder:

Den som genom våld eller hot hindrar någon från att utöva något i Tyskland bestående religionssamfunds gudstjänst eller som i en kyrka eller på annan för religiös sammankomst bestämd plats genom att förorsaka larm eller

oordning avsiktligt förhindrar eller stör gudstjänst eller enskild andaktsövning, straffes med fängelse i upp till tre år.

I 1962 års förslag till ny strafflag har bestämmelserna fått annan utformning.

Förslagets 187 § — med överskriften hädelse (Gotteslästenung) — lyder:

Den som offentligen inför folksamling eller genom skrift som utsprides lastar Gud genom skymf på sätt som är ägnat att såra den allmänna känslan för religion straffes med fängelse i upp till tre år.

188 § i förslaget har överskriften »Skymfande av religionssamfund» och lyder:

Den som offentligen inför folksamling eller genom skrift som utsprides skymfar någon i Tyskland verksam kyrka eller annat religionssamfund, dess lära, ordning eller sed på sätt som är ägnat att såra den religiösa känslan hos medlemmarna, straffes med fängelse i upp till tre år eller med arrest (Strafhaft).

I förslagets 189 § upptas bestämmelser om straff för störande av religionsutövning med våld eller hot. I lagrummets 1 mom. stadgas straff för den som förhindrar någon att deltaga däri. I lagrummets andra moment stadgas straff för den som avsiktligt stör gudstjänst eller andaktsövning eller som gör sig skyldig till skymfande uppträdande (Unfog) på plats avsedd (gewidmet) för ett sådant religionssamfunds gudstjänst.

3.2.6 Belgien

I belgiska Code Penal artiklarna 142—146 ges bestämmelser till skydd för de religiösa grupperna i samhället.

Huvudbestämmelsen ges i artikel 144, som lyder:

Den som genom handling, ord, gester eller hot skymfar föremålen för gudsdyrkan (culte) antingen på plats som bestämts för eller som vanligen används vid utövningen av denna gudsdyrkan eller vid offentliga ceremonier straffas med fängelse från 15 dagar till sex månader och med böter från 26 francs till 500 francs.

I artiklarna 145 och 146 ges bestämmelser till skydd för präster. Artikel 145 stadgar straff — samma som i artikel 144 — för den som genom handling, ord, gester eller hot skymfar präst vid utövningen av hans tjänst. I artikelns andra stycke ges bestämmelser om straffskärpning om prästen slagits. I artikeln 146 stadgas ytterligare straffskärpning om prästen slagits så att blodvite uppstått eller han av slagen ådragit sig skada eller sjukdom.

I artiklarna 142 och 143 ges skydd åt andaktsutövare. Artikel 142 lyder:

Den som genom våld eller hotelser tvingar eller hindrar en eller flera personer att utöva sin religion, deltaga vid religionsutövningen, fira bestämda religiösa fester, iakttaga bestämda vilodagar, och i följd härav, att öppna eller stänga sina verkstäder, affärer eller magasin eller att utföra eller avstå från vissa arbeten, dömes till fängelse från åtta dagar till två månader och till böter från 26 francs till hundra francs.

Artikel 143 har följande lydelse:

Den som genom oroligheter eller oordning hindrar, fördröjer eller avbryter en gudstjänst som utövas på en därför bestämd plats eller på plats, som vanligen används vid gudstjänst, eller vid offentliga ceremonier, straffes med fängelse från åtta dagar till tre månader och med böter från 26 francs till 500 francs.

3.2.7 Frankrike

Den franska Code Pénal innehåller inte någon bestämmelse motsvarande vår trosfridsparagraf. I lag den 9 december 1905 angående kyrkans skiljande från staten finns emellertid vissa straffbestämmelser som garanterar medborgarnas rätt att fritt utöva sin religion.

Artikel 31 i nämnda lag har följande lydelse:

Den straffas med böter från 60 francs till 720 francs och fängelse från sex dagar till två månader eller med ett av dessa straff som medelst våld eller hot mot en individ eller genom att eljest få honom att frukta att förlora sin anställning eller att lida skada till sin person, sin familj eller sin förmögenhet får honom att utöva eller avfalla från en religion, att ansluta sig till eller utträda ur något trossamfund eller att bidraga till eller sluta bidraga till något trossamfunds omkostnader.

Artikel 32 lyder:

På samma sätt straffas den som hindrar, fördröjer eller avbryter sammankomst för re-

ligiös utövning genom oroligheter eller oordning i den lokal där sammankomsten äger rum.

3.2.8 England

Hädelse eller blasfemi är ett brott mot common law, som bestraffas med böter eller fängelse. Det består av ett vanvördigt förnekande eller förlöjligande av den kristna religionen, av hån eller smädelse av kristusgestalten, av grovt eller gudlöst gäckeri med den heliga skrift eller av ett utsättande av någon del därav för hat eller förlöjligande. Angrepp på andra religioner än den kristna anses i England inte vara något brott, inte heller rena förnekandet av den kristna religionen eller utspridande av läror som är motståndare till den kristna religionen. Det väsentliga i brottet blasfemi är användandet av nedsättande och smädligt tal, vilket kan försämra den allmänna moralen och störa den allmänna ordningen. Allvarligt menad kritik drabbas således icke av bestämmelsen.

3.2.9 Israel

I Israels strafflag handlar 16 kap. om brott mot religion och offentliga monument. Artikel 146, som innehåller vissa för Israel speciella regler, har följande lydelse:

> Den som förstör, skadar eller skändar någon plats för gudsdyrkan eller något föremål som hålles heligt av någon grupp i avsikt att därigenom skymfa denna grupps religion eller med vetskap om att någon grupp sannolikt skulle betrakta en sådan förstörelse, skada eller skändning som en skymf mot deras religion, har gjort sig skyldig till lagstridig handling.

Artikel 147 motsvarar närmast den svenska BrB 16:4 och lyder:

> Den som uppsåtligt och utan giltig ursäkt till sitt försvar, vilket han själv måste bevisa, stör folk som lovligt samlats för religionsutövning eller anfaller någon person som därvid förrättar tjänst eller någon annan av de sålunda församlade dömes till fängelse i högst ett år.

Artikel 148 handlar om intrång på begravningsplatser eller plats för tillbedjan i avsikt att kränka någon eller hans religiösa känslor.

Artikel 149 har rubriken »Kränkande av den religiösa känslan» (i tillgänglig engelsk översättning: Outrage to religious feelings). Lagrummet har följande lydelse:

> Den som
> a) utger tryckt skrift, annan skrift, målning eller bild, avsedd för eller syftande till att kränka andra personers religiösa känslor eller övertygelse;
> b) på allmän plats inför andra människor uttalar eller ger uttryck för något som är avsett för eller syftande till att kränka dessa personers religiösa känslor eller övertygelse, har gjort sig skyldig till lagstridig handling och kan dömas till fängelse i ett år.

Dessa bestämmelser i strafflagen kompletteras i vissa avseenden av bestämmelserna i en särskild lag, Defamation Law av 1965, senast ändrad 1967.

Enligt denna anses som smädligt innehåll i ett offentliggörande allt som förnedrar en person i andras ögon eller utsätter honom för hat, förakt eller åtlöje, allt som bringar en person i vanrykte på grund av handlingar, uppförande eller egenskaper, som tillskrivs honom, eller tillfogar honom men i hans verksamhet, vare sig den är offentlig eller enskild, eller i hans affärsverksamhet, kall eller yrke, eller eljest bringar honom i vanrykte på grund av hans ursprung eller religion. Med offentliggörande avses i lagen allt spridande genom tal, tryckt skrift, annan skrift, målning, bild, gester, ljud eller på annat sätt.

3.2.10 USA

I den amerikanska konstitutionens artikel 1 förbjuds kongressen *att* stifta någon lag i avsikt att gynna någon religion eller hindra den fria utövningen av en religion; *att* inskränka yttrande- och tryckfriheten; *att* förbjuda folk att samlas i fredlig ordning eller framföra sina klagomål till myndigheterna.

Yttrande- och tryckfriheten anses innebära, att innan ett yttrande kan bestraffas måste det ha fällts under sådana förhållanden eller vara av sådan natur att det innebär en fara, som det åligger myndigheterna,

i sista hand regeringen, att förhindra. (The Constitution of the United States of America, 88th Congress 1 st Session, Document 39 s. 866.) Detta har vidareutvecklats så, att en inskränkning i yttrande- och tryckfriheten också tolereras, om den motiveras av hänsyn till den allmänna ordningen eller till intresset av att upprätthålla en viss moral i samhället. I enlighet härmed bestraffas något olika i de olika delstaterna störande eller hindrande av sammankomst och smädliga uttalanden mot enskilda personer eller grupper på grund av deras religiösa tro.

4 Sårande av tukt och sedlighet

4.1 *Inledning*

Pornografi brukar stundom definieras som sexuellt retande framställningar. I anglosachsisk rätt anses kännetecknet på en pornografisk framställning vara gärningsmannens avsikt att uppnå en sexuellt upphetsande effekt och detta uppsåt anges som regel i de olika förslag till definitioner som diskuteras. Termen pornografi används i Sverige inte i lagtext utan endast som ett sammanfattande begrepp av såväl tillåtna som otillåtna framställningar av viss karaktär. Med hänsyn härtill och då kommittén inte ämnar införa begreppet pornografi i lagtexten utan endast använda det som en ur många synpunkter praktisk benämning vid diskussioner av frågan om straffbestämmelser även i framtiden bör finnas kvar och hur de i så fall bör utformas, kommer begreppet att nedan användas i enlighet med den betydelse det fått i dagens allmänna språkbruk d. v. s. om framställningar i ord och bild, som på ett ohöljt sätt behandlar ämnen med sexuell och erotisk anstrykning.

De grupper, som i olika sammanhang angriper förekomsten och kanske framförallt det ökade utbudet av pornografiska skrifter, bilder, filmer m. m., åberopar ofta som motivering till yrkanden om ingripande från myndigheternas sida risken för skadeverkningar. Särskilt varnar man för att barn och ungdom, som ofta av en slump eller av nyfikenhet kommer i kontakt med dessa alster, exempelvis genom specialaffärernas skyltning, kan få en felaktig inställning till sexuallivet och till det motsatta könet. Det framhålles, att dessa alster motverkar inte endast den sexualundervisning som ges i skolorna utan också den uppfostran och upplysning i olika hänseenden som föräldrar vill ge sina barn, inte minst då det gäller inställningen till familjeliv, äktenskapligt ansvar och hänsyn till andra människor. Vidare påpekas det obehag och den avsky många människor erfar då de oväntat kommer i kontakt med grova sexualskildringar i ord eller bild.

För kommittén, som enligt direktiven i detta avseende skall utgå från en i princip obegränsad yttrande- och tryckfrihet, har därför varit av största betydelse att om möjligt få ett begrepp om vilka kategorier som konsumerar pornografiska alster, hur stor konsumtionen är, vilka skadeverkningar, som kan tänkas uppkomma, samt överhuvudtaget om allmänhetens inställning till mer eller mindre ohöljda sexualskildringar i olika media.

4.2 *Utbud och konsumtion*

Att efterfrågan på pornografiska alster är stor och att utbudet av sådana alster ökat kraftigt de senaste åren torde vara allmänt bekant. Av flera olika anledningar är det svårt att få exakta uppgifter om i hur stora upplagor pornografiska bildtidningar trycks och om vilka belopp som årligen läggs ut

på inköp av pornografi. En viss uppfattning om utbudet kan man emellertid få genom att undersöka hur många pornografiska bildtidningar, som nu utges i landet. Enligt en uppgift utges f. n. mellan 300 och 400 olika tidningar, av vilka många trycks i 20—30 000 exemplar. Naturligtvis finns det många bildtidningar som har långt mindre upplagesiffror än de nu nämnda. I sammanhanget bör man emellertid tänka på att ett stort antal av dessa tidningar framställs för mer eller mindre öppen export inte bara till våra grannländer utan över hela världen. Att utsändning av reklambroschyrer med avancerat innehåll äger rum med hjälp av namn- och adresslistor har de svenska ambassaderna utomlands enligt uppgift fått många belägg för. Mycket av det som trycks i Sverige säljs emellertid också här och en viss import, framförallt från Danmark, är lätt att konstatera.

En uppfattning om efterfrågan på dessa pornografiska alster får man om man tänker på de priser som begärs och betalas för vissa bildtidningar, 20 kronor och däröver. Den omfattande annonseringen i kvälls- och veckopress tyder på att man på detta sätt fortfarande kan finna nya konsumentgrupper.

Det är emellertid inte endast bildtidningar, som har en stor marknad. Film, fotografier, grammofonskivor m. m. med pornografiska motiv är artiklar, som huvudsakligen genom postorder men också genom särskilda specialaffärer sprids över landet. På senaste tiden har förevisning av pornografiska filmer och strip-teaseföreställningar i klubbar med höga medlemsavgifter blivit en ny inkomstkälla. Den form av pornografi, som huvudsakligen består av text, och som fick en våldsam framgång när de s. k. Kärleksböckerna började utges i mars 1965 har emellertid fått minskad betydelse. Såväl Kärlek 1 som Kärlek 2 trycktes enligt uppgift i 160 000 exemplar. De senare böckerna i serien kom ut i allt mindre upplagor. Även om denna form av pornografi således fått minskad betydelse ges nya böcker då och då ut. Som exempel kan nämnas böckerna Sadistiskt övergrepp 1 och 2, vilka sedermera förklarades konfiskerade. Dessa trycktes i över 4 000 exemplar vardera.

Sammanfattningsvis måste man — även om man inte med klara siffror kan visa detta — konstatera att utbudet av pornografiska alster numera är mycket omfattande här i landet samt att efterfrågan på dessa alster inte — såsom många väntat sig — tycks minska.

För att få svar på frågan vilka människor som köper dessa pornografiska alster lät kommittén som ovan nämnts tillsammans med filmcensurutredningen genom statistiska centralbyråns utredningsinstitut verkställa en undersökning rörande allmänhetens inställning till filmcensur och till pornografiska alster liksom rörande konsumtion av och läsfrekvens i fråga om pornografi. Genom tillmötesgående från utredningen rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningsarbetet (USSU) medtogs tre frågor rörande pornografikonsumtion i en av USSU genom SIFO verkställd undersökning.

Frågorna var följande:

(21) Har Ni läst eller bläddrat i någon tidning det senaste året som Ni anser kan betraktas som pornografi? (Ja, Nej, Tveksam).
(22) Har Ni läst någon bok det senaste året som Ni anser kan betecknas som pornografi? (Ja, Nej, Tveksam).
(23) Har Ni sett någon film det senaste året som Ni anser kan betecknas som pornografi? (Ja, Nej, Tveksam).

En sammanställning av statistiska centralbyråns undersökning och pornografifrågorna i SIFO:s material har utarbetats av docenten Bengt Börjeson. Sammanställningen har fogats till betänkandet som bilaga.

Som framgår av Börjesons sammanställning överensstämmer i vissa avseenden inte de båda undersökningarna. Helt naturligt måste intervjuundersökningar som rör ett för många människor så känsligt ämne som pornografi bli ganska otillförlitliga. Förutom vad Börjeson anfört härom i sin sammanställning anser kommittén böra påpekas att möjligheten till fel inte minst ligger däri att i den av SIFO utförda undersökningen

uttryck som pornografi inte definierats för de intervjuade, under det att ordet pornografi i fråga 43 i statistiska centralbyråns undersökning i viss mån definierats genom de föregående frågornas utformning. I Statiska Centralbyråns intervjuer har använts uttryck som »ord och anspelningar av sexuell karaktär», vilket uttryck enligt kommitténs mening är så vagt och diffust att svaren på dessa frågor måste behandlas med stor försiktighet. En annan felkälla framförallt då det gäller inställningen till pornografi är att många av de intervjuade aldrig kommit i kontakt exempelvis med de mest avancerade bildtidningarna eller med utpräglad pornografisk film. Även om resultaten av undersökningarna således måste behandlas med stor försiktighet och inte kan läggas till grund för alltför vittgående slutsatser, ger de dock en viss ledning vid avgörandet av vilka som konsumerar dessa alster och den allmänna inställningen till pornografi i olika media.

Som Börjeson framhåller i sin sammanfattning bör uppgifterna exempelvis om pornografikonsumtionen kunna tas som en minimi-skattning av det antal personer, som verkligen konsumerat pornografi. Enligt SIFO:s undersökning har 41,1 % under det senaste året läst eller bläddrat i någon pornografisk tidning och 29,8 % under samma tid läst någon pornografisk bok. Båda undersökningarna visar samma tendens att de lägre åldrarna har störst intresse för pornografi, oberoende av medium. Likaså visar båda undersökningarna att män i betydligt högre grad än kvinnor intresserar sig för pornografi. Enligt Statistiska Centralbyråns undersökning anser 49,3 % att pornografi (i form av skriftligt material och i form av pornografiska bilder) bör få finnas, medan 45,0 % anser att den bör motarbetas. Toleransen mot pornografi är liksom konsumtionen störst i de yngre åldersgrupperna.

4.3 *Eventuella skadeverkningar*

En anledning till att vissa framställningar i tryckt skrift samt i radio och TV enligt gällande rätt anses som otillåtna är åsikten att dessa framställningar från en eller annan synpunkt kan vara skadliga. Som ovan framhållits görs från vissa håll gällande att även framställningar som numera anses tillåtna har vissa skadliga effekter. Filminstitutets filmforskningsgrupp har i sin ovannämnda rapport låtit skadebegreppet bli föremål för en särskild utredning. Filmforskningsgruppen har därvid utgått från filmens eventuella verkningar. Kommittén anser att i princip samma skadebegrepp bör uppställas oavsett vilket medium som diskuteras. Det värdesystem filmforskningsgruppen använt som utgångspunkt vid bestämningen av termen »skadlig» har uppställts i följande tre satser:

(1) Det är ej önskvärt att människor tillfogas lidande.
(2) Det är ej önskvärt att människors beteende så förändras att deras nya beteende medför lidande för andra människor.
(3) Det är ej önskvärt att människors beteende så förändras att deras nya beteende bryter mot gällande lagar.

Filmforskningsgruppen har vidare framhållit:

Vad gäller sats (1) bör man med »lidande» mena, för det första manifest upplevd ångest men därutöver också en rad följder av (film-) upplevelser som inte har gett upphov till manifest ångest men som på grund av organismens sätt att skydda sig har medfört en reduktion av möjligheterna till normal livsföring. Som exempel kan nämnas encopresis, enuresis, nagelbitning, stamning, olika slag av fobier, fruktan för ensamhet, självkastration, självmordsförsök o. s. v. Uppräkningen kan göras mycket mer detaljerad, men valet av kriterier måste också göras med hänsyn till de reella observationsmöjligheterna och den sannolika frekvensen av de effekter som skall observeras.

Det »lidande» som åsyftas i sats (2) bör för det första omfatta alla de skador som individen kan åsamkas enligt sats (1), i detta fall överförda till andra individer som den »skadade» individen har influerat på, men också de skador »till liv och lem» som filmpåverkade individer åsamkar andra människor. Någon särskild upräkning av dessa skador är ej nödvändig eftersom de sammanfaller med dem som implicera av sats (3).

De icke önskvärda effekter som följer av sats (3) avgörs såvitt nu är i fråga av gällande lagbestämmelser i fråga om pornografiska framställningar, närmast tukt och sed-

lighet sårande gärningar enligt BrB 16: 11 andra stycket, otukt med minderårig, våldtäkt och andra sedlighetsbrott liksom mord, misshandel och andra brott mot liv och hälsa.

Eftersom pornografiska framställningar ofta innehåller vissa inslag av våld och då den brottslighet som skulle kunna tänkas följa av pornografiska framställningar ofta är förenad med våld, t. ex. våldtäkt, kommer kommittén i fortsättningen att också beröra framställningar med våldsinslag.

Filmforskningsgruppen granskar också termen »förråande», vilket uttryck kommit till användning framförallt vid ingripande med censuråtgärder beträffande film från Statens biografbyrås sida. Filmforskningsgruppen konstaterar att de skadliga effekter, som måste ingå i definitionen av termen förråande, till stor del täcks av satserna (2) och (3) i det använda värdesystemet.

Kommittén har ansett det vara lämpligast att först behandla frågan om skador som avses i satserna (2) och (3) kan förekomma.

Professor Knut Sveri har på filmcensurutredningens anmaning undersökt våldsoch sedlighetsbrottslighetens förändringar i Sverige under åren 1950—64. Som informationskälla fungerade den s. k. polisstatistiken d. v. s. den statistik som redovisar de till polisen inkomna anmälningarna om brott. De brottstyper som medtogs i undersökningen var a) mord-dråp (inkl. försöksbrott), b) misshandel varav döden följt, c) övriga misshandelsbrott, d) våldtäkt, e) rån och f) otukt. Materialet redovisades dels i absoluta tal, dels i en figur med tecknade kurvor för mord och dråp, övriga misshandelsbrott, våldtäkt, rån och otukt uträknade per 100 000 av medelbefolkningen för respektive år och indexberäknade med 1950 = 100. För jämförelsens skull hade utvecklingen av två tillgreppsbrott, inbrott och biltillgrepp, medtagits.

Materialet gav Sveri anledning till följande konklusioner:

a) i jämförelse med tillgreppsbrotten visar vålds- och sedlighetsbrotten mycket små förändringar,

b) ett undantag härifrån utgör rånbrotten, vars ökning uppgår till det tredubbla år 1964 i jämförelse med 1950.

Sveri konstaterar vidare att materialet inte ger stöd för uppfattningen att film och TV skulle haft någon negativ inverkan på utvecklingen av den svenska vålds- eller sedlighetsbrottsligheten samt att, om någon inverkan från massmedia skulle existera, den i första hand torde beröra tillgreppsbrotten.

Filmforskningsgruppen uttalar i denna del sammanfattningsvis:

(10) Uppfattningen att film ökar frekvensen av brott saknar stöd i empiriska fakta.

(12) Film kan någon gång också tänkas ge tekniska uppslag till kriminella handlingars utformning. Frekvensen av brott som utformats efter mönster av någon film är emellertid försvinnande liten.

(13) Det är inte sannolikt att en person genom att se film inspireras till brottsliga handlingar, om han inte på grund av den under uppväxten grundlagda livsinställningen redan är disponerad för kriminella reaktionssätt.

(14) Inga undersökningar stöder uppfattningen att sexualskildringar på film skulle vara av betydelse för uppkomsten av sexualbrott.

Resultatet av Sveris undersökning överensstämmer med ett av danska retslægerådet till straffelovrådet gjort uttalande att det — såvitt rådet hade sig bekant inte fanns vetenskapliga undersökningar, som kunde läggas till grund för antagandet att pornografi eller »otugtige» bilder och film kan medföra att normala vuxna eller unga begår sexuella lagöverträdelser.

Kommittén har som tidigare nämnts från Socialstyrelsen inhämtat yttrande i frågan huruvida konsumtion av pornografi eller skildringar av våld kan från psykiatrisk synpunkt antagas medföra några skadeverkningar. Socialstyrelsen inhämtade utlåtande från medlemmen av styrelsens vetenskapliga råd i rättspsykiatri, docenten Bo Gerle. Gerle anförde i utlåtandet bl. a.:

Som rättspsykiater möter man av och till fall, där upplevandet av en våldsskildring mer eller mindre direkt utlöst en kriminell handling av aggressiv natur eller där vederbörande vid åseendet av en film eller läsning av brottsskildringar fått impulsen till användning av en

viss teknik vid begående av ett brott. Så särskilt talrika kan dessa fall dock ej sägas vara och därtill kommer att dessa gärningsmän oftast uppvisar psykiska sjukdoms- eller abnormdrag, som spelar en stor roll för brottets uppkomst.

I fråga om framställningar av pornografisk natur anförde Gerle:

Vad gäller pornografin och de eventuella skadeverkningar konsumtionen av den kan medföra gäller i stort sett samma resonemang. I enstaka fall möter rättspsykiatern abnorma individer, hos vilka frossande i pornografi kan konstateras under en längre eller kortare tidsperiod före begående av ett sexualbrott. Enligt min erfarenhet företer dessa individer sådana drag av psykisk sjukdom eller abnormitet och ofta starkt utvecklad fantasiaktivitet på sexualområdet att konsumtionen av pornografi snarare är ett parallellfenomen till brottet än dess orsak. Samtidigt har under senare år en betydande förändring skett av normerna för individernas sexuella liv. Den utökade undervisningen rörande sexualfunktionen och det sexuella samlivet, vilken omfattar allt yngre årgångar, tillsammans med den säkerhet de orala konceptionsmedlen medför för kvinnan, har otvivelaktigt fört in en större andel av befolkningen i en sexuell aktivitet, som givetvis kan innebära psykiska problem och svårigheter för många individer. Att konsumtionen av pornografi härvidlag skulle spela en större roll utöver den av ett aktivitetsinspirerande moment i ett fåtal fall finner jag föga sannolikt.

Socialstyrelsen anslöt sig till vad Gerle sålunda anfört, men underströk tillika att frågeställningen även hade en sociologisk aspekt.

Vid en granskning av de undersökningar som utförts och de uttalanden som gjorts måste kommittén konstatera att det inte är möjligt att få vetenskapliga bevis för att konsumtion av pornografiska framställningar medför ökad vålds- eller sexualkriminalitet. I likhet med danska straffelovrådet måste emellertid kommittén samtidigt konstatera att det icke heller föreligger några vetenskapliga bevis som utesluter risken för sådana skadeverkningar.

Även om påverkningen från massmedias sida inte framgår av brottsstatistik, kan massmedia — enligt vad från olika håll gjorts gällande — skapa attityder, ändra och grundlägga värderingar samt verka som opinionsbildare och propagandainstrument.

I fråga om våldsframställningars effekt på åskådaren, framförallt beträffande sådana framställningar på film, har två åsiktsriktningar skurit sig mot varandra. Den ena har hävdat att våldsinslagen på bio lockar fram, underblåser och stimulerar aggressiva tendenser hos publiken och att sådana framställningar därför är samhällsfarliga (stimuleringsteorin). Den andra uppfattningen har i stället hävdat att en våldsframställning verkar i rakt motsatt riktning och låter åskådaren avreagera sig sin egen aggressivitet (katharsisteorin). Experiment har gjorts och vissa av dessa stöder stimuleringsteorin medan resultaten av andra experiment stöder katharsisteorin.

Filmforskningsgruppen har i sin rapport påpekat svårigheterna att nå säkra forskningsresultat. Gruppen framhåller att, av vissa undersökningar att döma, film otvivelaktigt kan medföra förskjutningar i individens attityder och värderingar. att effekterna kan vara relativt bestående men att de tenderar att ebba ut allteftersom tidsavståndet till filmupplevelsen växer samt att flera filmer med likartad tendens tillsammans har större effekt än enstaka av dem. Filmforskningsgruppen konstaterar också att film är ett av de oändligt många intrycksskapande elementen i individens miljö och att den fungerar enbart inom ramen för de förutsättningar som utgörs av individens personlighet, bakgrund och omgivning, varför det knappast förefaller meningsfullt att tillmäta filmen ensam bland alla dessa påverkningsfaktorer en sådan särklass att den enbart för sina attitydeffekters skull borde vara underkastad särskilda samhällsingripanden.

Filmforskningsgruppen uttalar i sin sammanfattning bl. a.:

(11) Ett flitigt konsumerande av film som demonstrerar eller glorifierar våld och grymhet kan emellertid förstärka redan etablerade asociala attityder.

(15) Film kan påverka attityder och värderingar, framförallt så att redan existerande tendenser hos individen förstärks.

Som tidigare påpekats gäller filmforskningsgruppens och filmcensurutredningens slutsatser åtminstone i första hand film. Kommittén anser sig dock i stor utsträckning kunna tillämpa resultaten även beträffande framställningar i andra media. Visserligen framhålles bland slutsatserna i en av professor Sven Ahnsjö verkställd enkät »Svenska psykiaters syn på filmpåverkan» att vissa psykiater inte tillmäter film större betydelse än press, litteratur, teater och andra massmedia. Då emellertid film och TV kommit att tjäna som hjälpmedel i skolundervisning och från näringslivets sida kommit att utnyttjas i reklamsyfte tack vare den inlärningseffekt och den opinionsbildande effekt den har på sina åskådare, anser sig kommittén kunna utgå från att andra media i vart fall inte har *större* attitydförändrande effekt än film och TV. Kan det konstateras att exempelvis film inte kan medföra några skadeverkningar, utgår kommittén från att samma framställning i tryckt skrift inte heller medför någon skada.

Filmcensurutredningen uttalar som sin mening att risk för en mera väsentlig inverkan på publiken synes finnas på attitydbildningens område. Filmcensurutredningen fortsätter:

> Det förefaller sålunda inte vara osannolikt att en betydande konsumtion av film som demonstrerar eller glorifierar våld kan medföra negativa förskjutningar i individernas attityder och värderingar. Därmed är inte sagt att risken för sådana förskjutningar på grund av våldsfilm skulle vara särskilt stor jämfört med andra påverkningsfaktorer. Det må också erinras om att den inverkan en film överhuvudtaget kan ha synes här liksom eljest övervägande bero på vissa betingelser hos individen själv och individens omgivning.
>
> Vid värdering av filmens eventuella skadeverkningar finns det enligt utredningens mening skäl att lägga vikt vid den omständigheten att stora delar av befolkningen i dag i långt större grad än tidigare är utsatta för påverkningar av eller i varje fall vana att se realistiska framställningar av sexualitet och våld i TV och andra massmedia, teater, böcker, seriemagasin, boulevardtidningar etc.

Filmcensurutredningen har sammanfattningsvis funnit att det material som stått till utredningens förfogande inte ger stöd för att vuxna normala människor löper större risk att ta skada om de ser våldsfilm än om de tar del av framställningar eller yttringar av våld i andra sammanhang.

Sociologen Kerstin Elmhorn har i en förra året publicerad artikel »Massmedia och normbildningen» (Tiden 1968: 5, se bilaga till detta betänkande) kritiserat det stora utbudet av underhållningsvåld i TV och på film. I artikeln anförs bl. a.:

> Men man bör akta sig för att behandla den här frågan ur ett snävt kriminalpolitiskt perspektiv. Den största risken är inte den effekt som eventuellt kommer till uttryck i vanliga lagöverträdelser, utan att vi alla påverkas och glider i väg mot ett accepterande av våldet som en naturlig strategi i konfliktsituationer och mot ökad likgiltighet för andras lidanden. Kanske blir vi också mer toleranta mot och blinda för det slags affärer, som är liktydiga med organiserad brottslighet. Till och med på den nivå, där det kommer till handgripligheter, är ju en sådan verksamhet förvillande lik en TV-serie.

Med hänsyn till att Socialstyrelsen i sitt första yttrande underströk att frågeställningen även hade en sociologisk aspekt, begärde kommittén förnyat yttrande av Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen anför i detta att styrelsen under hand tagit kontakt med medlemmen av vetenskapliga rådet i sociologi, professorn H. G. R. Boalt, vilken meddelat, att det inte var möjligt att utan en närmare vetenskaplig analysundersökning kunna göra någon på empirisk grund fotat uttalande i ärendet, vilken skulle ta avsevärd tid i anspråk. Boalt ville därför närmast ansluta sig till vad som uttalats av Kerstin Elmhorn i ovannämnda artikel »Massmedia och normbildningen», och det därifrån hämtade uttalandet, som citerats ovan.

Socialstyrelsen ville för sin del framföra dessa uttalanden som eget yttrande.

Sektionen för publikundersökningar vid Sveriges Radio har verkställt en undersökning om barns reaktioner på våldsinslag i TV. Resultaten av denna undersökning har forskningsassistenten Olga Linné nyligen publicerat i en artikel »Nu har Sveriges Radio undersökt frågan om Barnen och våld i TV» (Röster i radio-TV 1969: 3).

Av undersökningen har man ansett sig kunna konstatera att barn som ofta sett program med våldsinslag i TV i större omfattning än andra barn tillgriper våld i konfliktsituationer.

I fråga om pornografiska framställningars attitydförändrande effekt föreligger inte så många uttalanden. Retslaegerådet i Danmark, som på straffelovrådets uppmaning avgav yttrande i frågan om pornografikonsumtionens eventuella skadlighet, ansåg att det inte kunde antagas att den sexuella driftsinriktningen, den allmänna inställningen till sexualliv och till sexualetiska normer kunde påverkas i skadlig riktning genom pornografisk litteratur, bilder och film. Även övriga sakkunniga, vilkas uttalanden intagits i det danska betänkandet, hade en liknande uppfattning.

Fil. lic. Leif Furhammar[1] konstaterar att det knappast råder något tvivel om att filmen utövar ett ganska vidsträckt inflytande på de ungdomliga filmkonsumenternas beteende i erotiska situationer, om skadligt eller inte må lämnas därhän. Han framhåller vidare att man måste betrakta det som sannolikt att filmkonsumtionen skall kunna verka medbestämmande på ungdomarnas attityder till själva förhållandet mellan man och kvinna, till erotiken som sådan.

Av de uttalanden och undersökningar, för vilka kommittén nu redogjort anser sig kommittén kunna dra följande slutsatser.

Det finns inga vetenskapliga belägg för uppfattningen att det ökade utbudet av pornografi och framställningar med våldsinslag har en brottsstimulerande effekt, i vart fall inte på normala individer. Emellertid finns heller inte några belägg för att pornografi och våldsframställningar är absolut ofarliga. När det gäller attitydpåverkan och förändringar i värderingar är läget något annorlunda, även om resultaten av utförda undersökningar är svårtolkade. Kommittén avser sig dock kunna konstatera, att upprepad konsumtion av pornografiska framställningar och framställningar med våldsinslag i vart fall kan påverka redan etablerade asociala attityder och värderingar och möjligen också grundlägga sådana, samt att detta kan medföra en risk för större tolerans mot våld såväl i som utan samband med sexualitet och till ett accepterande av våld och mot en ökad likgiltighet för andra människor. Hur stor risken för en sådan utveckling är torde nu vara omöjligt att avgöra dels på grund av att forskningen inte hunnit tillräckligt långt, dels ock på grund av svårigheterna att mäta attitydförändringar och svårigheterna att avgöra vilka fenomen i individens omgivning som föranlett förändringen.

Då emellertid en risk otvivelaktigt föreligger, bör om andra åtgärder inte visar sig vara tillräckliga statsmakterna genom lagstiftning ha möjligheter till ingripande.

De skaderisker för vilka kommittén nu redogjort är att hänföra såväl till sats (2) som till sats (3).

När det gäller skada som avses i sats (1), är det i detta sammanhang fråga om lidande som drabbar konsumenten eller den som kommer i beröring med pornografiska framställningar och framställningar med våldsinslag. Som filmforskningsgruppen anfört rymmes under begreppet lidande förutom manifest upplevd ångest även en rad följder av upplevelser som på grund av organismens sätt att skydda sig har medfört en reduktion av individens möjligheter till en normal livsföring.

För att få en överblick över allvarligare psykiska filmverkningar ansåg filmforskningsgruppen att en förfrågan borde riktas till landets samtliga psykiater, varigenom gruppen skulle få kännedom om förekomsten av sådana störningar som av individerna själva eller deras närmaste omgivning ansetts tillräckligt grava för att motivera hänvändelse till läkare. En sådan enkät utarbetades av professor Sven Ahnsjö och tillställdes samtliga psykiater i landet[2]. Enkäten omfattade två frågor: den första av-

[1]) Furhammar: Filmpåverkan, Stockholm 1965, s. 92 f.

[2]) Sven Ahnsjö, Svenska psykiaters syn på filmpåverkan. Resultat av enkätsvar. — Stockholm 1966.

seende behandlingsfall med störningar som vederbörande uppfattat som »direkt framkallade av upplevelser av film vid biografbesök» och den andra rörande fall där »ett visst samband kunnat anses föreligga mellan symtom respektive sjukdomstillstånd och filmupplevelse vid biografbesök».

Av de 439 bearbetade svaren från vuxenpsykiater angav 397 att de inte funnit några fall som uppfattats som direkt framkallade av filmupplevelser. Endast 31 eller 7,1 % uppgav att de funnit sådana fall i sin praktik. 322 av vuxenpsykiaterna hade inte heller funnit något exempel på »visst samband» vilket däremot angivits av 73 läkare. Det stora flertalet av de iakttagna reaktionerna förekom hos patienter som antingen var särskilt sårbara och känsliga till sin psykiska struktur, hos neurotiska, psykiskt insufficienta, psykiskt defekta eller sjuka eller hos individer med erfarenheter som gjort dem särskilt mottagliga för vissa stimuli. De tillfrågade psykiaterna kunde av naturliga skäl inte alltid ange vilken film eller vilken art av film som föranlett patientens besvär. Av de filmer som uppgetts kunde dock vissa enstaka, som inte brukar uppfattas som provocerande eller censurfarliga, tillskrivas tillfälligheternas spel. Övriga uppgivna filmer kunde i stort sett uppdelas i tre grupper. Den största gruppen var den som öppet behandlade psykiatriska ämnen av olika art, den andra gruppen kan betecknas som skräckfilmer och i tredje gruppen återfanns filmer med krigsskildringar.

Av 60 bearbetade svar från barnpsykiater uppgav 44 att de inte kunnat iaktta några fall som kunde uppfattas som direkt framkallade av filmupplevelser. 11 läkare eller ungefär 18 % angav att de mött fall på sådant direkt samband. 33 av de psykiater som svarade på enkäten hade inte funnit något exempel på visst samband, vilket däremot 19 eller ungefär 32 % ansett sig göra.

Kommittén anser det viktigt att påpeka att alla de filmer som uppgivits av psykiaterna i den nämnda enkäten är sådana som tillåtits av Statens biografbyrå, antingen som vuxenfilm eller som barnfilm, eller sänts i TV.

Beträffande film med erotiskt innehåll anför Furhammar[1] att det vore ägnat att förvåna om ett så känsloladdat fält som sexuallivet inte skulle kunna ge psykiska skadeverkningar. Han fortsätter.

> Även om det måste poängteras, att man ingenting vet om utbredningen eller omfattningen av t. ex. filmiskt orsakad sexualskräck, så är det troligt att chockupplevelser i samband med sexualskildringar på bio kan lämna bestående intryck av mer eller mindre traumatisk art hos känsliga personer. Risken torde vara störst under pubertetsåren. Dessförinnan är åskådarna som nämnts tämligen oförstående eller likgiltiga, efter puberteten är i allmänhet känsligheten mindre och mognaden större.

Filmforskningsgruppen uttalar sammanfattningsvis bl. a.:

(1) Barn i förskoleåldern kan skrämmas momentant av filmer de ser, men denna effekt är svår att förutse eftersom även filmer utan varje inslag av sexuella handlingar, våld eller skräck i vanlig mening kan skrämma vissa barn.

(2) Tillfälliga störningar, främst i form av utebliven nattsömn förenat med oro, kan förekomma även hos »normala» barn upp i 11-årsåldern, om barnet utsätts för intensivt ångestprovocerande filmer. Efter 13-årsåldern har även sådana filmer endast undantagsvis verkningar av detta slag och då nästan uteslutande hos speciellt känsliga individer.

(3) Normalt har 11-åringar och yngre barn sålunda ett mindre väl utvecklat försvar mot ångestprovocerande filmer än barn i högre åldrar.

(4) Barn är vanligen bättre skyddade mot negativa efterverkningar av film över huvud taget, när de ser filmen i sina föräldrars sällskap och med dem får tillfälle att bearbeta upplevelserna.

(5) Individens personliga beskaffenhet har, när det gäller filmers inverkan på barn och ungdom, större betydelse än åldern.

(6) Det är sällsynt att svenska psykiater träffar på personer med psykiska störningar vilka de bedömer vara orsakade av att patienten har sett någon viss film eller konsumerat stora mängder av något visst slag av film.

(7) När detta någon gång inträffar rör det sig om redan störda personer vilkas tidigare ångesttillstånd har förvärrats eller på

[1] Leif Furhammar, Filmpåverkan, s. 93.

nytt aktualiserats av innehållet i någon film.

(8) Traumatiserande filmupplevelser av det nyss antydda slaget kan induceras även av filmer som under inga omständigheter skulle kunna förväntas bli föremål för censuringripande även under mycket skärpta bestämmelser.

(9) Filmer vars handling utspelas i mentalsjukvårdsmiljö, liksom skräck- och krigsfilmer, kan inverka skadligt på sjukdomsförloppet hos mentalvårdspatienter.

(16) Det statistiska samband som ibland konstateras mellan psykiska avvikelser och omfattande konsumtion av vissa filmtyper kan antas bero på de avvikande gruppernas benägenhet att konsumera detta slag av film. Dessa samband kan ej tas som belägg för ett skadligt filminflytande.

Av det fåtal undersökningar angående eventuella skador på grund av konsumtion av pornografiska alster eller framställningar med våldsinslag som företagits är det enligt kommitténs mening mycket svårt att draga några slutsatser. Även om psykiska störningar förorsakade av filmbesök endast konstaterats hos redan sjuka personer är det omöjligt att säga om detta också blir fallet efter vuxencensurens avskaffande. Det är rimligt att anta att de filmer som efter censurens avskaffande kommer att visas för vuxen publik i stor utsträckning kommer att innehålla rent pornografiska inslag och inslag av grymhet och våld. Visserligen har den som så velat ganska länge kunnat ta del av sådana framställningar i tryckt skrift, även om ingripanden i ganska stor utsträckning ägt rum just mot framställningar av förråande och brutal karaktär. Det är för kommittén emellertid klart att en framställning på film i mycket högre grad än en framställning i skrift tränger sig på åskådaren därigenom att filmen direkt återger synligt konkreta situationer och händelseförlopp i en fortlöpande handling. Detta måste också gälla om TV. Även om bildmaterialet i boulevardtidningarna i många fall på grund av utvecklad fototeknik och fint tryck kan tyckas vara i hög grad realistiskt, är dock en fortlöpande handling med rörliga bilder mer påtaglig. Vad TV beträffar anser kommittén med hänsyn till avtalet mellan Sveriges Radio och staten att det bör betraktas som uteslutet att i TV skulle sändas program som kan skada TV-tittarna. I fråga om spelfilm torde man, efter vuxencensurens avskaffande kunna förvänta samma snabba utveckling mot alltmera ohöljt pornografiska framställningar som ägt rum i boulevardtidningarna. Då ingripande med klippning eller visningsförbud inte längre kan göras ifråga om alltför brutala och råa inslag och då man inte kan säga något om den framtida pornografin, anser sig kommittén inte nu kunna föreslå ett helt slopande av det skydd som bereds medborgarna genom BrB 16:11 utan i stället böra föreslå att detta skydd skall utsträckas till att omfatta även framställningar med vissa våldsinslag. Var gränserna skall dragas och hur bestämmelserna enligt kommitténs uppfattning bör utformas kommer närmare att beröras nedan.

Vid en granskning av det skadebegrepp, som filmforskningsgruppen föreslagit böra komma till användning vid prövningen av om filmcensuren skall avskaffas eller inte, finner kommittén detsamma i viss mån behöva kompletteras för att kunna tillämpas även i fråga om tryckt skrift och andra media.

Med lidande i sats (1) avser filmforskningsgruppen »för det första manifest upplevd ångest men därutöver också en rad följder av upplevelser som inte har gett upphov till manifest ångest men som på grund av organismens sätt att skydda sig har medfört en reduktion av möjligheterna till normal livsföring». Filmforskningsgruppen nämner som exempel encopresis, enuresis (svårighet att hålla avföring och urin), nagelbitning, stamning, olika slag av fobier, fruktan för ensamhet, självkastration, självmordsförsök. Enligt kommitténs mening är denna bestämning av vad som är skada eller lidande något för snäv. Det torde finnas åtskilliga tillstånd, som för den drabbade individen onekligen är ett lidande, som faller utom det genom exemplifieringen definierade skadebegreppet. När det gäller att skydda medborgarna för skador och lidande måste skadebegreppet rimligen göras

mycket omfattande. Kommittén vill sträcka sig så långt att till lidande också hänförs exempelvis det obehag vissa personer onekligen erfar vid plötslig kontakt med avancerade pornografiska alster. I sammanhanget bör erinras om resultatet av den av Statistiska Centralbyrån utförda undersökningen. På fråga 43 om den tillfrågades inställning till pornografi svarade 45 % att den borde motarbetas. Den skyltning som på många ställen ägt rum för att skapa efterfrågan på foton, boulevardtidningar m. m. är ofta så oblyg och påträngande att många reagerar kraftigt inför anblicken. Om det från tryckfrihetsrättsliga och näringsfrihetsrättsliga synpunkter är möjligt, vore det därför enligt kommitténs mening önskvärt att om möjligt dämpa denna reklam.

4.4 *Är ändring i tryckfrihetsförordningen erforderlig?*

Som tidigare framhållits innehåller TF förbud för myndighet eller annat allmänt organ att på grund av skrifts innehåll, genom åtgärd som inte äger stöd i TF, hindra tryckning eller utgivning av skriften eller dess spridning bland allmänheten. Statsmakterna äger således inte genom bestämmelser i allmän lag förbjuda spridning av skrifter med visst innehåll, om inte denna åtgärd skulle ha stöd i TF. Det säger sig självt att tryckfriheten måste vara förenad med en rätt att sprida det som trycks; i annat fall vore tryckfriheten en illusion. Tryckfriheten får sitt innehåll genom spridningsrätten liksom åsiktsfriheten genom yttrandefriheten.

Det är emellertid klart att varken spridningsrätten eller yttrandefriheten kan vara obegränsad. Spridningen måste vara underkastad vissa restriktioner för att inte enskilda eller grupper skall lida skada och för att landets säkerhet och den allmänna ordningen inte skall äventyras. Jämlikt lagen 9/4 1926 ang. meddelande av förbud för barn att idka viss försäljning kan förbud meddelas barn att inom viss kommun till salu utbjuda eller utdela tryckalster. Ett sådant förbud, som inte torde få grundas på innehållet i de tryckalster som salubjuds, strider inte mot den i TF stadgade spridningsrätten. I vissa rättsfall har ansetts att den som på allmän plats burit politiskt störande affischer eller utdelat tryckta skrifter med antisemitiskt innehåll gjort sig skyldig till förargelseväckande beteende (NJA 1935 s. 113, 1944 s. 702). I dessa fall är det uppenbarligen inte bara innehållet i tryckalstret i fråga som ansetts förargelseväckande utan fastmera sättet för spridningen. Vidare kan nämnas alla de fall där spridningen av viss tryckt skrift utgjort ett led vid utförandet av ett brott. I rättspraxis har således hänvisning till abortör genom överlämnande av tryckt skrift upptagande abortörens namn och adress ansetts kunna bestraffas som delaktighet i fosterfördrivning (NJA 1936 s. 567).

Den i TF stadgade rätten att sprida tryckt skrift är således utan att några antydningar därom gjorts i TF underkastad vissa restriktioner. Detta har varit möjligt eftersom restriktionerna i nu avsedda fall inte varit motiverade av skriftens innehåll utan av att sättet för spridningen av en eller annan anledning inte ansetts böra få ske.

I TF 6:2 finns emellertid som tidigare nämnts också undantag från den eljest i princip gällande spridningsrätten vilka undantag direkt anknyter till skriftens innehåll. Således finns enligt paragrafens andra stycke möjlighet att beträffande spridning av sådan karta över Sverige eller del därav, som innehåller upplysning av betydelse för rikets försvar, eller av därmed jämförlig ritning eller bild meddela särskilda bestämmelser. Detta har också skett genom lagen 1949 om förbud mot spridning av vissa kartor m. m. I paragrafens första stycke ges genom hänvisning till BrB 16:12 ytterligare en restriktion i spridningsrätten. Härigenom förbjudes och straffbelägges — inte som ett tryckfrihetsbrott varigenom yttrandefriheten överskridits, utan som ett brott mot den allmänna ordningen i samhället — spridning bland barn och ungdom av tryckt skrift, som i och för sig inte överskrider gränserna för vad som får tryckas, men som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för

de ungas sedliga fostran. Sistnämnda inskränkning i spridningsrätten har, även om den inte kommit till användning, sannolikt haft betydelse genom sin preventiva effekt.

Kommittén intar i princip den ståndpunkten då det gäller pornografiska framställningar att den som så vill skall kunna få del av så avancerade framställningar han önskar, bara den del av befolkningen, som inte vill komma i kontakt med dessa företeelser, på något sätt kan skyddas och slippa all kontakt med dessa framställningar. Genom att ge vissa restriktioner för spridningen av pornografiska framställningar i text eller bild synes det enligt kommitténs mening vara möjligt att utsträcka yttrandefriheten ganska väsentligt och endast bibehålla en yttersta gräns för det tillåtna, en yttersta gräns som exempelvis kan komma till användning om utvecklingen visar sig gå i en ej önskad riktning. Eftersom vissa begränsningar redan tidigare gjorts i spridningsrätten, bör något principiellt hinder inte anses föreligga att utöka detta undantag om man därmed kan uppnå större yttrande- och tryckfrihet.

Vad gäller andra media än tryckt skrift är förhållandet inte riktigt detsamma. Varken radiolagen eller förslaget till filmlag ger några bestämmelser om ovillkorlig spridningsrätt. För dessa media gäller endast TF:s specialbestämmelser om yttrandefrihetens gränser och spridningsrätten får därför anses som specifikt tryckfrihetsrättslig. För radio och film finns alltså inga grundlagsmässiga hinder att ge vissa specialbestämmelser om hur framställningar av visst slag skall förmedlas till publiken.

4.5 *Näringsfriheten*

Alltsedan den ekonomiska liberalismens genombrott i mitten av 1800-talet har näringsfrihet ansetts vara en självklar sak, slutligen så självklar att 1864 års näringsfrihetsförordning upphävdes 1968 utan att ersättas med någon ny lagstiftning. Trots avsaknad av lagregler på detta område råder i princip utan tvekan full frihet för svenska medborgare att driva näring och utöva yrke om inte uttryckliga hinder däremot stadgats. Emellertid är denna frihet att driva näring och utöva yrke underkastad åtskilliga inskränkningar med hänsyn till de många skilda intressen som gör sig gällande ur säkerhets-, hälsovårds-, arbetarskydds- och ordningssynpunkt. Dessa inskränkningar kan ha formen av direkta förbud för viss verksamhet, t. ex. alkohollagstiftningen, vapenförordningen, 1959 års förordning om förbud att inneha vissa stiletter. Även lagar som inte innebär direkt förbud för viss verksamhet kan emellertid verka mer eller mindre inskränkande i friheten att driva näring och utöva yrke. Många gånger har dessa bestämmelser formen av tillståndstvång med eller utan särskilda kompetensvillkor. Enligt allmänna ordningsstadgan fordras tillstånd av polismyndighet innan allmän plats tas i anspråk för försäljningsstånd, ställningar o. dyl. Den närmare utformningen av ordningsreglerna meddelas i lokala ordningsstadgar för kommun eller del därav. Vid meddelande av sådana föreskrifter skall enligt uttrycklig bestämmelse i allmänna ordningsstadgan tillses, att därigenom inte lägges onödigt tvång på allmänheten eller eljest göres obefogad inskränkning i den enskildes frihet. Finns inte lokala ordningsstadgar, äger polismyndigheten för särskilt fall meddela de ordningsföreskrifter, som kan finnas erforderliga. I allmänna ordningsstadgan ges också som ovan närmare behandlats, bestämmelser om offentliga tillställningar med stöd av vilka polismyndighet vid tillståndsprövning kan meddela särskilda ordningsföreskrifter som kan verka inskränkande på näringsfriheten.

Även genom bestämmelser i BrB kan näringsfriheten sägas ha inskränkts. Dels finns lagrum som helt förbjuder vissa såsom brottsliga ansedda näringsutövningar såsom fosterfördrivning, koppleri och bedrägeri, dels finns bestämmelser som vänder sig mot det sätt varpå en näring eller ett yrke utövas. Som exempel på inskränkningar av sistnämnda art kan nämnas bestämmelserna i BrB 16:11, 12 och 16. Man får således inte driva näring eller utöva yrke på sätt som sårar tukt och sedlighet,

som innebär förledande av ungdom eller som är ägnat att väcka förargelse hos allmänheten. Dessa inskränkningar i näringsfriheten har tillkommit för att vidmakthålla den allmänna ordningen i samhället, och ur näringsfrihetsrättslig synpunkt kan hinder inte anses föreligga att straffa den spridning av pornografiska alster, som kan verka störande på den allmänna ordningen eller som ur annan synpunkt kan betraktas som ej önskvärd.

4.6 *Kriminaliseringens omfång*

4.6.1 Inledning

Som framgår av det förut sagda har kommittén funnit, att man har fog att räkna med att konsumtion av framställningar med våldsinslag innebär en viss risk för skador i form av psykiska störningar och ändrade attityder och värderingar. Med hänsyn till att praktiskt taget vilken framställning som helst under vissa betingelser synes kunna få en skadlig inverkan på psykiskt sjuka, överkänsliga eller labila människor har kommittén funnit sig nödsakad att främst räkna med den verkan en framställning kan ha på normala individer. I dessa fall synes risken för skador på grund av framställningar med våldsinslag i mera väsentlig grad finnas endast på attitydbildningens område. Forskningen på området tycks sålunda tyda på att stor konsumtion av exempelvis film som demonstrerar eller glorifierar våld kan förskjuta individens attityder och värderingar så att individen avhumaniseras. Den ökning av utbudet av sådana framställningar som även filmcensurutredningen i sitt betänkande anser sannolik gör risken för sådana skador allt större.

När det gäller framställningar med pornografiskt innehåll föreligger inga vetenskapliga undersökningar som direkt ger stöd för antagandet att sådana framställningar skulle ha någon skadlig effekt på normala individer. Man bör också ta i betraktande att vissa delar av befolkningen är vana att se tämligen realistiska framställningar av pornografisk karaktär i boulevardtidningar och liknade alster. Som Furhammar framhåller vore det emellertid ägnat att förvåna om framställningar med motiv från ett så känsloladdat fält som sexuallivet inte under vissa omständigheter skulle kunna ge psykiska skadeverkningar av olika allvarlighetsgrader hos enskilda personer. Bristen på säkra forskningsresultat gör frågan om pornografins eventuella skadeverkningar mycket diffus. Då dessutom ovissheten om hur den framtida pornografin kommer att gestalta sig och den snabba utvecklingen på området ytterligare försvårar bedömningen, är det enligt kommitténs mening motiverat att genom en straffbestämmelse bibehålla en möjlighet för myndigheterna att ingripa mot vissa pornografiska framställningar i olika media.

Då de mest avancerade våldsfilmerna på grund av filmcensuren hittills inte fått visas i Sverige och man enligt vad ovan nämnts måste räkna med att filmbolagen kommer att sprida mer eller mindre utpräglade våldsfilmer på svenska marknaden, vilket gör risken för skadeverkningar större än den hittills varit, bör en yttersta gräns dragas för vad som skall få förekomma även beträffande våldsinslag.

Som tidigare framhållits bör — eftersom det straffria området för pornografiska framställningar föreslås utökat — den yttersta gränsen för det tillåtna kompletteras med en bestämmelse som hindrar vissa former av spridning av pornografiska alster.

4.6.2 »Yttersta gränsen»

När det gäller yttrande- och tryckfriheten, som är omistliga rättigheter i ett demokratiskt samhälle, bör — vare sig det gäller pornografi eller annat — inskränkningar däri inte göras större än som kan anses erforderligt för att nå syftet med själva kriminaliseringen. Den nu gällande bestämmelsen om straff för pornografi har i takt med den allmänna utvecklingen kommit att tillämpas alltmera restriktivt och tryckta framställningar, som för blott några år sedan otvivelaktigt skulle förorsakat beslag och fällande dom enligt den praxis som då rådde, får nu fritt säljas, trots att

de enligt allmänt språkbruk skulle kunna sägas vara sårande för tukt och sedlighet. Att vrida utvecklingen tillbaka och strikt hålla sig till den nuvarande lagens ordalydelse kan inte anses motiverat. Dels är risken för skadeverkningar inte dokumenterad av vetenskapen dels vore det olämpligt att ha en lagstiftning som alltför mycket skulle skilja sig från exempelvis den danska med ökad import och smuggling till följd. För den som vill skaffa sig sådana alster tycks det inte vara omöjligt att ordna detta på ett eller annat sätt. Som exempel kan nämnas resorna från Norge och Finland till svenska specialaffärer i pornografi. Även om en risk för skadeverkningar kan föreligga — vilken risk i viss mån i ganska hög grad minskas genom att spridningen regleras så, att endast den som vill ha del av framställningen i fråga skall få det — torde det inte vara motiverat att behålla en yttersta gräns där den nu enligt H.D.:s dom den 13 mars 1969 finns. Yttrandefriheten bör i stället utökas i så hög grad som möjligt och gränsen dras mycket snävt så att den endast drabbar sådana framställningar, som uppenbart måste anses förkastliga, och förhindrar att pornografin utvecklas mot omänsklighet och sadism. Den föreslagna yttersta gränsen torde sålunda endast sällan böra komma till användning. Enbart det förhållandet att en framställning innehåller klart sexuella motiv såsom samlag, homosexuella eller lesbiska beteenden, gruppsex och dylika former av sexualitet bör enligt kommitténs mening inte vara tillräckligt för att framställningen alltid skall falla inom det straffbara området. Däremot måste bestämmelsen anses tillämplig då framställningen innehåller exempelvis beskrivningar av sexuella övergrepp mot barn eller utpräglat sadistiska och förråade sexuella beteenden. Detta bör i princip anses gälla alla media. Helt naturligt måste emellertid rent praktiskt uppstå vissa skillnader beroende på vilket medium som kommer till användning. En framställning i text kan exempelvis inte anses så påträngande och ge ett sådant sken av verklighet som en film eller en teaterföreställning. Vad som därför utan vidare kan tolereras som tryckt text, kan bli att bedöma på annat sätt i ett annat medium. Detta kommer sannolikt att åtminstone i början vålla vissa svårigheter vid tillämpningen. Bestämmelsen bör emellertid tillämpas restriktivt och skall inte komma till användning utom då det är uppenbart att gränsen för det tillåtna överskridits. I detta sammanhang bör framhållas att jury som regel medverkar i mål som rör innehållet i tryckt skrift liksom i radio- och TV-program och föreslås skola medverka i mål om yttrandefrihetsbrott i film, vilka media väl får anses som våra mest betydelsefulla. Enligt TF 12:5 bör till jurymän utses sådana som är kända för omdömesgillhet, självständighet och rättrådighet. Vidare skall bland jurymännen skilda samhällsgrupper och meningsriktningar och olika delar av respektive län vara företrädda.

Liksom fallet är med gällande pornografibestämmelse blir det straffbara området olika från tid till annan beroende på uppfattningen vid den tidpunkt då gärningen skedde. Eftersom den yttersta gränsen endast kriminaliserar ett litet område, bör risken för att vetenskapliga och konstnärliga framställningar blir föremål för rättslig prövning vara mycket liten. Ofta förnekas såväl konstnärligt som vetenskapligt värde i sådana sammanhang, och domstolarna blir då nödsakade att bedöma dels om framställningen har konstnärligt eller vetenskapligt värde dels om framställningen som sådan överskrider gränserna för yttrandefriheten. Det kommer därför att underlätta för åklagare och domstolar att den yttersta gränsen är så långt avlägsen att den knappast kan sägas ha någon betydelse för den konstnärliga friheten.

När det gäller framställningar med våldsinslag finner kommittén att man inte utan ytterligare vetenskaplig dokumentation bör kriminalisera större områden än för dagen kan anses motiverat. Våldsskildringar — frånsett sådana som har samband med sexualitet — har aldrig varit kriminaliserande i vårt land och ytterst få länder har några bestämmelser på detta område. I Finland har genom beslut av Finlands rund-

radio bestämts att våldsidealiserande framställningar inte skall få förekomma i radio och TV. De undersökningar som finns på området ger emellertid som ovan framhållits vid handen att sådana framställningar kan få en ej önskad effek genom att förändra individens attityder och värderingar mot allt större tolerans mot våld och göra honom mera benägen att själv tillgripa våld. Kommittén finner särskilt med hänsyn till att filmcensuren beträffande vuxenfilm föreslås avskaffad att en gräns bör sättas för vad som skall få förekomma. Det kriminaliserade området bör nu göras så litet som möjligt med hänsyn till bristen på vetenskapliga undersökningar, som mera i detalj kan ge en bild av vilket våld som är skadligt och hur skadorna verkligen uppkommer. Visserligen har från vissa håll gjort gällande att det s. k. underhållningsvåldet skulle vara lika farligt som skildringar med grövre våld och att risken för skador ökar om man ofta konsumerar framställningar med likartad tendens. Då frågan som nyss sagts inte kan anses till fullo utredd, anser kommittén att det som nu bör förbjudas är sådant som vid ett mera allmänt bedömande måste antagas verka förråande och öka toleransen för grövre våld. Tills vidare bör därför straffbudet drabba främst de allra grövsta våldsinslagen d. v. s. utdragna och detaljerande skildringar med grovt våld, våld mot underlägsna eller sjuka individer, och inslag med annan brutalitet där våldsinslagen med hänsyn till intensitet och längd inte kan anses motiverade av handlingen. Nyhetsförmedlingen och de nyhetsförmedlande organen bör inte lida inskränkningar av straffbudet. Dokumentära skildringar bör också få innehålla sådana inslag av våld, som är nödvändiga för att åstadkomma önskad belysning av ämnet. Vetenskapliga och konstnärliga framställningar bör också i princip falla utanför det kriminaliserade området. Däremot bör samhället kunna ingripa mot framställningar som tillkommit i avsikt att ockra på allmänhetens sensationslystnad. Yttersta gränsen för våld är inte avsedd som en för alla tider gällande gräns utan blir rörlig i takt med den allmänna inställningen på området. Liksom i fråga om pornografi kommer gränsen att bestämmas av de rättsvårdande myndigheterna och slutligen av allmänheten själv genom juryinstitutet.

4.6.3 Spridningsrätten

Som kommittén tidigare framhållit är spridningsrätten ett komplement till tryckfriheten liksom yttrandefriheten till åsiktsfriheten. Rätten att sprida sina åsikter till allmänheten i form av muntliga yttranden, tryckta skrifter, film, radio och TV-program är emellertid nödvändigtvis underkastad vissa begränsningar med hänsyn till andra samhälleliga intressen. En utökning av yttrande- och tryckfriheten i fråga om pornografiska framställningar kan tänkas medföra att rätten att sprida sådana alster underkastas vissa begränsningar. Ett starkt skäl för en sådan åtgärd utgör den omständigheten att många människor erfar obehag vid oväntad och oönskad kontakt med pornografiska alster. Enligt kommitténs uppfattning är ett sådant obehag som tidigare nämnts att hänföra till sådan skada som avses i sats (1) i den definition av termen skadlig, som kommittén låtit ligga till grund vid bedömningen av pornografiproblemet. Genom att inskränka spridningsrätten och rätten att till allmänheten framföra åsikter i andra media än tryckt skrift kan man undvika de negativa effekterna av den utökade yttrande- och tryckfriheten såvitt avser pornografi. Kommittén föreslår därför att pornografiska framställningar endast skall få förmedlas till dem som aktivt medverkar för att få del av framställningen i fråga. Härigenom minskas risken för lidande hos de grupper, som har en negativ inställning till pornografi. Denna inskränkning i spridningsrätten kan inte få gälla alla framställningar som kan betecknas som pornografiska. Kommittén har i sitt förslag använt termen sedlighetssårande och därmed avsett alla de framställningar som anses såra den sexuella anständighetskänslan hos allmänheten. Det som är bestämmande är

således den i samhället rådande uppfattningen av vad som kan såra känslan för sedlighet. Kommittén har den uppfattningen att enligt den i dag rådande samhällsuppfattningen bör ingen mot sin vilja utsättas för åsynen av exempelvis samlagsbilder eller bilder, som på ett påträngande och onaturligt sätt framhåller modellens könsorgan. Dagens pornografiska bildtidningar har till stor del sådant innehåll att ingen mot sin vilja bör behöva ta del därav. Givetvis kommer sådana tidningar att få tryckas och utges även i framtiden, och på grund av den utökade tryckfriheten kan innehållet bli ännu mera avancerat och ohöljt pornografiskt. Genom att skylta med sådana bilder tvingar man emellertid många att se på dem även om de inte vill. Det är detta kommittén vill förhindra. Genom kommitténs förslag förbjuds således skyltning med foton och tryckta bilder med sedlighetssårande motiv. Vidare förbjuds utsändning utan föregående beställning av reklambroschyrer och prover som kan betraktas som sedlighetssårande. Genom det föreslagna stadgandet vill kommittén också förhindra att en biograf visar pornografisk film utan att dessförinnan ha gjort klart för publiken vad som skall komma liksom att en teaterpjäs med sedlighetssårande innehåll framförs utan att publiken är medveten om dess karaktär i förväg. Detsamma gäller radio- och TV-sändningar, där det emellertid med hänsyn till dessa medias natur bör fordras att sedlighetssårande program inte sänds på sådan tid att man bör räkna med att många tar in programmet utan att ha fått reda på vilket program som sänds. Med hänsyn till det mellan staten och Sveriges Radio gällande avtalet förutsätter kommittén att den föreslagna bestämmelsen om straff för viss spridning inte skall behöva träda i tillämpning i praktiken.

Kommittén har utgått från att en framställnings sedlighetssårande effekt till stor del beror på hur framställningen förmedlas till allmänheten. En framställning i tryckt text kan således inte anses lika sedlighetssårande som en fotografisk bild av motsvarande innehåll. Vid bedömningen av om en framställning är sedlighetssårande måste hänsyn således också tas till vilket medium som kommit till användning.

Även när det gäller att bedöma själva påtvingandet kommer valet av medium att ha betydelse. En framställning i en bok med endast textinnehåll kan näppeligen sägas bli påtvingad någon även om boken läggs ut på en bokhandelsdisk eller sänds ut som gratisreklam. En bild däremot — särskilt en omslagsbild — förmedlar omedelbart sitt innehåll till åskådaren, som inte har någon möjlighet att undvika att utsättas för framställningen.

Frågan huruvida olaga spridning föreligger eller inte är således beroende på ett samlat bedömande av den rådande samhällsuppfattningen om vad den enskilde individen kan ha rätt att undslippa, själva framställningens natur, vilket medium som kommit till användning och dessutom i vissa fall hur påtvingandet skett och hur den som förmedlat framställningens innehåll förfarit för att upplysa sin blivande publik om framställningens karaktär.

4.7 *Bestämmelser om skydd åt barn och ungdom*

4.7.1 Gällande bestämmelser

Som tidigare framhållits har barn och ungdom ansetts böra särskilt skyddas för de skadeverkningar vissa framställningar kan medföra. Så t. ex. har den svenska filmcensuren haft till syfte att skydda barn mot det skadliga inflytande, som film i vissa fall ansetts utöva. Enligt gällande biografförordning får biografbyrån som tidigare påpekats inte godkänna film eller del av film, vars förevisande kan verka förråande eller skadligt upphetsande eller förleda till brott. Film eller del av film får inte heller godkännas till förevisning för barn under 11 år eller för barn som fyllt 11 men inte 15 år, om den kan vålla barn i sådan åldersgrupp skada.

Även när det gäller andra media har det ansetts, att barn och ungdom varit i behov av särskilt skydd. 1944 års tryckfri-

hetssakkunniga hade enligt direktiven att vid utredningsarbetet särskilt beakta spridandet av sensationsbetonad sexuell upplysningslitteratur och andra skrifter av mer eller mindre pornografiskt innehåll till barn och ungdom. De tryckfrihetssakkunniga uttalade i motiven bl. a., att det inte torde vara förenligt med lag att anse sådana skrifter brottsliga som inte allmänt kunde uppfattas som sedlighetssårande, då de spreds till vuxna personer, men som likväl inte borde sättas i händerna på barn och ungdom. De sakkunniga ansåg en möjlighet ligga i att inskrida mot själva spridningen till barn och ungdom av mindervärdiga skrifter med sexuellt innehåll, som enligt de sakkunniga otvivelaktigt kunde vålla skada och motverka den uppfostran som samhället på detta område sökte bibringa det uppväxande släktet. Till detta slag av skrifter hänfördes också förråande rashetspropaganda. I överensstämmelse härmed föreslogs att i tryckfrihetsförordningen skulle göras ett undantag från den eljest gällande spridningsrätten vilken inskränkning numera finns i TF 6:2.

Som tidigare påpekats fanns inte något mot nyssnämnda undantag i spridningsrätten svarande straffstadgande förrän BrB infördes. Straffrättskommittén uttalade att frågan huruvida spridandet skett bland barn och ungdom fick bedömas med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet och att ledning i detta hänseende kunde erhållas därav att gärningen skulle innebära allvarlig fara för de ungas sedliga fostran. Departementschefen ansåg i likhet med straffrättskommittén att det inte var lämpligt att ange någon viss åldersgräns och att stadgandets syfte borde kunna ge tillräcklig ledning. Som exempel anförde han att akademisk ungdom torde få anses ha nått sådan mognad att den inte var i behov av särskilt skydd och att även värnpliktiga borde falla utanför bestämmelsen. Stadgandets tillämpningsområde inskränktes ytterligare genom att det var yrkesmässig och planenlig spridning just till barn och ungdom som åsyftades och att det således inte gällde den vanliga bokhandeln.

Även om stadgandet aldrig kommit till användning, får det dock anses ha haft preventiv betydelse.

4.7.2 Behov av särskilda bestämmelser till skydd åt barn och ungdom

Vad gäller film framhåller filmcensurutredningen, att filmforskningen inte medger några entydiga slutsatser om filmpåverkan och att det inte finns mycket utrett om filmskadornas fördelning på olika åldrar.

Filmcensurutredningen uttalar sammanfattningsvis:

> Vad beträffar det stora flertalet barn och ungdomar anser sig utredningen av det material som föreligger kunna dra den slutsatsen att det är osannolikt att de skulle ta skada i utredningens mening av att se skildringar av sexualitet i film. Däremot synes det finnas risk för att störningar att jämställa med sådan skada kan uppkomma för vissa barn om de ser sexuella filmer som inte är lämpliga med hänsyn till deras utvecklingsgrad.
>
> Av forskningen på området torde framgå att det inte är osannolikt att film med våldsinslag ibland kan medverka till inte önskvärda effekter för barn, efter vad det förefaller främst på attityd- och normbildningens område. Bevismaterialet är inte särskilt stort här heller. Det framgår dock att möjligheten av negativa effekter torde vara större för barn totalt sett än för vuxna.

Filmcensurutredningen föreslår därför att filmcensuren bibehålles för film som skall visas offentligt för barn under 15 år. Sådan film föreslås inte få godkännas, om den kan befaras inverka skadligt på barn. Vid denna bedömning skall enligt förslaget särskilt beaktas, om film på grund av inslag av grovt våld, sadism, perversitet eller eljest varaktigt rubbar barns känsla av trygghet eller orsakar asocialitet eller ej önskvärda förändringar i deras sociala beteende.

Filmcensurutredningen framhåller i sitt betänkande att den föreslagna filmlagen inte hindrar ingripande mot spridning bland barn och ungdom av film, som anses förråande, med stöd av bl. a. BrB 16:12 i den mån detta lagrum kan vara tillämpligt på filmvisning. Filmcensurutredningen påpekar emellertid att utrymmet för ingripande med

stöd av detta lagrum i varje fall torde vara mycket begränsat. Trots detta påpekande får filmcensurutredningen anses ha medgivit att det finns filmer som kan vara olämpliga att visa för ungdom över 15 år, även om sådana fall i praktiken enligt filmcensurutredningens mening torde vara sällsynta.

Enligt uttalanden i förarbetena till BrB 16:12 ansåg departementschefen som nyss nämnts att exempelvis akademisk ungdom och värnpliktiga torde få anses ha nått sådan mognad att de inte räknades in i den skyddsbehövande gruppen. Naturligt nog kommer väl bestämmelsen i BrB 16: 12 att endast i undantagsfall kunna vinna tillämpning beträffande film. Om man emellertid i en skola försäljer eller delar ut biobiljetter till 16—17-åringar och sedan visar en film av grovt förråande karaktär bör stadgandet kunna komma till användning. Likaså kan man tänka sig den situationen att reklamen för en film direkt vänder sig mot en ungdomlig publik och att alltså filmen främst kommer att visas för barn eller ungdom. Är publiken under 15 år, får enligt förslaget till filmlag inte visas annan film än sådan som godkänts. Om visningen emellertid sker för så ungdomlig publik under sådana omständigheter att BrB 16:12 kan tillämpas, bör lagkonkurrens anses föreligga. Den sammanlagda brottsligheten blir tillräckligt bestraffad enligt straffskalan i BrB 16:12. I förslaget till filmlag föreslås endast bötesstraff för den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet låter barn under 15 år få tillträde till offentlig visning av ej godkänd film, medan Br 16:12 stadgar böter eller fängelse i högst sex månader.

Då BrB 16: 12 inte är ett yttrandefrihetsbrott utan endast en föreskrift, som förbjuder vissa former av spridning och visning, torde bestämmelsen vara tillämplig beträffande film, även om en hänvisning till detsamma inte intagits i förslaget till filmlag.

Av samma skäl anser kommittén BrB 16:12 i princip kunna tillämpas även ifråga om television. Visserligen föreskrives i 8 § radiolagen att myndighet eller annat allmänt organ inte i förväg får granska eller föreskriva förhandsgranskning av radioprogram och inte heller förbjuda radiosändning eller trådsändning på grund av dess innehåll. Eftersom BrB 16:12 inte kan tillämpas förrän programmet blivit sänt, kan det inte sägas att myndigheterna genom ifrågavarande lagrum förbjudit sändning på grund av programmets innehåll. Då dessutom inte programmets innehåll är det avgörande utan den omständigheten att programmet sänts speciellt till barn och ungdom, bör BrB 16:12 också i princip vara tillämplig på televisionssändning i vart fall såvitt angår bilden. Ett radioprogram faller däremot utanför det straffbara området med nuvarande lydelse av BrB 16:12, eftersom i lagrummet endast talas om skrift eller bild. Som exempel på situationer då BrB 16:12 skulle kunna bli att tillämpa beträffande televisionsprogram kan nämnas, att i ett som lämpligt för barn och ungdom annonserat program förekommer inslag med grovt förråande sexualskildringar eller utpräglad rashetspropaganda. Kommittén anser med hänsyn till Sveriges Radios ställning som monopolföretag och till avtalet mellan Sveriges Radio och staten om programverksamheten i princip uteslutet att BrB 16:12 skulle kunna bli aktuell beträffande televisionsprogram. Att BrB 16:12 har en preventiv effekt torde dock inte kunna uteslutas.

4.7.3 Kommitténs ståndpunkt

Det skydd som ges åt det uppväxande släktet genom BrB 16:12 bör enligt kommitténs mening inte inskränkas till de media som kan innefattas under begreppen skrift eller bild. Med den kraftiga inskränkning av det kriminaliserade området som kommittén föreslår i fråga om pornografiska framställningar, vilken inskränkning endast i viss mån kan sägas kompenseras genom den föreslagna bestämmelsen, att endast den som aktivt medverkar därtill skall behöva få del av pornografiska framställningar, behövs onekligen ett skydd för barn och ungdom. För teatrar gäller nu inte

några regler om att dess publik skall ha nått viss ålder eller mognad. Att som skolteaterföreställning ge exempelvis en pjäs med grova våldsinslag eller olika perversiteter som med hänsyn till barnens utvecklingsgrad måste anses förkastliga bör kunna bestraffas enligt BrB 16:12. Man får räkna med att varietéföreställningar i framtiden kan komma att vara långt mera avancerade än nu är fallet. Även ifråga om dessa bör ges möjlighet för myndigheterna att ingripa med straff, om någon ockrar på barns och ungdoms nyfikenhet beträffande sexuella ting genom att vända sig just till dem.

Att undermåliga varietéer och teaterföreställningar med pornografiska motiv liksom pornografisk film kan spoliera den sexualundervisning, som ges i skolan, förefaller mycket troligt. Det kan mot det nu anförda invändas att det är skolan och föräldrar som skall ge det uppväxande släktet sådan tillsyn och sådan uppfostran att man inte behöver befara att barn och ungdom — om de överhuvudtaget kommer i kontakt med sådana framställningar, som här avses — kommer att ta någon skada. Det synes dock kommittén inte rimligt att lägga detta ansvar på skolan och föräldrar med tanke på det stora utbud av pornografiska och andra för barn olämpliga framställningar, som sannolikt blir en följd av den utökade yttrande- och tryckfriheten. Kommittén finner därför motiverat att föreslå en sådan ändring av ordalydelsen i BrB 16:12 att lagrummet blir tillämpligt beträffande spridning i alla media till barn och ungdom av framställningar som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran.

Kommittén finner inte skäl att utsätta någon bestämd åldersgräns utan det får — liksom enligt nuvarande BrB 16:12 — från fall till fall avgöras om publiken nått en sådan mognad att bestämmelsen inte kan anses tillämplig.

4.8 *Detaljmotivering*

4.8.1 Inledning

Som framgår av ovanstående föreslår kommittén att den gräns för yttrandefriheten och därmed också för tryckfriheten, som i gällande rätt bestäms av BrB 16:11, flyttas så långt att den i fråga om pornografiska alster endast kommer att drabba sådant, som uppenbarligen inte hör hemma i ett välordnat samhälle. För att i möjligaste mån minska riskerna för att enskilda kommer att ta skada i form av psykiska störningar eller att åsamkas obehag vid anblicken av avancerade pornografiska alster av olika slag bör man kunna ingripa mot den spridning av sådana framställningar som sker utan att den enskilde aktivt medverkat för att få del därav. Kommittén föreslår att detta spridningsbrott, som alltså inte är ett yttrandefrihetsbrott även om framställningens karaktär spelar en viss roll, upptages i ett särskilt lagrum just för att klart markera att bestämmelsen inte får ses som en gräns för yttrandefriheten.

BrB 16:11 andra stycket föreslår kommittén skola bibehållas i stort sett oförändrat. Bestämmelsen föreslås dock bli intagen i en särskild paragraf.

Kommittén föreslår beträffande yttrandefrihetens gränser att en gräns tillskapas för vissa slag av våldsskildringar. Den vetenskapliga dokumentation som detta förslag kan grundas på kan synas ganska bristfällig. Då emellertid klart framgår att konsumtion av framställningar med våldsinslag i vart fall kan förstärka redan tidigare etablerade asociala attityder och få individen mera tolerant mot våld och mera benägen att själv tillgripa våld, bör samhället kunna ingripa mot skildringar som uppenbarligen måste verka förråande. Denna bestämmelse, som rör yttrandefrihetens gränser, föreslås bli intagen i samma lagrum, som drar gränsen för yttrandefriheten då det gäller pornografiska framställningar, och få samma brottsbenämning; brott mot anständigheten.

Med tanke på den snabba utveckling massmedia genomgått och på den väsent-

liga utökning av yttrandefriheten som föreslås har kommittén funnit befogat att beträffande BrB 16:12 föreslå den ändringen att lagrummet blir att tillämpa inte endast vid spridning till barn och ungdom av vissa skrifter och bilder utan vid all förmedling till barn och ungdom av vissa framställningar oberoende av vilket medium som därvid kommer till användning.

De sålunda föreslagna ändringarna i BrB 16:11 och 12 för med sig att vissa ändringar måste göras också i TF. De ändringar som måste ske i TF är *dels* den ändring i TF:s brottskatalog som motiveras av den föreslagna brottsbenämningen brott mot anständigheten och det delvis nya innehållet i denna gräns för yttrande- och tryckfriheten, *dels* ett av det föreslagna brottet olaga spridning motiverat tillägg till de undantag från den eljest fria spridningsrätten, som nu är upptagna i TF 6:2, *dels ock* en jämkning av ordalydelsen i TF 10:10.

4.8.2 Brott mot anständigheten

De i det föreslagna lagrummet avsedda handlingarna har straffbelagts på den grund att de är kränkande för den allmänna känslan för anständighet. Genom kravet att framställningen i fråga skall vara kränkande har kommittén velat uttrycka att denna gräns är snäv och det kriminaliserade området litet. Vad beträffar pornografiska alster skall de för att falla under den föreslagna bestämmelsen vara så grovt sedlighetssårande att de kränker den allmänna känslan för anständighet. Det skall således vara ett allmänt medborgerligt bedömande som skall ligga till grund för uppfattningen att framställningen överskrider gränserna för yttrandefriheten. Förhållandet skall vara detsamma beträffande framställningar med våldsinslag. Våldsinslagen skall vara så uppenbart förråande att den allmänna känslan för anständighet blir kränkt. Det är tydligt att den allmänna känslan för anständighet inte är densamma från tid till annan liksom att uppfattningen om vad som är grovt sedlighetssårande eller uppenbart förråande förskjuts med tiden. Även om det genom lagförslaget kriminaliserade området är förhållandevis litet, kan kriminaliseringens omfång således bli olika stor vid olika tillfällen liksom varit fallet enligt gällande rätt. Den fortsatta forskningen på området kan få stor betydelse för att bestämma vad som är uppenbart förråande. I avbidan på sådan forskning måste avgörandet ske på grundval av en allmän social värdering.

Till skillnad mot gällande rätt är bestämmelsen tillämplig inte endast på framställning i skrift eller bild utan på framställningar överhuvudtaget. Som exempel kan nämnas: genom tryckpress mångfaldigade skrifter, skrifter, som mångfaldigats på annat sätt, teckningar, målningar, bilder, muntliga skildringar och redogörelser, föreställningar på teater och varieté, dansuppvisningar, film, skulpturala verk, ljudband och grammofonskivor. Däremot synes s. k. happenings, som inte direkt kan hänföras till framställning utan närmast är att betrakta som ett verkligt skeende, i regel böra bedömas enligt den föreslagna paragrafen 11 b, vilken motsvarar nuvarande BrB 16:11 andra stycket.

Den yttersta gränsen för det tillåtna är av betydelse inte endast för dem som enligt TF, radioansvarighetslagen och förslaget till filmansvarighetslag har att bära ansvaret för innehållet i tryckt skrift, radio- och TV-program samt offentligt visade filmer. När det gäller andra media, blir vanliga straffrättsliga regler att tillämpa. I förslaget har kommittén ansett överflödigt att exemplifiera de olika spridningsformer som kan bli aktuella och som är beroende av vilket medium som kommit till användning för att förmedla framställningens innehåll till den enskilde individen. Eftersom lagrummets tillämpningsområde inte föreslås begränsat till framställning i skrift eller bild, blir begreppet sprida i förslaget mera omfattande än i gällande rätt. Sålunda tillkommer exempelvis framförande av teaterföreställning och balett, som tidigare inte fallit under BrB 16:11 första stycket. Genom denna utvidgning har kommittén velat så mycket som möjligt likställa alla framställningsformer och media. Eftersom

vi i Sverige inte har någon massmedialag som bestämmer yttrandefrihetens gränser och reglerar hur överträdelser av dessa gränser skall beivras, kan inte sägas att alla media genom förslaget kommer att behandlas helt lika. Här behöver endast nämnas bestämmelserna om specialdomstolar och speciella processregler när det gäller överskridande av yttrandefrihetens gränser i tryckt skrift, i radio- och TV-program och enligt filmcensurutredningens förslag även i offentligt visade filmer. Med kommitténs förslag blir massmedia emellertid så till vida likställda att ett överskridande av yttrandefrihetens gränser blir att bedöma efter samma lagrum.

Med hänsyn till att kommittén föreslagit en annan gräns för pornografiska framställningar och en helt ny gräns för våldsskildringar har den gamla brottsbenämningen sårande av tukt och sedlighet inte kunnat komma till användning. Som en sammanfattande benämning på de överskridanden av den föreslagna yttersta gränsen som enligt förslaget kan komma i fråga föreslår kommittén benämningen brott mot anständigheten.

4.8.3 Olaga spridning

Avsikten med den föreslagna bestämmelsen om olaga spridning är att förhindra, att den utvidgning av yttrande- och tryckfriheten, som blir en följd av den föreslagna ändringen i BrB 16:11, skall innebära alltför stora obehag för vissa människor. Tanken är att de människor, som vill få del av avancerade pornografiska framställningar, vare sig det gäller tryckt skrift, bild, film, teater eller annat, skall få göra det, men att andra människor, som vill undvika kontakt med sådana framställningar, skall ha möjlighet att göra detta och inte påtvingas dylikt. För att denna tanke skall kunna realiseras måste vissa begränsningar göras i den när det gäller tryckt skrift eljest fria spridningsrätten. Som ovan framhållits är spridningen av tryckt skrift underkastad vissa allmänna ordningsföreskrifter. Så kan den som utdelat otillbörliga skrifter på allmän plats eller på sådan plats burit affischer med stötande innehåll eller utseende under vissa omständigheter bli dömd för förargelseväckande beteende. Man kan säga att den av kommittén föreslagna bestämmelsen inte direkt begränsar rätten att sprida tryckt skrift av visst innehåll utan endast ger ordningsbestämmelser om det sätt på vilket spridningen får ske. En motsvarighet finns redan i TF 6:2 som genom hänvisning till BrB 16:12 förbjuder spridning av vissa skrifter till barn och ungdom.

Genom att spridningsrätten i viss mån regleras är det enligt kommitténs mening möjligt att genomföra den föreslagna utökningen av yttrande- och tryckfriheten. Med de föreslagna ändringarna blir förhållandet på förevarande område i Sverige detsamma som i andra länder där tryckfriheten och spridningsrätten inte regleras i grundlag utan kan inskränkas genom bestämmelser i allmän lag.

I detta sammanhang kan nämnas, att vid utskottsbehandlingen av det danska förslag, som nu trätt i kraft den 1 juli 1969, förklarades att en av justitieministern utlovad insats för att hindra anstötliga fönsterskyltningar av pornografiskt material var ett viktigt led i den reformering av strafflagen som genomfördes.

När det gäller andra media än tryckt skrift föreligger inte något motsvarande grundlagsenligt hinder att ge de ordningsregler som kan anses erforderliga för att framställningar med visst innehåll inte skall förmedlas till andra än dem som vill ha del av dessa.

Det föreslagna lagrummet kan sägas innehålla två olika gärningar. För det första straffbeläggs att på allmän plats eller eljest offentligen utställa eller förevisa sedlighetssårande framställningar. Offentlighetsrekvisitet är här detsamma som i fråga om förargelseväckande beteende i BrB 16:16. För straffbarhet är det således tillräckligt, att man på allmän plats utställer eller förevisar framställningen om den kan ses av någon som befinner sig på allmän eller enskild plats, eller att den brottsliga handlingen sker på enskild plats, men inför offentlig-

heten t. ex. i ett fönster ut mot gatan. När genom förslaget skyltning förbjuds exempelvis av pornografiska tidskrifter bör beaktas att en skyltning som sådan kan bli att betrakta som sedlighetssårande även om de enskilda skrifterna var för sig inte uppfyller detta krav. Med allmän plats förstås detsamma som i allmänna ordningsstadgan d. v. s. gata, torg, park eller annan plats, som enligt fastställd stadsplan eller byggnadsplan utgör allmän plats och som upplåtits för avsett ändamål, för allmänheten tillgänglig del av hamnområde samt allmän väg ävensom annat område som är upplåtet till eller eljest nyttjas för allmän samfärdsel.

För det andra straffbeläggs att eljest, d. v. s. på annat sätt än nyss nämnts, utan hänsyn till mottagarens inställning sprida sedlighetssårande framstälning. Härmed avses alla de former av spridning av sedlighetssårande framställningar genom olika media som ej sker på allmän plats eller eljest inför allmänheten. Det kan gälla gratisutdelning av reklambroschyrer, visning av film, framförande av en teaterpjäs, utsändande av radio- och TV-program och liknande situationer under förutsättning naturligtvis att framställningen är sedlighetssårande. För att sådan spridning skall få ske skall den som förmedlar framställningen ha tagit sådan hänsyn till mottagarens inställning att han antingen vet, att alla som får del av framställningen verkligen vill ta del av densamma, eller i vart fall vidtagit erforderliga åtgärder för att förhindra dem, som inte är intresserade, att få del av framställningen.

Det är att märka att kommittén i detta lagrum föreslagit att det för straffbarhet krävs att framställningen är sedlighetssårande. Som tidigare nämnts kommer naturligtvis innehållet i uttrycket sedlighetssårande att skifta från tid till annan. Kommittén har tidigare också påpekat att man vid avgörandet om en framställning är sedlighetssårande eller inte även måste ta hänsyn till vilket medium som kommit till användning för att förmedla framställningen i fråga. Att ge allmängiltiga exempel på när en framställning skall anses sedlighetssårande är därför inte möjligt. Det måste överlämnas åt de rättstillämpande organen att i varje särskilt fall bedöma om framställningen kan vara sedlighetssårande och sålunda av sådan art att den inte bör få spridas till andra än dem som aktivt medverkar för att få del av densamma. I detta sammanhang vill kommittén framhålla att man givetvis inte får begära alltför mycket av den aktivitet den enskilde skall visa för att få del av framställningen. Har sålunda en person vid ett tillfälle rekvirerat kataloger och prover från en försäljare av pornografiska alster, bör samme försäljare i fortsättningen få sända reklambroschyrer och gratisprover till beställaren utan någon vidare aktivitet från dennes sida. Skulle beställaren emellertid inte längre vilja ha pornografiskt material sig tillsänt, bör han kunna slippa detta genom ett meddelande till försäljaren.

Det har gjorts gällande att Sverige till följd av sin liberala syn på pornografi fått ett dåligt anseende utomlands på grund av att reklambroschyrer och prover sänts utomlands även till personer, som inte beställt sådant material. På grund av att spridningsrätten varit i stort sett helt fri när det gällt tryckt skrift och på grund av bestämmelserna om förbud mot brytande av post- eller telehemlighet och intrång i förvar har Sverige inte helt kunnat följa bestämmelserna i världspostkonventionen den 13/7 1964, som ratificerats av Sverige den 14/1 1966. Enligt konventionen är nämligen försändelse av oanständiga eller osedliga föremål förbjuden. Rent praktiskt torde förhållandet bli bättre med den av kommittén föreslagna ändringen i spridningsrätten. En försändelse till utlandet av sedlighetssårande framställningar är — om försändelsen är adresserad till någon, som inte beställt dessa framställningar eller eljest aktivt verkat för att få del av dem — att betrakta som ett fullbordat brott, så snart försändelsen lämnats för befordran. I enlighet härmed blir avsändaren att bestraffa jämlikt förslagets 11 a §.

I detta sammanhang bör nämnas att nu gällande bestämmelse om sårande av tukt

och sedlighet i viss mån kompletteras av olika bestämmelser i andra lagar och förordningar. Enligt namnlagen må ej godkännas släktnamn, som kan väcka anstöt eller som kan antagas leda till obehag för bäraren. Enligt 14 § varumärkeslagen må ej varumärke registreras om det strider mot lag eller författning eller allmän ordning eller är ägnat att väcka förargelse. Enligt mönsterlagen må ej mönster registreras om det innehåller framställning, som kan väcka förargelse, eller om dess begagnande skulle strida mot lag eller goda seder. 7 § 1 mom. telegrafreglementet innehåller, att privattelegram, vars innehåll synes farligt för statens säkerhet eller är stridande mot lag, allmän ordning eller sedlighet, bör tillbakavisas av inlämningsstationen eller kvarhållas av annan telegrafstation. Motsvarigheter finns även i andra lagar och förordningar. Kommitténs förslag innebär ej någon ändring beträffande tillämpningen av de författningar som nu nämnts.

4.8.4 Sårande av tukt och sedlighet

Det föreslagna lagrummet BrB 16:11 b motsvarar med en mindre jämkning av ordalydelsen nuvarande BrB 16:11 andra stycket. I paragrafen straffbelägges liksom i gällande rätt att på allmän plats eller eljest offentligen bete sig så att man sårar tukt och sedlighet. Medan kommittén i fråga om den yttersta gränsen för yttrandefriheten såvitt avser pornografi gjort det kriminaliserade området väsentligt mindre än i gällande rätt och beträffande olaga spridning avsett, att begreppet sedlighetssårande framställning skall tolkas något mera omfattande än sårande av tukt och sedlighet i gällande rätt, har kommittén inte ansett att någon ändring av kriminaliseringens omfattning bör ske i nu ifrågavarande fall. Det är att märka att bedömningen av vad som enligt gällande rätt anses sårande för tukt och sedlighet inte behöver vara densamma enligt lagrummmets första stycke som enligt dess andra stycke. Som exempel på uppträdande, som enligt motiven till den nuvarande bestämmelsen överskrider vad som kan anses som blott förargelseväckande beteende och alltså bör bedömas som sårande av tukt och sedlighet även enligt förslaget, kan nämnas ett sådant fall som det, att två personer i en park har könsumgänge som kan iakttagas av förbipasserande, eller att någon inbjuder till könsumgänge på ett för omgivningen störande och anstötligt sätt.

Vidare skall enligt lagrummet bedömas sådana fall där man inte kan säga att det föreligger en framställning. Kommittén kan som exempel nämna sådana förut berörda s. k. happenings, där vissa deltagare ägnar sig åt sexuella övningar o. dyl. Den närmare gränsdragningen i detta hänseende får emellertid överlämnas åt rättstillämpningen.

Givetvis kan innebörden av begreppet sårande av tukt och sedlighet ändras med tiden. Bedömningen av en gärning måste således alltid ske i enlighet med den allmänna uppfattningen av vad som bör anses såra tukt och sedlighet.

4.8.5 Förledande av ungdom

Som kommittén ovan framhållit kommer behovet av särskilt skydd för barn och ungdom att skärpas genom den utökade yttrandefrihet som föreslås ifråga om pornografiska framställningar. Något skydd för barn och ungdom kan den föreslagna bestämmelsen om olaga spridning knappast sägas utgöra; den skyddar bara dem som själva inte vill komma i kontakt med sedlighetssårande framställningar. Den föreslagna yttersta gränsen för vissa former av våldsinslag innebär i och för sig ett skydd. Detta skydd är emellertid enligt kommitténs mening med hänsyn till begränsningen av det kriminaliserade området inte tillräckligt. Även om BrB 16:12 hittills, såvitt kommittén har sig bekant, aldrig kommit att tillämpas, måste stadgandet dock antagas ha haft preventiv betydelse. Med den ökning av utbudet på pornografiska alster och med den konkurrens, som onekligen råder i pornografibranschen, föreligger risk för att många kommer att ockra på barns och framförallt ungdoms intresse för sexuella ting och bland dem sprida alster och andra framställningar, som kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga

fostran. Kommittén vill särskilt peka på faran av att sådana framställningar kan spoliera eller motverka skolornas sexualundervisning och arbetet på att hos ungdomen skapa en sund inställning till det motsatta könet och sexuallivet överhuvudtaget. Kommittén föreslår därför att lagrummet ändras till att omfatta inte bara skrift eller bild utan alla framställningar i alla media.

Kommittén har inte ansett sig böra föreslå någon viss åldersgräns. Även i fortsättningen får frågan om det är bland barn eller ungdom som spridandet skett bedömas med hänsyn till omständigheterna i varje särskilt fall. Vägledning i detta hänseende erhålles liksom tidigare av att framställningen skall medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran, däri inbegripet att framställningen kan verka förråande.

Liksom i gällande rätt förutsätts att förmedlandet av framställningens innehåll skall ske just till barn eller ungdom. Som exempel kan nämnas avancerad pornografisk film, till vilken biljetter försålts till skolbarn under en rast, utsändande efter skolkatalog av för barn eller ungdom olämpliga alster såsom reklambroschyrer för pornografiska filmer eller förevisande av olämplig skolfilm eller skolteater. För att stadgandet skall komma i fråga fordras inte att framställningen spritts endast till barn eller ungdom. Att äldre personer samtidigt får del av framställningen gör inte förfarandet straffritt. Själva spridningen till barn eller ungdom måste dock vara planenlig även om spridning till andra personer samtidigt äger rum. En utsändning i TV av en pornografisk film på bästa barnprogramtid och efter annonsering av programmet som barnprogram torde sålunda — även om en sådan situation med hänsyn till Sveriges radios monopolställning är mindre trolig — vara att bedöma som förledande av ungdom oavsett om många äldre samtidigt sett programmet.

Som kommittén tidigare påpekat är förledande av ungdom inte ett yttrandefrihetsbrott utan ett brott mot den allmänna ordningen. Det brottsliga är inte framställningens innehåll som sådant utan själva spridningen av framställningar av viss karaktär till barn och ungdom. Eftersom det inte är fråga om yttrandefrihetsbrott, är inte de i TF, radioansvarighetslagen och förslaget till filmansvarighetslag föreskrivna ansvarighetsreglerna och de speciella processbestämmelserna tillämpliga. Brottet faller sålunda under allmänt åtal, och de vanliga processuella reglerna är tillämpliga.

Om spridning till barn och ungdom ägt rum av en framställning, exempelvis i tryckt skrift, som överskrider den yttersta gränsen för yttrandefriheten, inträder den situationen att den för skriftens innehåll ansvarige d. v. s. i regel den ansvarige utgivaren får svara för yttrandefrihetsbrottet enligt de speciella regler, som gäller härför, medan utspridaren får svara för förledande av ungdom enligt vanliga regler.

4.8.6 De föreslagna ändringarna i TF

Som kommittén tidigare påpekat fordras, för att den föreslagna bestämmelsen om olaga spridning skall kunna tillämpas också då det är fråga om tryckt skrift, att ett tillägg görs till TF 6:2 med en hänvisning till BrB. Med det föreslagna tillägget »spridning av sedlighetssårande framställning» avser kommittén att täcka dels utställande eller förevisande på allmän plats eller eljest offentligen av sedlighetssårande framställning dels ock sådan spridning av sedlighetssårande framställning som sker utan hänsyn till mottagarens inställning till sådana alster.

Genom att sårande av tukt och sedlighet när det gäller framställningar föreslås bli ersatt av bestämmelsen om kränkande av anständigheten fordras först och främst att ordalagen i TF:s brottskatalog ändras. Dessutom krävs en motsvarande ändring i TF 10:10.

Kommittén har övervägt om inte den föreslagna bestämmelsen om straff för kränkande av anständigheten borde kompletteras med en möjlighet att förverka den vinst, som kan uppkomma för förläggare och andra om en brottslig skrift hinner försäljas innan den lägges under beslag. Då denna fråga inte enbart har samband med de in-

skränkningar i yttrande- och tryckfriheten, varmed kommittén haft att syssla, har kommittén inte ansett sig böra taga upp frågan i detta sammanhang.

Med hänsyn till det samband, som föreligger mellan å ena sidan förslaget om ändringar beträffande den nuvarande bestämmelsen om straff för tukt och sedlighet sårande framställningar (den nya s. k. yttersta gränsen) och å andra sidan förslaget om inskränkningar i spridningsrätten, bör enligt kommitténs mening samtliga nu förevarande författningsändringar träda i kraft samtidigt. På grund härav har ändringarna i brottsbalken föreslagits skola träda i kraft den dag Konungen bestämmer.

5 Brott mot trosfrid

5.1 *Inledning*

Alltsedan Sverige så småningom kristnades efter Ansgars ankomst till Birka omkring 830 har kristendomen, framförallt genom bildandet av en katolsk kyrkoprovins i Sverige, genom reformationen i början av 1500-talet och genom den lutherska enhetskyrkans starka ställning under 1600- och 1700-talen, kommit att öva inflytande inte endast på enskildas och gruppers handlande och tänkande utan också på olika samhälleliga funktioner. Detta var kanske framförallt förhållandet då svenska kyrkan i början av 1500-talet blev statskyrka och då enhet i religiöst avseende ansågs vara av största betydelse även för statens bestånd. Med hänsyn härtill torde man kunna säga att kristen etik och kristen verksamhet i väsentlig mån bidragit till att forma dagens svenska samhälle.

I och med den lutherska enhetskyrkans upplösning under 1800-talet med dettas väckelserörelser och samfundsbildningar fick andra trosuppfattningar än svenska kyrkans ökad betydelse. De fria religiösa samfunden, som vuxit fram, räknade 1952, då vår första religionsfrihetslag trädde i kraft, 4,7 % av befolkningen i dess helhet som medlemmar. Medlemsantalet är emellertid i sjunkande, delvis beroende på ogynnsam åldersfördelning. 1966 hade Svenska Baptistförbundet, Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, Fribaptistförbundet, Frälsningsarmén, Helgelseförbundet, Metodistkyrkan, Pingstväckelsen, Svenska Alliansmissionen, Svenska Frälsningsarmén, Svenska Missionsförbundet och Örebro Missionsförening, som är de största frikyrkosamfunden, dock sammanlagt ungefär 350.000 medlemmar. Eftersom frikyrkorna inte tillämpar barnmedlemskap, torde de i verkligheten representera en större del av befolkningen än vad själva medlemsantalet utvisar.

Om medlemsantalet i frikyrkosamfunden är i sjunkande, är förhållandet det motsatta beträffande katolska kyrkan i Sverige, inte minst genom den vissa tider mycket kraftiga invandringen från katolska länder. Även icke kristna religioner, såsom muhammedanism och buddism, är numera på grund av invandringen representerade i vårt land. Utom religiöst grundade livsåskådningar finns också sådana som sätter all religion i fråga eller t. o. m. bekämpar allt vad religion heter. Det måste konstateras, att en betydande del av svenska folket förefaller vara religiöst indifferent. Att visa detta med siffror är inte möjligt. Endast ett fåtal av alla dem, som får betraktas som likgiltiga i religiöst avseende, torde ha begärt utträde ur svenska kyrkan. Av tradition eller andra skäl besöker de någon gång gudstjänsterna och fortsätter att utnyttja de kyrkliga tjänsterna vigsel, barndop m. m. Hos många av dem, som utåt visar likgiltighet i religiöst avseende, kan å andra sidan mycket väl tänkas att de innerst inne har en stark religiös känsla.

Människor lever nu tillsammans fastän de har helt olika religioner och livsåskådningar. Detta kräver tolerans, förståelse och hänsynstagande inte bara medborgarna emellan utan också mellan staten som högsta gemensamma organ för medborgarna, å ena sidan, och kyrkorna och sammanslutningarna som representanter för olika grupper inom staten och den enskilde medborgaren, å andra sidan. Utan tolerans och hänsynstagande skulle stridigheter lätt uppkomma inte bara mellan olika religiösa riktningar inbördes utan också mellan enskilda religiösa individer, som vill sprida sin religion till andra, och utanförstående, som inte vill utsättas för mission och påverkan utan kanske i stället vill försöka övertyga den religiöse om motsägelser och felaktigheter i hans livsåskådning. Som ett skydd för de religiösa gruppernas känslor finns bland annat trosfridsparagrafen, som enligt vad ovan sagts skall skydda sådant, som enligt deras trosuppfattning hålles heligt.

5.2 *Religionsfriheten*

Beträffande religionsfriheten stadgas i 16 § regeringsformen att »Konungen bör ..... ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda var och en vid en fri utövning av sin religion, såvitt han därigenom icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer». Olika meningar har framförts rörande den närmare innebörden av denna bestämmelse. Vid regeringsformens tillkomst var då gällande lagar och förordningar på detta område otvivelaktigt inte överensstämmande med vad vi i dag menar med religionsfrihet.

Den religionsfrihet vi nu åtnjuter i Sverige har endast långsamt blivit en realitet. När viss religionsfrihet först gavs, gällde den endast inflyttade utlänningar, som genom det s. k. toleransediktet av 1781 fick tillåtelse att stå utanför svenska kyrkan. 1858 upphävdes det 1726 utfärdade konventikelplakatet, som förbjöd vissa religiösa sammankomster. Man började så småningom kräva rätt för svenska medborgare att övergå till annan religion än den lutherska, och genom KF 1860 och 1873 fick de rätt att övergå till annat kristet trossamfund. Under senare delen av 1800-talet vidgades kravet på religionsfrihet till att gälla även rätt att helt stå utanför varje religiöst samfund. Först genom 1951 års religionsfrihetslag gavs medborgarna full frihet att utträda ur svenska kyrkan.

Värdet av religionsfriheten är helt naturligt beroende av vad som läggs in i detta begrepp. År 1948 antog Förenta Nationerna en förklaring om de mänskliga rättigheterna. Enligt denna förklaring har envar rätt att byta religion eller tro samt att ensam eller i gemenskap med andra offentligt eller enskilt utöva sin religion eller tro genom undervisning, andaktsövning, gudstjänst och iakttagande av religiösa sedvänjor. I förklaringen sägs vidare att i religionsfriheten, liksom i de övriga mänskliga rättigheterna, endast får göras sådana inskränkningar, som blivit fastställda i lag i uteslutande syfte att trygga tillbörlig hänsyn till och respekt för andras fri- och rättigheter samt att tillgodose det demokratiska samhällets rättmätiga krav på moral, allmän ordning och allmän välfärd.

Inom Europarådet framlades den 4/11 1950 ett förslag till konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. I konventionen, som ratificerats av Sverige, anges bl. a. att envar skall äga rätt till religionsfrihet. Religionsfriheten ges ungefär samma innehåll som i FN:s förklaring.

Den svenska religionsfriheten har i 1951 års religionsfrihetslag definierats som en rätt inte bara att ansluta sig till en annan religion än svenska kyrkans utan även att ställa sig utanför varje religiös gemenskap. I religionsfriheten ingår enligt lagen också rätt att för religionsutövning bilda sammanslutningar och anordna offentliga sammankomster utan någon annan inskränkning än som gäller för varje sammankomst med hänsyn till den allmänna ordningens upprätthållande. Med trossamfund förstås i lagen förutom svenska kyrkan varje annan sammanslutning för religiös verksamhet.

Den svenska religionsfrihetslagstiftningen innebär således att staten inte får lägga

hinder i vägen för en fri religionsutövning. Individens reella religionsfrihet beror emellertid också av annat än staten och dess organ. Den beror även av andra individer och grupper, vare sig dessa har samma eller annan inställning till religion. Ett starkt tryck för eller emot viss religion kan utövas av enskilda eller sammanslutningar. Genom hånfulla och skymfande anmärkningar från enskilda personer eller genom påtryckningar av motsvarande slag från sammanslutningar kan den religiöse inte bara djupt kränkas utan också uppleva det hela som ett försök att få honom att avstå från viss religiös aktivitet eller från att öppet erkänna sin tro. Det har därför gjorts gällande, att en fullständig religionsfrihet fordrar att staten aktivt verkar för att ge individer och samfund det skydd mot andra personer och grupper, som kan vara erforderligt för att garantera en total religionsfrihet. Sedan flera år tillbaka pågår inom FN arbete på att utarbeta en internationell konvention med titeln »Internationell konvention rörande avskaffande av alla former av ofördragsamhet och diskriminering grundade på religion eller övertygelse». Konventionsförslaget har framlagts av kommissionen för de mänskliga rättigheterna. I inledningen till kommissionens förslag understryks vikten av att regeringar, organisationer och enskilda eftersträvar att, genom undervisning och annorledes, främja förståelse, tolerans och respekt sammanhängande med religions- och trosfriheten. Artikel I innehåller vissa definitioner. Där förklaras bl. a. att uttrycket »religion eller övertygelse» inkluderar teistiska, icke-teistiska och ateistiska åskådningar. Arbetet på denna konvention har ännu inte slutförts.

Som framgår av § 16 regeringsformen och av FN:s förklaring 1948 kan religionsfriheten med den betydelse man vanligen inlägger i detta begrepp inte gälla helt utan inskränkningar. Av hänsyn till andra väsentliga intressen, som staten har att iakttaga för medborgarnas bästa, har vissa begränsningar stadgats. Sålunda stadgas i religionsfrihetslagen förbud att utöva religion på sådant sätt att man därigenom stör samhällets lugn eller åstadkommer allmän förargelse. Svenska bestämmelser om straff för överträdelser av detta förbud liksom straffbestämmelser för att säkerställa religionsfriheten återfinnes i BrB 16. Vid 1948 års strafflagsrevision sammanfördes som tidigare nämnts ett flertal av äldre strafflag i skilda sammanhang behandlade brott till ett kapitel. Den sammanhållande synpunkten var att alla dessa brott kunde uppfattas som brott mot den allmänna ordningen, vare sig de innebar ett störande av ordningen på vissa platser eller vid vissa tillfällen, som borde vara fredade mot sådana gärningar, eller — utan att nyssnämnda situation var för handen — innefattade ett hot mot den samhälleliga ordning och säkerhet, som rättsordningen borde tillförsäkra medborgarna, eller slutligen innebar en kränkning av medborgarnas känsla för vad sedlig ordning bjöd. Bland bestämmelser, som ger ett skydd för religionsfriheten, kan nämnas störande av förrättning eller av allmän sammankomst (4 §), hets mot folkgrupp (8 §), brott mot trosfrid (9 §) och förargelseväckande beteende (16 §). Sistnämnda lagrum utgör samtidigt en viss inskränkning i religionsfriheten.

5.3 *Allmän motivering*

Det ligger som ovan nämnts i yttrande- och tryckfrihetens natur att däri inte skall få göras andra inskränkningar än sådana, som ter sig nödvändiga. I TF 1:1 första stycket uttrycks detta på följande sätt:

> I överensstämmelse med de i regeringsformen fastställda grunderna för en allmän tryckfrihet och till säkerställande av ett fritt meningsutbyte och en allsidig upplysning skall det stå varje svensk medborgare fritt att, med iakttagande av de bestämmelser som äro i denna förordning meddelade till skydd för enskild rätt och allmän säkerhet, i tryckt skrift yttra sina tankar och åsikter, offentliggöra allmänna handlingar samt meddela uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst.

Å andra sidan ligger det enligt kommitténs mening i religionsfrihetens natur att ingen bör få hindras att utöva vilken religion som helst eller riskera att förföljas, skymfas eller annorledes förorsakas lidande

för sin religions skull. Religionsfriheten i denna betydelse skyddas genom ett flertal bestämmelser i BrB.

I BrB 16:4 straffbelägges störande av förrättning eller av allmän sammankomst. I lagrummet beskrivs den brottsliga gärningen såsom störande genom våldshandling, oljud eller på annat dylikt sätt. Med störande har jämställts försök att hindra sammankomsten eller förrättningen på sätt nyss nämnts. Handlingen skall, om den inte utgöres av våldshandling eller oljud, vara jämförlig därmed. Som föremål för brottet nämns bl. a. allmän gudstjänst eller annan allmän andaktsövning, vigsel, begravning eller dylik akt. Paragrafen omfattar ej blott svenska kyrkans gudstjänst utan också motsvarande sammankomster hos andra religionssamfund. Det har nämligen ansetts vara ett rimligt krav att sammankomster för andaktsövning skall vara fredade mot störande ingrepp av obehöriga, oavsett vilken religion deltagarna omfattar. Likaså har begravningar, dop, vigslar och dylika akter ansetts böra skyddas, även då de inte kan betraktas som gudstjänst. Lagrummet är således tillämpligt också i fråga om borgerlig vigsel. Störande uppträdande i kyrka eller annan gudstjänstlokal på tid, då där inte pågår gudstjänst eller sammankomst för andaktsövning, kan någon gång utgöra försök att hindra förestående gudstjänst. Enskilda andaktsövningar skyddas inte genom BrB 16:4. Störande av enskild andaktsövning torde emellertid, under förutsättning av en viss intensitet i det störande förfarandet, kunna bedömas som ofredande enligt BrB 4:7.

Religiösa grupper i samhället har genom bestämmelsen om hets mot folkgrupp i BrB 16:8 fått ett skydd för förföljelse. Brottet består i att någon offentligen hotar, förtalar eller smädar folkgrupp av viss härstamning eller trosbekännelse. Med hota torde förstås att med ord eller åtbörder tillkännage sin avsikt att tillfoga någon skada eller vålla någon obehag. Att förtala innebär att sanningslöst tala illa eller förklenande om någon. Med smäda bör förstås att pådikta eller tillvita någon vanhedrande eller föraktliga egenskaper. Som brottsbenämningen hets mot folkgrupp antyder fordras för straffbarhet en tämligen hög intensitet i det brottsliga förfarandet. Föremål för brottet skall som nyss nämnts vara en folkgrupp med viss härstamning eller trosbekännelse. Grunden för straffbestämmelsen är det anstötliga och för samhällslivet farliga i att en grupp av befolkningen förföljes på grund av sin härstamning eller trosbekännelse. Trots detta har inte uppställts något krav på att hotet, förtalet eller smädelsen direkt skall avse gruppens härstamning eller trosbekännelse. Även uttalanden, som innefattar kränkande beskyllningar om mindervärdiga egenskaper eller nedsättande handlingar men som endast medelbart är grundade på härstamning eller trosbekännelse, faller under bestämmelsen. Skälet härtill är att det i praktiken är ogörligt att skilja kränkande uttalanden, som riktar sig mot en befolkningsgrupp på grund av dess härstamning eller trosbekännelse, från smädelser, som endast avser gruppens egenskaper eller uppträdande. Skyddet är inte begränsat till grupper inom den svenska befolkningen utan har utsträckts till att gälla överhuvudtaget alla folkgrupper med viss härstamning eller trosbekännelse. Som exempel på befolkningsgrupper som lagrummet avser att skydda kan nämnas judar, zigenare, samer, utlänningar, som tagit sin tillflykt till Sverige, samt sekterister av olika slag. Som framgår av brottsbeskrivningen avser inte lagrummet att hindra ett sakligt dryftande av de spörsmål, till vilka befolkningsgruppens närvaro kan ge upphov. Omdömen, som inte överskrider gränserna för en saklig kritik av gruppens uppträdande eller ett vederhäftigt dryftande av frågan om deras önskvärdhet här i landet, måste anses falla utanför det straffbara området. Straffbudet är att fatta som riktat endast mot en propaganda, som arbetar med hotelser, ogrundade uppgifter eller påståenden, som på grund av sin form eller eljest är att anse som smädelser.

Straffbestämmelserna i BrB 16:16 om förargelseväckande beteende är subsidiär i förhållande till övriga lagrum i 16 kap.

Den brottsliga handlingen består i att någon för oljud på allmän plats eller eljest offentligen beter sig på sätt som är ägnat att väcka förargelse hos allmänheten. Helt naturligt beror en gärnings förargelseväckande karaktär till inte ringa del på tiden och platsen där den utförs. En gärning, som på en plats verkar helt oförarglig, kan om den företas på annan plats, t. ex. i en kyrka, vara förargelseväckande. Lagrummet är avsett att straffbelägga sådana beteenden, vars förargelseväckande egenskaper åtminstone till en del beror på att de äger rum offentligen. Att ge tillkänna en åsikt, en önskan eller ett beslut drabbas således inte av straffbestämmelsen, hur förargelseväckande själva tillkännagivandet än är. Det förargelseväckande skall ligga i den omständigheten att tillkännagivandet sker offentligen för att lagrummet skall vara tillämpligt. Innehållet i ett uttalande är således som sådant inte tillräckligt för att uppfylla förutsättningarna för straffbarhet. Vad som är straffbelagt är sättet att offentligen göra ett sådant uttalande. Detta krav har ställts för att hålla kriminaliseringen inom tillbörliga gränser. Offentlighetsrekvisitet är detsamma som uppställts i BrB 16:9 om brott mot trosfrid, vilket brott kommittén tidigare utförligt beskrivit.

För kommittén har fråga uppkommit om de bestämmelser som sålunda finns vid sidan av trosfridsparagrafen är tillräckliga för att garantera religionsfriheten.

Så som religionsfriheten har bestämts i religionsfrihetslagen, 16 § regeringsformen och i författningsutredningens förslag till ny regeringsform är ytterligare lagregler för att garantera religionsfriheten såvitt rör åtgärder från statsmyndigheternas sida enligt kommitténs mening inte erforderliga. Genom bestämmelserna om hets mot folkgrupp, störande av förrättning eller av allmän sammankomst, brott mot trosfrid och förargelseväckande beteende har staten också verkat för att inte heller enskilda skall få inkräkta på någons frihet att utöva sin religion, i vart fall inte offentligen. Någon utökning av de lagbestämmelser som garanterar religionsfriheten kan således inte nu anses erforderlig. Möjligen kan läget bli ett annat om under begreppet religionsfrihet i framtiden skall anses falla allt som berörs i ovannämnda inom FN utarbetade konventionsförslag.

Otvivelaktigt förs i dagens samhälle den allmänna debatten med stor öppenhet och i en omfattning som väsentligt skiljer sig från vad tidigare skett. Allmänhetens inställning har — åtminstone i stort sett — gått i riktning mot allt större tolerans, inte endast så att förståelsen för oliktänkande ökat utan också så att man nu lättare kan tolerera att en oliktänkande framför sina åsikter, även om detta någon gång skulle ske på ett olämpligt sätt. Lusten att diskutera och ställa olika samhällsfrågor under debatt har utbrett sig i alla samhällsklasser och i alla åldrar. Detta kan i vart fall till en del förklaras av att den enskilde under de senaste åren tack vare massmedias snabba utveckling i tidigare helt otänkbar utsträckning kommit i kontakt med och lärt känna meningsyttringar och förhållanden som är helt olika hans egna. I takt med massmedias fortsatta utveckling och med hänsyn till skolundervisningens strävanden att hos det uppväxande släktet skapa en tolerantare och hänsynsfullare inställning till omvärlden torde denna tendens till större förståelse ökas och individens strävan att komma i kontakt med andra människor och deras problem bli allt starkare. I en situation där riskerna för intolerans och bristande hänsyn mot oliktänkande kan bedömas som små, blir det onödigt att bibehålla den inskränkning i yttrandefriheten som trosfridsparagrafen innebär.

Friheten att hysa vilken åsikt som helst i religiösa frågor är en rätt som bör skyddas. Utsättes den enskilda människan för offentlig skymf på grund av sina religiösa åsikter eller blir föremålet för hennes religiösa tro utsatt för sådan skymf bör samhället kunna ingripa för att säkerställa religionsfriheten. Enligt kommitténs mening har förståelsen och hänsynen individerna emellan inte nått så långt att en möjlighet för samhället att kunna ingripa i nu nämnda situationer kan anses obehövlig. Inte heller anser kom-

mittén att individens behov av skydd i förevarande hänseende är tillräckligt tillgodosett genom bestämmelserna i BrB 16:4, 16:8 och 16:16 i deras nuvarande utformning. Kommittén kan därför inte förorda att det skydd, som nuvarande BrB 16:9 ger, helt slopas. Som tidigare framhållits torde det vara omöjligt att fastställa hur stor del av svenska folket, som kan vara i behov av detta skydd. I och för sig är detta också ovidkommande. Den enskilde bör garanteras religionsfrihet genom bestämmelser om straff för den som på något sätt utsätter honom för lidande på grund av hans religion även om de, som kan vara i behov av detta skydd, skulle utgöra en minoritet i samhället. Härtill kommer att arbetet på ovannämnda inom FN utarbetade konventionsförslag ännu inte avslutats, vilket talar mot att bestämmelsen i BrB 16:9 i vart fall för närvarande slopas. Kommittén finner således att det nu inte är lämpligt att helt slopa det skydd som BrB 16:9 lämnar.

Inom kommittén har fråga uppkommit, om inte det skydd, som trosfridsparagrafen ger de religiösa samfunden, borde utsträckas till att omfatta alla medborgare överhuvudtaget. Tanken bakom detta förslag är att även medlemmarna i andra ideella sammanslutningar kan känna ett behov av att ha sina ideal fredade från att offentligt utsättas för skymf. Inom kommittén har därför diskuterats möjligheten att ändra det som straffskyddas från att vara religiösa symboler eller föremål för religiös vördnad till att vara den enskilde individens åsikt i exempelvis livsåskådningsfrågor. Fördelen med en sådan ändring skulle vara, att alla medborgare, som kunde sägas ha en livsåskådning, skulle få ha denna fredad mot skymf. Skymfen skulle med andra ord förbjudas som diskussionsform så snart det var fråga om någon persons religion, livsåskådning eller liknande övertygelse. En sådan bestämmelse skulle dock enligt kommitténs mening kunna komma att föra alltför långt i fråga om begränsning av yttrandefriheten och kommittén har därför inte ansett sig böra föreslå en sådan utvidgning av trosfridsparagrafen.

En granskning av trosfridsparagrafens nuvarande utformning ger vid handen att den i viss mån bör ändras. Exempelvis bör svenska kyrkan inte ges någon särställning genom att uttryckligen nämnas i lagtexten. Kommittén anser dessutom mera överensstämmande med religionsfriheten att skyddet mera direkt anknytes till den enskilde i stället för till trossamfunden. Detta föranleder vissa ändringar i paragrafen. I detaljmotiveringen kommer kommittén att närmare behandla de föreslagna ändringarna.

5.4 *Detaljmotivering*

Kommittén föreslår att man även i fortsättningen bibehåller ett skydd för de människor, som har en bestämd trosuppfattning. Med hänsyn till att de känslokränkningar, som lagrummet förbjuder, av den kränkte upplevs som allvarliga angrepp mot hans rätt till religionsfrihet bör skyddet finnas kvar.

Till skillnad mot vad fallet är i gällande lag föreslås detta skydd mera direkt ansluta sig till den enskilde och till hans trosuppfattning. Genom den föreslagna avfattningen av lagrummet vinner man dels att svenska kyrkans särställning genom direkt omnämnande i lagtexten försvinner dels ock att brottsobjektet blir det som enligt den enskildes trosuppfattning hålles heligt. I överensstämmelse med vår religionsfrihet fordras inte någon samfundstillhörighet för att åtnjuta skydd enligt förslaget. Det fordras bara att individen har en trosuppfattning. Det som skyddas är det som enligt individens trosuppfattning hålles heligt, d. v. s. det som är av central betydelse i hans tro.

Den brottsliga handlingen beskrivs i förslaget liksom i gällande lag som ett skymfande, varmed förstås användande av en otillbörlig form men ej en saklig kritik. När formen inte är otillbörlig, skall således ansvar ej inträda. Att en kritik har en ironisk form medför inte i och för sig att den blir straffbar.

Den brottsliga handlingen skall ske offentligen. Det är därför inte tillräckligt att det skymfande uttalandet sprids bland all-

mänheten vid upprepade privata samtal. Det fordras att uttalandet mera direkt vänder sig till allmänheten. För straffbarhet bör fordras att uttalandet sker muntligen inför menighet eller folksamling, i skrift som sprides eller i annat meddelande till allmänheten.

Kommittén föreslår ännu ett rekvisit för att straffbestämmelsen skall bli tillämplig, nämligen att det skymfande uttalandet skall stå i strid mot rätten till religionsfrihet. Genom detta krav inskränks det straffbara området ytterligare något. Med kravet att uttalandet skall strida mot rätten till religionsfrihet avser kommittén, att det brottsliga uttalandet för att falla under bestämmelsen skall vara så nedsättande eller ske under sådana omständigheter att det är ägnat att utgöra ett obehörigt tryck på den enskilde att inte öppet bekänna sin tro. Uttalandet skall sålunda vara sådant att den kränktes rätt till religionsfrihet i vidsträckt mening sätts i fara. Därvid kan själva uttalandet och den situation, varunder uttalandet fälls, få betydelse. Vidare kan brottsobjektet och intensiteten i uttalandet bli avgörande. Bedömningen måste således ske med hänsyn till alla föreliggande omständigheter.

För straffbarhet fordras uppsåt täckande alla objektiva rekvisit. Det räcker således med indirekt eller eventuellt uppsåt.

För att den föreslagna bestämmelsen skall bli effektiv bör enligt kommitténs mening motsvarande ändring göras i TF:s brottskatalog, särskilt med tanke på att radioansvarighetslagen hänvisar till TF:s brottskatalog och denna således är bestämmande för yttrandefriheten i radio och TV, i vilka media ett skymfande kan få allvarliga följder.

Ändringen i TF:s brottskatalog, 7:4 p. 13, ansluter sig till ordalydelsen i den föreslagna BrB 16:9.

Ändringarna i BrB 16:9 och TF synes böra träda i kraft samtidigt.

6 Sammanfattning

6.1 *Sårande av tukt och sedlighet*

Kommittén föreslår att den nuvarande bestämmelsen i BrB 16:11 första stycket ändras så att yttrandefriheten när det gäller sedlighetssårande framställningar blir mycket vidsträckt. Den gräns för yttrandefriheten som föreslås är mycket snäv men ger dock samhället möjlighet att ingripa i extrema fall. För att falla under den föreslagna bestämmelsen skall framställningen vara antingen så grovt sedlighetssårande eller så uppenbart förråande att den kränker den allmänna känslan för anständighet.

En nyhet i förhållande till gällande lag är att en gräns även sätts för yttrandefriheten i fråga om förråande framställningar. Det är främst de grövsta våldsskildringarna i olika media som avses med uttrycket förråande framställningar. Kommittén föreslår att sådana framställningar skall falla under bestämmelsen om de uppenbart är förråande och kan anses vara kränkande för den allmänna känslan för anständighet.

Såväl i fråga om sedlighetssårande framställningar som framställningar med våldsinslag skall det vara ett allmänt medborgerligt bedömande som skall ligga till grund för avgörandet om en framställning skall anses överskrida gränserna för yttrandefriheten. Den allmänna känslan för anständighet är inte densamma från tid till annan, och kriminaliseringens omfattning blir därför olika stor vid olika tillfällen, liksom fallet varit i nu gällande rätt. Den föreslagna bestämmelsen gäller inte bara skrift eller bild utan framställningar överhuvudtaget. Begreppet sprida, som används i lagtexten, blir därför mera omfattande än i gällande rätt och är avsett att täcka alla de olika spridningsformer som kan komma till användning för att förmedla en framställnings innehåll till den enskilde individen. Eftersom kommittén föreslår vissa förändringar i förhållande till gällande rätt, anser kommittén det lämpligt att brottsbenämningen ändras. Kommittén föreslår att det föreslagna yttrandefrihetsbrottet får benämningen brott mot anständigheten.

För att möjliggöra den utvidgning av yttrandefriheten som kommittén föreslår är enligt kommitténs mening nödvändigt att i viss mån begränsa rätten att sprida sedlighetssårande alster. Förslagets 11 a §, som handlar om olaga spridning, innehåller en sådan begränsning. För att möjliggöra en begränsning av den när det gäller tryckt skrift grundlagfästa spridningsrätten har ett tillägg föreslagits i TF 6:2.

Genom den föreslagna bestämmelsen i BrB 16:11 a straffbeläggs att på allmän plats eller eljest offentligen utställa eller förevisa sedlighetssårande framställning eller att eljest sprida sådan framställning utan hänsyn till mottagarens inställning därtill. Bestämmelsen förbjuder exempelvis skyltning med pornografiska tidskrifter, varvid bör beaktas att skyltningen som sådan kan bli att betrakta som sedlighetssårande, även

om de enskilda tidsskrifterna var för sig inte uppfyller detta krav. Vidare förbjuds den spridning av sedlighetssårande framställningar, som sker utan att den enskilde aktivt medverkar för att få del av framställningen. Vid avgörandet om en framställning skall anses sedlighetssårande eller inte bör beaktas vilket medium som kommit till användning, eftersom olika media inte har samma påträngande effekt. Det är att märka att det föreslagna brottet olaga spridning inte är avsett att utgöra något yttrandefrihetsbrott. Därför är vanliga processuella regler tillämpliga.

Den nuvarande bestämmelsen i BrB 16:11 andra stycket föreslås bibehållas i stort sett oförändrad men som en särskild paragraf. Den föreslagna paragrafen har utformats som subsidiär i förhållande till de två tidigare lagrummen. Brottsbenämningen sårande av tukt och sedlighet föreslås bibehållen.

När det gäller barn och ungdom anser kommittén att ett särskilt skydd fortfarande behövs. I nuvarande BrB 16:12 ges en bestämmelse om straff för förledande av ungdom. Lagrummet är tillämpligt vid spridning bland barn eller ungdom av skrift eller bild, som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran. Enligt kommitténs mening bör lagrummet inte vara begränsat till att gälla spridning enbart av skrift eller bild utan bör kunna tillämpas oavsett vilket medium som kommer till användning vid spridningen. Kommittén föreslår därför den ändringen, att den straffbara gärningen anges bestå i att inför barn eller ungdom utställa eller förevisa eller på annat sätt bland barn eller ungdom sprida framställning med sådant innehåll att den kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran.

Den föreslagna bestämmelsen om brott mot anständigheten förutsätter en ändring av ordalydelsen i TF:s brottskatalog 7:4 p. 14. Eftersom brottsbenämningen föreslås ändrad, blir en redaktionell ändring av TF 10:10 också nödvändig.

Den föreslagna bestämmelsen om olaga spridning liksom den föreslagna ändringen i BrB 16:12 förutsätter en ändring av TF 6:2.

6.2 *Brott mot trosfrid*

Med hänsyn till att de känslokränkningar, som nu förbjuds i BrB 16:9, får anses utgöra allvarliga angrepp mot den kränktes rätt till religionsfrihet i vidsträckt mening, föreslår kommittén att man behåller ett skydd häremot så länge förståelsen och toleransen individerna emellan inte ökat i sådan grad att risken för dylika känslokränkningar är obetydlig. Kommittén föreslår emellertid vissa principiellt betydelsefulla ändringar av lagrummet. Sålunda föreslås att det skydd lagrummet skall lämna knyts mera direkt till individen och hans trosuppfattning. Härigenom uppnås att svenska kyrkans särställning försvinner och trossamfunden får träda tillbaka för den enskilde individen. Det som straffskyddas i förslaget är det som enligt individens trosuppfattning hålles heligt. Den brottsliga gärningen beskrivs i förslaget, liksom i gällande rätt, som ett skymfande. Genom att kommittén föreslår ytterligare ett rekvisit, nämligen att skymfandet skall stå i strid mot rätten till religionsfrihet, kommer enligt förslaget att krävas mera av den brottsliga gärningen. Det brottsliga uttalandet skall vara så nedsättande, ha en sådan intensitet eller göras under sådana omständigheter att den kränktes rätt till religionsfrihet i vidsträckt mening sätts i fara. Genom detta nya rekvisit har det kriminaliserade området i viss mån inskränkts.

För att det föreslagna stadgandet skall utgöra ett effektivt skydd anser kommittén att en hänvisning i TF 7:4 p. 13 till BrB:s stadgande om brott mot trosfrid bör finnas kvar, inte minst eftersom TF:s brottskatalog är bestämmande för yttrandefrihetens gränser även i radio och TV. Stadgandet i TF bör därvid erhålla ordalydelse motsvarande den som nu föreslås beträffande BrB 16:9.

Reservation

Av ledamöterna Lisa Mattson och Martinsson

Det är ett centralt intresse för samhället att slå vakt om yttrande- och tryckfrihetsintresset. Endast tungt vägande skäl bör få medföra inskränkningar i tryckfriheten. I dagens svenska samhälle förs den offentliga debatten med stor öppenhet och upptar frågor som tidigare icke blev föremål för diskussion. Redan i skolundervisningen finns strävanden att skapa en mer förstående inställning hos eleverna till oliktänkande och arbetet i skolan använder metoder, som fostrar eleverna till självständig prövning av från olika håll framförda meningar. Tack vare massmedias snabba utveckling har medborgarna fått helt andra möjligheter att ta del av andras meningar och lära känna förhållanden, som tidigare varit okända för dem. Allmänheten har även kommit att vänja sig vid att ta del av åsikter och tankar, som man inte delar. På samhällslivets alla områden har den fria debatten alltmer kommit att dominera och vi har alltmer närmat oss vad som brukar kallas »det öppna samhället». Ett tecken på detta är att varje försök till inskränkningar i allmänhetens rätt att få upplysning mötes med en stark reaktion.

Församlingsfriheten är även en demokratisk grundsten. Anledning finns att slå vakt om denna även om detta skulle innebära viss inskränkning i yttrande- och tryckfriheten. Det finns därför skäl att bibehålla bestämmelsen i BrB 16:4 som bestraffar den som stör eller hindrar allmän gudstjänst eller annan allmän andaktsövning. Det finns även skäl att behålla bestämmelsen i BrB 16:8, som stadgar straff för den som offentligen hotar, förtalar eller smädar folkgrupp med viss trosbekännelse. Såväl med hänsyn till allmänhetens berättigade intresse att slippa offentliga gärningar eller uttalanden ägnade att väcka förargelse som de religiösa gruppernas intresse av detsamma bör även BrB 16:16 bibehållas i sin nuvarande utformning. Vad som ovan anförts om församlingsfrihet och skydd i övrigt är enligt vår mening en tillräcklig garanti för religionsfriheten.

Därutöver finns det icke skäl att genom speciella lagbestämmelser slå vakt om något som av anhängare till viss religion eller övertygelse hålles heligt. Vi finner icke heller skäl att genom lagbestämmelser skapa ett speciellt skydd för personers och gruppers känsla för vissa metafysiska idéer. I vart fall kan detta intresse icke vara så starkt att det bör föranleda begränsningar av yttrande- och tryckfriheten.

Även om en föreslagen bestämmelse skulle utformas så, att angrepp mot vad som av anhängare till en viss religion eller övertygelse hålles heligt endast bestraffas, då de har karaktären av en offentlig skymflig framställning, innebär detta risker för opåkallad begränsning av yttrande- och tryck-

friheten. Det torde dessutom vara förenat med stora svårigheter för domstolarna att avgöra om ett starkt kritiskt angrepp på vissa trosföreställningar har karaktären av skymf eller inte. Olika personer med religiösa åsikter upplever ett angrepp på just de egna trosföreställningarna på helt olika sätt.

I en öppen kulturdebatt kommer med säkerhet de religiösa frågorna att bli föremål för behandling. Man kan då räkna med att ofta starkt kritiska synpunkter kommer att anföras mot olika gruppers trosföreställningar. Enligt vår mening vore det synnerligen olyckligt om en trosfrihetsbestämmelse skulle komma att innebära att de religiösa frågorna avskiljs från kulturdebatten.

På samhällslivets olika områden kan medborgare ibland känna irritation över att få ta del av åsikter, som helt avviker från deras egna och som förefaller dem utmanande. Det är dock enligt vår mening icke möjligt att skapa något skydd mot sådan irritation eftersom detta skulle innebära betydande inskränkningar i yttrande- och tryckfriheten. Det är därför ej heller rimligt att personers åsikter och föreställningar i religiösa frågor skall ha ett speciellt skydd och att deras irritation eller möjligen lidande skall förebyggas med brottsbalksbestämmelser.

Utifrån vad vi nu anfört reserverar vi oss mot majoritetens ställningstagande beträffande BrB 16:9 och föreslår att lagrummet helt utgår.

I överensstämmelse härmed föreslår vi att TF 7:4 p. 13 upphäves. Upphävandet av BrB 16:9 synes emellertid inte behöva avvakta att denna ändring i TF slutligt antages.

Bilaga 1 Allmänhetens inställning till filmcensur och pornografi

av Bengt Börjeson

1 *Filmcensurutredningens och yttrandefrihetskommitténs intervjuundersökning*

Filmcensurutredningen och yttrandefrihetskommittén lät i september 1967 statistiska centralbyråns utredningsinstitut genomföra en intervjuundersökning för att belysa frågor i samband med allmänhetens inställning till filmcensur och pornografi. Undersökningen företogs inom ramen för en s. k. omnibusundersökning. Detta innebär att flera uppdragsgivare deltar med frågor inom olika ämnesområden vid intervjutillfället. Tillsammans med de båda kommittéernas frågor om vad som bör få visas i spelfilmer på biografer och i TV, om attityder till censur i dessa media och till pornografi samt om bio-, TV- och läsvanor förekom således frågor om försvarsviljan och försvarskostnaderna, frågor om politiska attityder och frågor om radiolyssnande. För samtliga uppdragsgivares räkning inhämtades informationer om uppgiftslämnarnas kön, ålder, civilstånd, bostadsort och utbildningsnivå.

Utredningsinstitutet har i sin tekniska rapport (appendix 1 till denna bilaga) redovisat uppgifter om den genomförda undersökningen — urvalets storlek, urvalsförfarande, bortfall etc. Därutöver ingår i rapporten vissa principiella synpunkter rörande tillförlitligheten hos den insamlade informationen. I appendix 2 redovisas de frågor i intervjun som filmcensurutredningen och yttrandefrihetskommittén svarat för.

Resultaten i det följande beräknas på svaren från 1 828 intervjuer, varvid dock är att märka att detta antal är *uppräknat:* de individer som ej kunnat nås per telefon har med sannolikheten 1/2 utvalts för en besöksintervju. Därefter har uppgifterna från dessa personer reproducerats och de ingår därför i materialet med dubbel vikt. Antalet intervjuade personer är således i realiteten endast 1 613 ur ett primärt urval om 2 049 individer.

I det följande kommer de frågeställningar som berör filmcensur resp. pornografi att behandlas var för sig. Härvidlag kommer en viss disproportion av problemen att göra sig gällande: diskussionen om filmcentur kommer att bli mer utförlig, dels till följd av det större antal frågor som ställts till respondenterna om detta ämne, dels beroende på att filmcensurutredningen låtit genomföra en kompletterande databearbetning inom sitt speciella ämnesområde. Avsnitten 2:1—2:6 har emellertid relevans också för de frågor som berör yttrandefrihetskommitténs område.

2 *Inställningen till filmcensur*

Frågan om filmcensur är till sin natur sådan att den tilldrar sig stor uppmärksamhet i den allmänna kultur- och samhällsdebatten, och de flesta människor har sannolikt en på grundläggande värderingar baserad inställning till filmcensurens funktioner. Frågan är dessutom i väsentlig utsträckning

icke-teknisk till sin natur, även om — som filmcensurutredningen i flera sammanhang uppehållit sig vid — det faktiska underlaget för avgörande i detta sammanhang är komplicerat och svårbedömt. Frågeställningarnas räckvidd medför att det kan anses av ett betydande intresse att utröna allmänhetens inställning till frågor som rör eller har nära samband med filmcensurens berättigande.

Filmcensurutredningen har emellertid inte sett dessa informationer som avgörande för utredningens ställningstaganden utan mera som ett kompletterande informativt underlag till det övriga sakunderlag som utredningen haft att bedöma. En politisk bedömning av filmcensurutredningens förslag kan däremot eventuellt beakta resultaten från intervjuundersökningen i högre grad och över huvud kan redovisade data om allmänhetens inställning i dessa frågor tillföra diskussionen om filmcensuren och utredningens förslag intressanta aspekter.

2.1 *Ej systematiska felkällor*

I sin tekniska rapport har utredningsinstitutet redovisat en del av de felkällor som vidlåder undersökningar av detta slag: *mätfel* (intervjufel, kodningsfel, stansningsfel, bearbetningsfel), *bortfall* och *samplingsfel*. Utredningsinstitutet anger härvidlag följande generella inställning: »I en intervjuundersökning av här aktuell typ och omfattning finns det stora risker för att felaktigheter uppkommer. I samtliga stadier av undersökningen, vid intervjun, kodningen, stansningen och bearbetningen, finns dessa felrisker. Särskilda felkällor utgörs dessutom av att bortfall förekommer och att endast ett stickprov av populationen undersöks.»

Det är i detta sammanhang lämpligt att införa en avgränsning av felrisker som icke är systematiska och sådana felkällor som är av systematisk natur. *Icke-systematiska fel* är sådana som gör att de framräknade resultaten har en andel av slumpmässighet häftade vid sig, men dessa fel bidrar inte till att resultaten uppvisar en systematisk missvisning »åt något håll». Sådana fel beror närmast av brister vid kodning, stansning och bearbetning, men också på grund av slumpmässiga fluktuationer i intervjusituationen. En uppgiftslämnares uppfattning kan ju variera från tillfälle till tillfälle, intervjuarens beteende uppvisar också en viss andel slumpmässig variation. Samplingsfel — det fel som beror av att endast ett stickprov av en population studerats — bör uteslutande ingå i den icke-systematiska felvariationen. Om så är fallet kan storleken av felvariationen i det avseendet lätt uppskattas med en statistisk metodik.

I en del fall kan det vara svårt att på logiska grunder differentiera mellan icke systematisk och systematisk felvariation. Man kan exempelvis föreställa sig att samma intervjuare och samma intervjupersoner utnyttjades i undersökningen men med andra konstellationer intervjuare/intervjuperson: detta skulle kunna leda till en förskjutning i resultaten som inte omedelbart kan hänföras till den ena eller den andra kategorin av felvariation.

Beträffande de icke-systematiska felkomponenterna torde dessa för denna undersökning vara relativt små. Bearbetningsmetodiken vid utredningsinstitutet är högkontrollerad och urvalet är tillräckligt stort för att samplingsfelen skall vara små. Utredningsinstitutet anger emellertid inte några precisa bedömningsgrunder i detta avseende och slumpfelen i själva intervjusituationen är över huvud svåra att få något grepp om.

2.2 *Systematisk felvariation*

De resultat som erhållits vid intervjuundersökningen är sannolikt i högre grad besvärade av systematiska felkällor och dessa är dessutom av den karaktären att de är mycket svåra att frilägga. I de flesta fallen kan de i vart fall inte uppskattas med den kontrollmetodik som tillämpas vid utredningsinstitutet.

Till de systematiska felkällorna som emellertid i viss utsträckning kan bedömas hör de som beror av *bortfallet* i undersökningen. I den tekniska rapporten anför utred-

ningsinstitutet följande synpunkter: »Erfarenheterna visar att de utvalda enheter som inte kan göras till föremål för intervju ofta utgör speciella grupper av befolkningen. Detta medför att deras uteblivande i många fall kommer att ha en snedvridande effekt på de procenttal som beräknas.»

Graden av denna snedvridande effekt beror givetvis av bortfallets storlek. I föreliggande fall är bortfallet ca 8 %, vilket i och för sig betyder att bortfallet inte kan förrycka tolkningen av resultaten i nämnvärd utsträckning.

Återigen är emellertid själva intervjusituationen undersökningens »dark horse». Det finns en hel del skäl som kan anföras och som i allmänhet pekar på att då personer utfrågas rörande inställningar i frågor av »tabu-karaktär», de svarar med en benägenhet för att tillfredsställa »vedertagna», »etablerade», »konventionella» uppfattningar. Tänkbara skäl till detta är att intervjuarna uppfattas som »officiella representanter» i någon mening.

De här felkällorna slår oftast starkast ut då respondenterna är kvinnor och i all synnerhet då kvinnor intervjuas av män: »konventionella» svar är då i hög grad opportuna.

Det nu sagda återger allmänna erfarenheter från intervjuundersökningar av detta slag: i vilken utsträckning de faktiskt spelat betydande roll i denna undersökning kan inte besvaras. Denna förmodan — en generell dragning mot en positiv attityd till filmcensuren till följd av intervjusituationen — bör emellertid observeras vid diskussionen av resultaten i det följande.

Det här resonemanget är ingalunda uttömmande: möjligheterna att uppleta tänkbara brister i materialet är mycket stora. I vilken mån spelar frågornas formulering en avgörande roll för de avgivna svaren — detta är ytterligare ett exempel på tveksamhet som kan anföras. Särskilt för ett par av frågorna (29, 30, 34 och 35) är det osäkert vilken betydelse uppgiftslämnare lagt in i formuleringen »spelfilm i vilken det förekommer ord och anspelningar av sexuell karaktär».

2.3 *Ställningstagande till undersökningens felkällor*

Diskussionen i föregående avsnitt leder till en entydig slutsats. De avgivna svaren måste tolkas försiktigt: procentangivelser och frekvenser har *en inbyggd felmarginal som inte närmare kan specificeras i denna undersökning.*

Det är emellertid angeläget att framhålla att dessa brister i materialet inte har en avgörande betydelse beroende på undersökningens begränsade syftning. I andra sammanhang, t. ex. då ambitionsnivån är att förutsäga individers handlingssätt i specifika situationer, såsom politiska val o. d., är osäkerhetsmarginalen en besvärande omständighet vid tolkningen av data.

Denna undersökning innebär inga försök att förutsäga individers beteende i givna situationer. Informationerna har i stället — som förut antytts — syftningen att ge en bakgrund till filmcensurutredningens förslag och diskussioner i skilda sammanhang.

2.4 *Den grundläggande mätmodellen*

Det finns emellertid invändningar av ett helt annat slag än de tidigare redovisade mot undersökningens uppläggning. De frågor som ställts till uppgiftslämnarna vid intervjun utgår implicit från en mätmodell som i sin tur bygger på antaganden om att man med frågornas hjälp kan få informationer om individernas specifika inställningar. Med denna mätmodell som grund tänker man sig att individerna har skilda s. k. sanna värden i de berörda hänseendena.

Med sådana antaganden som grund för mätmodellen blir bedömningen av undersökningens relevans begränsad till de tillförlitlighetsaspekter vi tidigare varit inne på. Då kan man väl tänka sig att de utnyttjade instrumenten och bearbetningen av informationen har felkällor som ger en viss, kanske ospecificerad missvisning i förhållande till de sanna värdena. Däremot ingår inget moment av tvekan om instrumentens grundläggande relevans för sitt syfte.

Utifrån ett annat synsätt kan man se individens inställning till censurfrågor som en

indikator på ett fundamentalt attitydkomplex eller — uttryckt annorlunda — som ett element i en psykologisk dimension av en betydande allmängiltighet, här tentativt betecknad som »avskärmningsbenägenhet», »tendens till förnekande» e. d. Om ett sådant psykologiskt resonemang är rimligt, så följer därmed också kritiska överväganden beträffande relevansen hos undersökningens instrument. Mer indirekta metoder eller i varje fall en strukturell analys av ett mer omfattande intervjuformulär ter sig som bättre ägnade att tangera de psykologiskt relevanta nivåerna hos individerna.

Det skall emellertid återigen understrykas, att ett tillvägagångssätt enligt de antydda riktlinjerna ligger utom ramen för filmcensurutredningens syften. En undersökning av sådant slag skulle mer ha karaktären av ett vetenskapligt originalprojekt än en översiktlig presentation av enkla informationer. Restriktivt tolkade kan även de nu föreliggande data ge synpunkter av värde.

Det förtjänar också påpekas att en mer ambitiös granskning av censurfrågornas psykologiska aspekter hade inneburit, att filmcensurutredningens avsikt att ge ett relativt representativt utsnitt av befolkningens åsikter i censurfrågan skulle ha skrinlagts. De schabloner som statistiska centralbyrån utbildar sina fältarbetare i är nämligen helt otillräckliga för en informationsinsamling enligt den alternativa mätmodell som skisserats.

2.5 *Materialets bearbetning*

I filmcensurutredningens uppdrag ingick också bearbetning av de insamlade informationerna till en översiktlig framställning av materialet i s. k. råtabeller. Denna bearbetning har innefattat följande steg:

1) redovisning av uppgiftslämnarnas svar på frågorna 29—43 i omnibusundersökningen med särredovisning efter ålder, kön, civilstånd, bostadsort och utbildningsnivå;
2) redovisning av korstabulering för följande frågor (se appendix 2)
   29/30 29/31 30/33 31/32 31/33 34/35 36/37 36/38 39/29 39/30 39/31 39/32 39/33 40/34 40/35 40/36 40/37 40/38 41/42 42/29 42/30 42/33 43/34 43/35 43/36 43/37 43/38 42/43;
3) redovisning av korstabulering för frågorna under 2) med särredovisning efter ålder, kön, civilstånd, bostadsort och utbildningsnivå;
4) redovisning av uppgiftslämnarnas svar på frågorna 29—43 med särredovisning *för speciella kombinationer* av »bakgrundsfaktorerna» ålder, kön, civilstånd, bostadsort och utbildningsnivå.

2.6 *Bakgrundsfaktorer*

Utredningsinstitutet har inhämtat upplysningar om följande bakgrundsfaktorer för svarslämnarna:

1) ålder
2) kön
3) civilstånd (gift/ogift)
4) bostadsortstyp (Stockholm, Göteborg, Malmö/övriga städer över 30 000 inv./annan bostadsortstyp)
5) utbildningsnivå (enbart folkskola/folkskola med yrkesskola/realexamen eller motsvarande/realexamen med yrkesutbildning/studentexamen/studentexamen med påbyggnad/universitetsutbildning).

3 *Resultat*

3.1 *Inställningen till censurfrågor: en översikt*

Inställningen till filmcensur togs upp i undersökningens första fråga (29): »Tycker Ni att *biograferna* bör få visa en vanlig spelfilm, i vilken det förekommer ord och anspelningar av sexuell karaktär?»

Resultaten visar att ja- och nej-svaren är mycket jämnt fördelade — 47,1 % mot 45,8 %. Individens personliga inställning till filmer av detta slag efterfrågades därefter (30): »Skulle Ni *personligen* kunna tänka Er att på *en biograf* se en vanlig spelfilm, i vilken det förekommer ord och anspelningar av sexuell karaktär?»

52,4 % av uppgiftslämnarna är positiva inför tanken att själva se filmer med sexuella anspelningar, 42,9 % negativa. Vi kan

alltså konstatera en viss förskjutning mot större acceptans inför dessa filmer då individerna talar för sig själva i förhållande till då de anlägger generella synpunkter på filmernas önskvärdhet.

Det finns emellertid ett starkt samband mellan svaren på frågorna 29 och 30:

Tabell 1

	30	ja	nej
29			
ja		752	89
nej		155	657

Om man är positiv till att spelfilmer med sexuella anspelningar får visas, så är man också positiv till att själv se sådana filmer; en negativ och generell inställning till dessa filmer samgår med att man inte själv vill se dem. Men: en större grupp individer (155) kan själva tänka sig att se sådana filmer men vill ändå inte att de skall visas på biograf jämfört med den grupp (89) som vill tillåta dessa filmer men själv undvika att se dem.

I den mån vi vill tolka svaren på fråga 29 i en absolut bemärkelse, är det givetvis anmärkningsvärt att en så stor grupp av personer (45,8 %) är negativa mot filmer med sexuella motiv. *Som frågan är formulerad* är det uppenbart att många filmer som nu fritt visas enligt många människors uppfattning borde förbjudas. Men det är en öppen fråga om nästan hälften av de svarande har denna orimliga inställning (väsentliga mänskliga problem skulle ju inte kunna speglas om »sexuella anspelningar» vore förbjudna), och det är inte osannolikt att de svarande lagt in överbetydelser i frågans lydelse. »Sexuella anspelningar» kan ha tolkats som öppna sexuella skildringar, man kan ha uppfattat att frågan gällt s. k. sexfilmer osv.

Fråga 31 är mer precis: »Tycker Ni att biograferna bör få visa en vanlig film, i vilken det förekommer en skildring av ett samlag?»

18,3 % besvarar frågan jakande, 76,8 % av de svarande är negativa: gruppen »censurbenägna» individer dominerar alltså.

Till de individer som svarat nej på fråga 31 ställdes nu följande fråga: »Skulle Ni vara mer positiv till detta om man i förväg talade om att en skildring av ett samlag skulle förekomma i filmen?»

24,9 % av de censurbenägna individerna på fråga 31 är nu mer positiva om filmens sexuella innehåll i förväg angavs. Fråga 32 anknyter till en tanke som ofta diskuterats, nämligen att filmer med sexuellt innehåll kan accepteras om filmen »varudeklarerades». Därmed skulle individer kunna undvika att exponeras för sexualskildringar mot sin vilja. Svaren på fråga 32 ger ett visst stöd för denna tankegång.

Man bör emellertid vara särskilt försiktig vid tolkningen av den angivna siffran — 24,9 %. Fråga 32 är nämligen till sin formulering riktad och man kan förvänta sig en andel ja-svar enbart till följd av denna språkliga artefakt. Särskilt troligt är ett sådant artificiellt utfall om individen upplevt den föregående frågan besvärande — att bejaka en ledande fråga kan då vara en utväg för en del individer att neutralisera situationen.

Fråga 33 berör individens personliga inställning till spelfilmer som innehåller en samlagsskildring. 32,1 % är positiva, 64,3 % negativa — en markerad förskjutning mot en mer positiv inställning än då frågan gällde om sådana filmer bör få visas.

Korstabuleringen för frågorna 31/33 ger följande frekvenser för ja- och nej-kategorierna:

Tabell 2

	33	ja	nej
31			
ja		290	38
nej		244	1 122

Vi kan återigen notera det starka sambandet mellan personlig inställning till spelfilmer med samlagsskildring och inställningen till censur *samt* att ett betydande antal individer (244) i vårt stickprov personligen

är positiva till att se filmer med detta innehåll men negativa inför tanken att de fritt skall få visas på biografer.

Frågorna 34—38 är repliker till frågorna 29—33 men gäller nu om man i TV skall få visa spelfilmer med sexuella anspelningar resp. med samlagsskildringar samt individens personliga inställning till sådana filmer i TV.

Den genomgående tendensen i dessa svar är en klart markerad restriktiv hållning till filmer med sexuellt innehåll i TV jämfört med uppfattningen om dessa filmers berättigande på biografer.

Endast 29,9 % (mot 47,1 %) anser att filmer med sexuella anspelningar skall få visas i TV, men 46,7 % (mot 52,4 %) kan personligen tänka sig att se sådana filmer i TV.

I viss mening kan jämförelsen mellan de sista angivna procenttalen (46,7 %—52,4 %) fungera som en indikator på tillförlitligheten hos de avgivna svaren. Dessa tal bör ligga nära varandra, eftersom det knappast finns vägande skäl varför man *personligen* kan se en film med sexuellt innehåll på TV men ej på en biograf och vice versa. Betraktade på detta sätt är de redovisade resultaten relativt tillfredsställande. Den — ganska obetydliga — differensen dem emellan kan vara ett mått på en eller flera felkällors inverkan, t. ex. att en del personer svarat på TV-frågan med den »normala TV-situationen» i åtanke (den innebär ju att man i allmänhet ser på TV tillsammans med människor som man står i nära relation till).

Då frågan tas upp (fråga 36) om program bör få visas i TV om de innehåller en samlagsskildring är 84,0 % av de tillfrågade negativa (mot 76,8 % då frågan gällde spelfilmer på biografer) och endast 11,4 % ställer sig positiva.

Om innehållet anges i förväg kan emellertid 26,5 % av de negativa individerna tänka sig ett sådant inslag i TV — siffran korresponderar rätt väl med motsvarande fråga om spelfilmer på biografer och vår tidigare kommentar är också nu tillämplig: frågans formulering och dess placering i sekvensen av frågor kan ha haft stor betydelse för den resulterande svarsstrukturen.

Fråga 38 berör individens personliga inställning till TV-program där en samlagsskildring förekommer. 33,8 % av de tillfrågade säger att de kan tänka sig se ett sådant program, jämfört med 32,1 % då frågan gällde spelfilmer med samlagsskildring på biografer. Siffrorna visar alltså här god överensstämmelse, vilket som tidigare antytts kan tolkas som en tillförlitlighetsaspekt på de avgivna svaren.

Liksom tidigare då frågorna berörde censur i samband med biografrepertoaren finns det för »TV-frågorna» ett starkt samband mellan individens inställning till censur och hans personliga uppfattning om programmen. De två följande korstabuleringarna visar detta (tab. 3 och 4).

Tabell 3

35	ja	nej
34		
ja	509	31
nej	273	839

Tabell 4

38	ja	nej
36		
ja	209	8
nej	382	1 108

Samtidigt som vi återigen kan konstatera sambandet mellan personlig inställning till filmer och TV-program med sexuellt innehåll och benägenheten att vilja censurera sådana program, finner vi också betydande grupper — 273 respektive 382 individer — som själva kan tänka sig se programmen ifråga men som ändå vill förbjuda dem.

Grupperna med motsatt svarstendens är uppseendeväckande små. Endast åtta (!) individer i hela stickprovet är ovilliga att se en samlagsskildring i ett TV-program och samtidigt inställda på att låta andra individer få denna möjlighet.

3.2 *Inställningen till censur: samband med olika individkarakteristika*

3.2.1 Ålder

Vi redovisar sambandet mellan individens ålder och inställningen till filmcensur i nedanstående figur (fig. 1):

Figur 1.

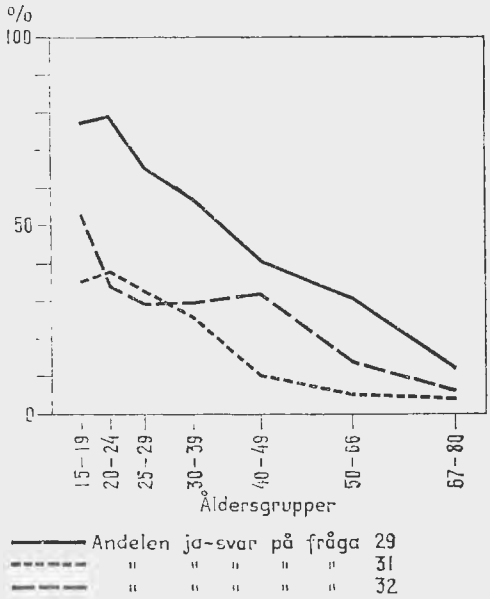

Det finns ett nästan entydigt samband mellan ålder och inställning till filmcensur, mätt med frågorna 29 och 31. Ju högre ålder desto mer negativa är individerna mot att filmer med sexuellt innehåll (ord och anspelningar med sexuell innebörd resp. samlagsskildring) skall få visas.

Andelen censurbenägna personer är något större i tonårsgruppen än i gruppen av individer i 20—24-årsåldern; därefter visar kurvorna en konsekvent tendens.

Kurvan över ålder och inställning till filmer med samlagsskildringar om de »varudeklarerades» (fråga 32) visar samma allmänna förlopp som de övriga kurvorna men är dock mer oregelbunden. De personer i gruppen 15—19 år, som var negativa till att filmer med samlagsskildring skall få visas, ändrar i stor utsträckning (53,6 %) detta svar om man i förväg talade om att filmen skulle ha detta innehåll. För åldersgrupperna fram t.o.m. 40—49-årsgruppen ligger kurvan i stort sett fast kring 30 %-nivån och sjunker därefter kraftigt.

Svarsfördelningen för fråga 32 ger anledning till en förmodan: frågan mäter ju på »ytplanet» inställningen till förhandsinformationens betydelse. Det är emellertid troligt att frågan i *realiteten* mest fungerar som en differentiator mellan »positiva» och »negativa» nejsvarare på fråga 31; de som besvarar 31 med ett nej men som ligger nära gränsen till ett ja-svar kommer på nästa fråga att vara positiva »om man förhandsinformerar» om filmens innehåll.

Sambandet mellan ålder och inställningar visar för övriga frågor — individens personliga inställning till sexskildringar på biografer, individens inställningar till om program med sexuellt innehåll skall få visas i TV och deras personliga inställning till sådana program — en principiell överensstämmelse med de resultat som redovisats i fig. 1. Vi ger därför ingen särredovisning av dem.

Det kan emellertid framhållas, att vid fråga 34 (den »milda» sexfrågan beträffande TV-programmen) är gruppen 15—19-åringar mest positiv både vad avser om sådana program bör få visas och beträffande personlig inställning till dessa program. Anmärkningsvärt är också att vid frågan om samlagsskildring i TV bör få förekomma, gruppen av individer i 25—29-årsåldern var mest positiv (18,6 %). Skillnaderna i förhållande till angränsande åldersgrupper är emellertid små.

3.2.2 Kön

Sambandet mellan individens könstillhörighet och svaren på frågorna 29—38 framgår av tab. 5 där andelen individer som givit ja-svar på frågorna redovisas.

Det finns alltså ett klart och genomgående samband mellan individens könstillhörighet och inställningen till film- och TV-program med sexuellt innehåll: män är mer positiva till dessa program än kvinnor.

Skillnaderna är också överallt betydande utom då frågan gäller förhandsinformatio-

Tabell 5

	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38
män	56,6	62,5	23,5	27,9	43,4	32,2	52,4	15,0	28,0	42,1
kvinnor	38,4	43,3	13,6	22,5	21,7	27,8	41,5	8,2	25,3	26,2

nens betydelse (fråga 32 resp. 37) där endast relativt obetydliga skillnader observeras.

Vid tolkningen av siffrorna bör återigen erinras om att en del av skillnaden i materialet ev. kan förklaras som en intervjueffekt: i en intervjusituation som mer präglats av förtrolig kontakt mellan intervjuare/respondent är det troligt att en större andel av kvinnorna givit uttryck för en mer »sextolerant» inställning.

Våra siffror i tab. 5 kan alltså i viss mån vara ett uttryck för att vi med frågorna fångat upp en aspekt av könsrollsbeteendet — kvinnor »skall» inta en restriktiv attityd i sexuella ting då de utfrågas om dem — snarare än att vi kommit åt verkliga skillnader mellan könen.

3.2.3 Civilstånd

I tab. 6 nedan ges en motsvarande översikt för andelen ja-svar på frågorna 29—38, nu med särredovisning för gifta/ogifta svarslämnare.

Vi finner en genomgående mer positiv inställning till filmer och TV-program med sexuellt innehåll för de ogifta individerna i stickprovet. Skillnaderna är emellertid inte lika uttalade som de som uppträdde då vi redovisade sambanden mellan ålder resp. könstillhörighet och sexuellt material i film och TV.

Vi skall emellertid avvakta en granskning av siffrorna i tab. 6 till dess vi kontrollerat om de skillnader som uppträder helt kan förklaras exempelvis utifrån det faktum att ogifta personer samtidigt tillhör yngre åldersgrupper än gifta svarslämnare.

Figur 2.

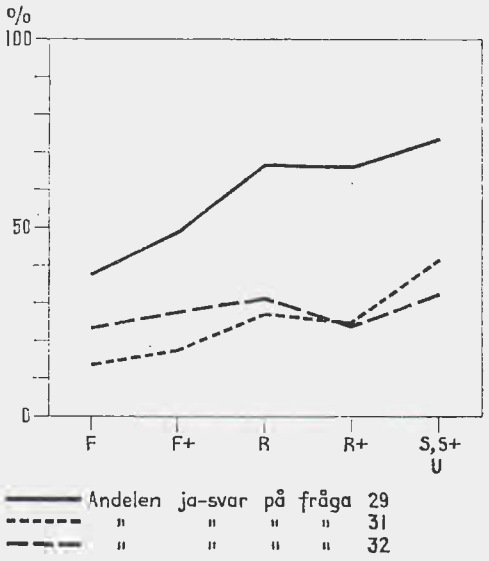

3.2.4 Utbildningsnivå

Fig. 2 visar för frågorna 29, 31 och 32 sambandet mellan utbildningsnivå (de tre klasserna studentexamen, studentexamen med påbyggnad, universitetsutbildning är sammanslagna) och inställningen till filmcensur.

Resultaten går i väntad riktning: det finns en klar samvariation mellan hög utbildning och »sex-tolerant» inställning. Tendensen är genomgående med ett undantag: gruppen individer med »realexamen med påbyggnad» visar en mer negativ attityd jämfört med gruppen som enbart har realexamen. Därefter visar kurvorna åter en uppåtgående trend mot en mer positiv inställning.

Det är också anmärkningsvärt, att andelen individer som ger ja-svar på fråga 30 (de har alltså givit nej-svar på fråga 29) knappast stiger med ökad utbildningsnivå. Det är svårt att ge en rimlig förklaring till detta förhållande.

Relationerna mellan de olika inställningarna till sexuellt innehåll i form av samlagsskildringar på film resp. sexuella inslag

Tabell 6

	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38
gifta	42,6	49,0	15,0	23,9	29,1	27,5	43,0	10,9	24,4	31,9
ogifta	55,0	59,2	24,7	27,1	37,9	34,6	53,9	12,6	30,7	37,4

i TV-program å ena sidan och utbildningsnivå å andra sidan visar en ungefärlig överensstämmelse med redovisningen för frågorna 29, 31 och 32 i figuren ovan.

Då frågan gäller sexuella inslag i TV-program (frågan 34) stiger emellertid inte toleransen med ökad utbildning utöver realexamen (realexamen: andel ja-svar 47,1 %; universitetsutbildning: andel ja-svar 47,7 %). Samma förhållande gäller även för frågorna 35 och 38.

Som framhållits är svarstendenserna i detta avsnitt väntade: den »liberala» attityden till sexuella ting — och över huvud till s. k. tabuföreställningar i vår kulturkrets — sammanhänger erfarenhetsmässigt med en högre utbildningsnivå. En verkligt bärkraftig förklaring till detta förhållande är emellertid inte lätt att ge och det finns en viss risk att man identificrar den liberala åsikten med uppfattningen att den är »bättre underbyggd», »mer genomtänkt» osv. eftersom den omhuldas av de högre utbildade. Så behöver inte vara fallet. Det kan ju exempelvis vara så, att de individer som har uppnått en viss utbildningsnivå undviker att ta ställning till kontroversiella ämnesområden genom att gripa till en ytlig verbal relativism — detta är givetvis bara en skiss till en alternativ förklaring bland många möjliga förklaringar.

3.2.5 Bostadsort

De förväntade svaren på frågorna 29—38, då dessa ställs i relation till individens bostadsort, är att individer i storstad skall ha en mer positiv inställning till sexuellt utbud i film- och TV-repertoaren än individer i småstads- och landsortsmiljö. Dessa förväntningar är visserligen inte särskilt väl teoretiskt förankrade men får stöd av undersökningar med liknande utgångspunkter.

I viss mån går också resultaten i den förväntade riktningen, men skillnaderna är överraskande små, ibland obefintliga.

På fråga 29 ger 54,2 % av personerna i storstadsmiljön ja-svar, 43,4 % av individerna i »annan bostadsort» (ej stad över 30 000 inv.) bejakar frågan.

På fråga 31 är skillnaden obefintlig: 18,0 % i storstad och 17,5 % i »annan bostadsort» ger ja-svar.

3.3 *Inställningen till censur: samband med film-, TV- och läsvanor*

Frågorna 39—43 i frågeformuläret tar upp individernas film-, TV- och läsvanor. Vi skall i detta avsnitt redovisa några relationer mellan dessa informationer om individerna och deras inställning till censur.

3.3.1 Biovanor och inställning till sexuellt innehåll i film

Det finns ett utomordentligt klart samband mellan besöksfrekvens på bio och inställningen till sexuella inslag på biografrepertoaren: hög besöksfrekvens innebär en (relativt sett) positiv inställning till visning av filmstoff med sexuellt innehåll (tab. 7).

Tabell 7

Svar på fråga 39	Svar på fråga 29 ja	nej
minst någon gång i veckan	88 80,7	18 16,5
minst någon gång i månaden	257 74,9	66 19,2
minst någon gång om året	391 48,6	356 44,3
aldrig	124 22,3	390 70,0

Vi kan ur tabellen bland annat utläsa, att 80,7 % av de individer som går på bio

minst en gång i veckan anser att man på biografer bör få visa spelfilmer med sexuella anspelningar; 22,3 % av de personer som »aldrig» går på bio har denna positiva attityd.

Det kan framhållas att resultaten i och för sig är väntade — så väntade, att man lätt bortser från en poäng i sammanhanget. De som *aldrig* går på bio har uppfattningar om biografrepertoarens utformning som går ut på önskvärdheten att styra denna repertoar så, att biobesökarnas upplevelsemöjligheter minskar. Legitimiteten hos en sådan attityd ter sig uppenbart mycket tveksam.

Det är också värt att notera, att den positiva attityden till sex-inslag i spelfilmer hos individer med hög besöksfrekvens delvis kan förklaras av att dessa samtidigt tillhör de lägre ålderskategorierna. En närmare precisering av detta generella påpekande kan emellertid inte göras utifrån det föreliggande materialet.

3.3.2 TV-vanor och inställning till sexuellt innehåll i TV-program

Individernas TV-vanor har ett mångtydigt samband med viljan att censurera TV-programmen. Ett exempel: 28,2 % av de individer som ser TV varje dag är positiva till TV-program med ord eller anspelningar av sexuell karaktär, 38,1 % i kategorin »ser TV minst en gång i veckan», 17,3 % av dem som ser på TV »minst en gång i månaden» och 20,4 % av dem som ser TV mera sällan.

Tolkningen av siffrorna kan inte nå långt — dels är antalet individer som endast ser TV minst en gång i månaden eller mer sällan fåtaliga i materialet, dels är TV-vanornas samband med utbildningsnivå, ålder etc. komplicerande inslag i bilden.

4 *Redovisning för svaren i olika undergrupper av materialet*

4.1 *Allmänna synpunkter*

Vid den föregående redovisningen av materialet har vi i ett flertal fall konstaterat, att individens inställning till filmcensur samvarierar med individkarakteristika som ålder, kön etc.

Från dessa iakttagelser har vi långt till att kunna påstå något om kausala relationer av typen »a är orsak till b» eller »a är en av orsakerna till b».

Sambandsanalysen för vårt material ger endast beskrivningar av olika relationer — f. ö. beskrivningar på en rätt låg teoretisk nivå.

Även med denna ambitionsnivå vid tolkningen av data uppkommer emellertid behov av att finna mer definitiva strukturer i materialet. Då vi konstaterar ett samband mellan civilstånd och inställning till filmcensur (de ogifta mer accepterande av sexuella inslag på bio och i TV) uppkommer omedelbart frågan om detta samband kan »förklaras» av att de ogifta individerna tillhör lägre åldersklasser osv.

För att belysa dessa frågor har filmcensurutredningen kompletterat materialbearbetningen från statistiska centralbyrån genom att indela materialet i olika undergrupper, så att spelrummet för de olika bakgrundsfaktorerna (ålder, kön, civilstånd, utbildningsnivå och bostadsort) i viss mån kunnat kontrolleras. Tillvägagångssättet skall illustreras i det följande genom en punktanalys för en av de frågor som ingår i intervjuundersökningen (fråga 29).

4.2 *En punktvis genomförd strukturanalys*

Fråga 29 i undersökningen har följande lydelse: »Tycker Ni att *biograferna* bör få visa en vanlig spelfilm, i vilken det förekommer ord och anspelningar av sexuell karaktär?» Svaren på frågan ger en bit av den information som vi betecknat »individens inställning till filmcensur». I detta avsnitt låter vi svaren på fråga 29 bli det enda mätvärdet på denna inställning Vi kan då beskriva de samband vi redan erhållit mellan »inställning till filmcensur» och olika bakgrundsfaktorer på följande sätt (se 3.2):

Sambanden i fig. 3 kan utläsas så: vi har funnit starka samband mellan inställning till filmcensur och individens ålder, kön och utbildning, ett måttligt samband mellan in-

Figur 3.

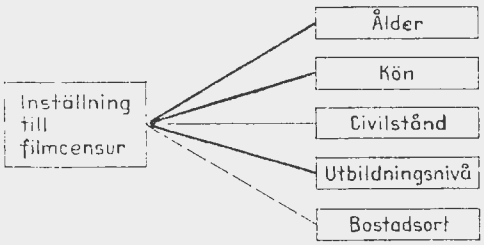

ställning till filmcensur och civilstånd och ett svagt samband för individens bostadstillhörighet. Det är denna relationsmodell vi nu skall analysera ytterligare.

Vid den fortsatta analysen har inställningen till filmcensur granskats ur fyra olika aspekter: 1) med särredovisning efter civilstånd, kön och utbildning; 2) med särredovisning efter civilstånd, ålder och utbildning; 3) med särredovisning efter bostadsort och utbildning och 4) med särredovisning efter kön, ålder och utbildning.

De erhållna data ges i tab. 8—18: talen anger andelen ja-svar på fråga 29 för de resp. särredovisningarna.

Tabell 8

	Civilstånd	
	gift	ogift
folkskola man	46,7	63.3
realskola man	62,9	82,9
studentex man	65,9	89,5
folkskola kvinna	27,5	30,7
realskola kvinna	56,5	67,3
studentex kvinna	75,0	75,0

Tabell 9

	Kön	
	man	kvinna
folkskola gift	46,7	27,5
folkskola ogift	63,3	30,7
realskola gift	62,9	56,5
realskola ogift	82,9	67,3
studentex gift	65,9	75,0
studentex ogift	89,5	75,0

Tabell 10

	Utbildningsnivå		
	folk-skola	real-skola	studentex
gift man	46,7	62,9	65,9
ogift man	63.3	82,9	85,9
gift kvinna	27,5	56,5	75,0
ogift kvinna	30.7	67.3	75,0

Tabell 11

	Civilstånd	
	gift	ogift
15—39 år folkskola	59,3	66,5
> 40 år folkskola	28,2	25,5
15—39 år realskola	67,9	82,4
> 40 år realskola	46,8	34,4

Tabell 12

	15—39 år	> 40 år
gift folkskola	59,3	28,2
ogift folkskola	66,5	25,5
gift realskola	67,9	46,8
ogift realskola	82,4	34,4

Tabell 13

	Utbildningsnivå	
	folk-skola	real-skola
gift 15—39 år	59,3	67,9
ogift 15—39 år	66,5	82.4
gift > 40 år	28.2	46.8
ogift > 40 år	25,5	34,4

Tabell 14

	Bostadsort		
	storstad	medelstor stad	liten stad
folkskola	43,7	43,2	38,0
realskola	65,7	68,9	65,3
studentex	84,2	62,2	75,0

Figur 4.

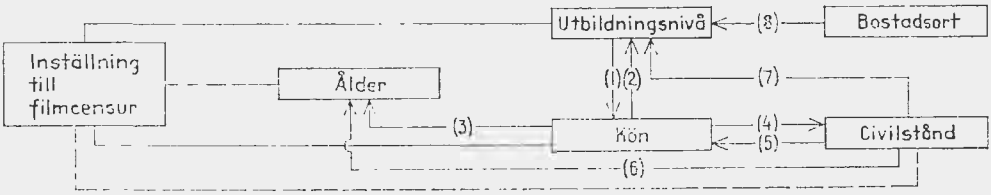

Tabell 15

	Utbildningsnivå		
	folk-skola	real-skola	studentex
storstad	43.7	65,7	84,2
medelstor stad	43,2	68,9	62,2
30 000 inv	38.0	65.3	75.0

Tabell 16

	Kön	
	man	kvinna
folkskola 15—39 år	73.4	50,2
realskola 15—39 år	83.8	71,1
studentex 15—39 år	89.7	80,6
folkskola 40 år	38,3	17,9
realskola 40 år	46,3	41,4
studentex 40 år	45,8	58,3

Tabell 17

	Ålder	
	15—39 år	40 år
folkskola man	73,4	38,3
realskola man	83,8	46.3
studentex man	89.7	45,8
folkskola kvinna	50,2	17,9
realskola kvinna	71,1	41,4
studentex kvinna	80,6	58,3

Tabell 18

	Utbildningsnivå		
	folk-skola	real-skola	studentex
man 15—39 år	73,4	83.8	89,7
man 40 år	38,3	46,3	45,8
kvinna 15—39 år	50.2	71,1	80,6
kvinna 40 år	17,9	41,4	58,3

Tab. 8—18 ger möjlighet till att bygga en provisorisk förklaringsmodell av sambanden mellan inställning till filmcensur och olika individkarakteristika som har mer intressant struktur än den som redovisades i fig. 3. Modellens utseende framgår av figur 4.

I modellen finns två markeringar för relationer: först de som går till »kriterierutan» (inställning till filmcensur). Dessa anger samband mellan inställning till filmcensur och individkarakteristika som ej förklaras av övriga bakgrundsfaktorers inverkan.

Mellan en del av bakgrundsfaktorerna går »pilar» vilka har följande innebörd: den faktor i en ruta från vilken en pil går till en annan ruta har ett samband med inställning till filmcensur som kan förklaras till följd av den inverkan som den andra bakgrundsfaktorn (till vilken pilen riktas) utövar.

Den modell vi byggt upp med hjälp av data från tabellerna 8—18 kan nu förklaras på följande sätt.

Det finns ett individkarakteristikum som står i ett entydigt samband till inställningen till filmcensur, nämligen *individens ålder*. Detta samband kan inte förklaras genom de relationer övriga bakgrundsfaktorer har med kriteriet.

Det finns två individkarakteristika som uppvisar samband med inställning till filmcensur vilka endast delvis kan förklaras till följd av övriga bakgrundsfaktorers inverkan: *individens utbildningsnivå* och *individens kön*. Generellt gäller att ju högre utbildning individen har desto mer tolerant är inställningen till sexuella inslag på biografrepertoaren samt att män är mer positiva till sex-inslag i filmer än kvinnor. Des-

sa generella påståenden har emellertid följande inskränkningar: för män är inställningen till filmcensur inte möjlig att differentiera med utgångspunkt från utbildningsnivå om de uppnått minst realskolekompetens (restriktion 1 i figuren!). För kvinnor i åldersgruppen 40 år och däröver samt med lägst realskoleutbildning gäller att de är lika positiva till sex-inslag i filmer som män i samma undergrupp (restriktion 2 och 3 i figuren). Detsamma kan sägas för kvinnor i åldersgruppen 15—39 år och med en utbildningsnivå som motsvarar studentexamen. Vidare gäller att gifta kvinnor med studentexamen till och med är mer positiva till sexuella filminslag än männen i motsvarande grupp (restriktion 4 i figuren).

Ett fjärde individkarakteristikum, *civilstånd,* har ett möjligt samband med inställning till filmcensur. Merparten av denna bakgrundsfaktors samband med kriteriet torde emellertid förklaras genom övriga bakgrundsdatas inverkan: för individer i åldersgruppen över 40 år och med hänsyn till utbildningsnivå försvinner helt sambandet mellan civilstånd och inställning till sex-inslag i filmer, och för kvinnor med folkskola eller studentexamen gäller samma förhållande (restriktion 5, 6 och 7 i figuren).

För individkarakteristikum *bostadsort* gäller slutligen sannolikt att dess samband med kriteriet praktiskt taget helt kan förklaras av individens utbildningsnivå (restriktion 8).

Vi understryker återigen att detta resonemang är ett sätt att *beskriva* materialets struktur, inte ett försök att belägga kausala mekanismer till uppkomsten av positiva resp. negativa attityder till filmcensur.

Den omständighet som vi utpekat som mest utslagsgivande i vår beskrivning, individens ålder, är en viktig påminnelse om den låga teoretiska nivån i vår analys. Som teoretiskt begrepp saknar givetvis åldern alla kvalifikationer: vi avslutar följaktligen vårt modellresonemang med ett konstaterande av att de komponenter som är mest betydelsefulla för att ge begreppet »inställning till filmcensur» en teoretisk innebörd inte preciserats i denna undersökning.

5 *Slutsatser*

Den undersökning rörande allmänhetens inställning till censur som genomförts visar

att en stor andel av de i undersökningen ingående individerna är negativa mot sexuella inslag på biografrepertoaren,

att denna negativa inställning accentueras då frågan gäller öppna sexuella skildringar av samlag,

att en begränsad del av de till sexuella skildringar negativa individerna ändrar inställning om filmerna i fråga »varudeklareras»,

att fler människor är positiva till att själva se sexuella inslag på bio och i TV än att låta andra se detta,

att inställningen till sexuella inslag i TV-repertoaren är mer negativ än till motsvarande inslag på bio,

att inställningen till sex-inslag i TV i övrigt följer samma mönster som inställningen till sexuellt innehåll i filmer som visas på biografer,

att inställning till filmcensur resp. inställning till sexuellt innehåll i TV har samband med individernas läsning av litteratur, läsning av pornografi och inställning till pornografi,

att inställning till filmcensur resp. inställning till sexuellt innehåll i TV visar varierande samband med bakgrundsfaktorerna ålder, kön, utbildningsnivå, civilstånd och bostadsort,

att en strukturell granskning av bakgrundsfaktorernas samband med inställning till filmcensur utpekar åldern som det individkarakteristikum som har högst förklaringsvärde; därnäst kommer individens könstillhörighet och utbildningsnivå.

Ur undersökningen kan följande huvudresultat utväljas:

att de individer som är positiva till filmcensur i allmänhet är de som själva sällan ser filmer över huvud; de »censurbenägna» löper själva liten risk att exponeras för sexuella skildringar på bio,

att de psykologiska komponenter som ingår i begreppet *inställning till* filmcensur ingalunda klarlagts genom den företagna analysen av intervjuundersökningen.

6 *Inställningen till pornografi*

6.1 *Allmänna synpunkter*

I filmcensurutredningens och yttrandefrihetskommitténs uppdrag till statistiska centralbyrån ingick också ett par frågor som närmast har relevans för yttrandefrihetskommittén. Dessa berör: läsfrekvens av underhållningslitteratur (41), läsfrekvens av pornografisk litteratur (42), inställning till pornografi (43). Samma ämnesområde behandlas för USSU:s räkning av SIFO, vilket material genom tillmötesgående från USSU tillställts filmcensurutredningen och yttrandefrihetskommittén. De i SIFO:s material ingående frågorna är följande:

(21) Har Ni läst eller bläddrat i någon tidning det senaste året som Ni anser kan betecknas som pornografi? (Ja, Nej, Tveksam)

(22) Har Ni läst någon bok det senaste året som Ni anser kan betecknas som pornografi? (Ja, Nej, Tveksam)

(23) Har Ni sett någon film det senaste året som Ni anser kan betecknas som pornografi? (Ja, Nej, Tveksam)

De i SIFO-materialet ingående data baseras på uppgifter från 2 000 respondenter, med särredovisning för följande kategorier: män 18—30 år, män 30—60 år, kvinnor 18—30 år, kvinnor 30—60 år, folkskola/yrkesskola, realexamen eller högre, gift, ogift. Dessutom har individernas konsumtion av pornografi jämförts med individens inställning till föräktenskapliga och utomäktenskapliga förbindelser.

6.2 *Läs- och filmvanor beträffande pornografi*

Resultaten från de bägge undersökningarna som utförts av statistiska centralbyrån resp. SIFO visar en rätt märklig brist på överensstämmelse. På fråga 42 i materialet från statistiska centralbyrån bejakar 26,2 % av de svarande att de »under det senaste året läst eller tittat i någon bok eller tidskrift, vars innehåll *huvudsakligen* har bestått av skildringar av sexuella handlingar». 73,2 % av respondenterna förnekar detta. Fråga 21 i SIFO-intervjun bejakas av 41,1 %, medan 55,5 % svarar nej på frågan. Dessa diskrepanser är desto mer anmärkningsvärda som fråga 42 »borde» ge högre frekvens jasvar, eftersom frågan konkluderar alternativen »bok eller tidskrift».

Skillnaderna kan givetvis bero av olika tillvägagångssätt vid samplingsförandet: i så fall är otillförlitligheten i detta avseende uppseendeväckande. En annan förklaring är skilda tillvägagångssätt vid intervjuförfarandet, frågorna kan ha varit inbäddade i olika kontext — fråga 42 har ju föregåtts av ett flertal frågor om filmcensur och detta kan ha inneburit att de som svarat intagit en alltmer »moralisk» inställning under intervjuns gång.

Ur en synpunkt förefaller uppgifterna från SIFO vara de som är mest rättvisande, eftersom det är rimligt att anta att andelen ja-svar är en minimi-skattning av det antal personer som verkligen konsumerat pornografi: argumentet utgår från föreställningen att människor hellre förtiger läsning av pornografi än att de bejakar en sådan konsumtion utan att de har ett reellt underlag för sitt svar.

Skillnaderna mellan informationerna från statistiska centralbyrån och SIFO är genomgående mycket stora; de kommenteras i det följande inte vid varje särskilt tillfälle. Generellt bör emellertid anmärkas att vi här — mer eller mindre av en slump — fått ett imponerande belägg för meningslösheten i att tolka svaren på frågorna från utredningsinstituten i absolut bemärkelse.

Frågorna 22 resp. 23 i SIFO-materialet ger följande andel ja-svar: 29,8 resp. 17,6 %.

Detta visar att pornografiska tidningar är det medium som når de flesta människorna — ett i dagens läge föga överraskande besked.

Fråga 43 i filmcensurutredningens och yttrandefrihetskommitténs uppdragsundersökning berör individens inställning till pornografi. 49,3 % anser att pornografi (i form av skriftligt material och i fråga om pornografiska bilder) bör få finnas, medan 45,0 % anser att den bör motarbetas.

6.3 *Samband mellan läsvanor etc. rörande pornografi och individuella bakgrundsdata*

6.3.1 Individens ålder

Svaren på fråga 42 i materialet från statistiska centralbyrån visar ett klart samgående mellan individens ålder och läsvanorna rörande pornografi. 42,3 % av individerna i åldersgruppen 15—19 år har någon gång under det senaste året läst någon pornografisk bok eller tidskrift — därefter sjunker siffrorna gradvis för de olika åldersgrupperna. Det bör dock noteras att individer i åldersgruppen 67—80 år ändå uppvisar en andel om 11,2 % av individerna som besvarar fråga 42 jakande. SIFO-materialet visar också på ett större intresse för pornografi i de lägre åldrarna: för män i åldern 18—30 år har i runt tal 70 % läst någon pornografisk tidskrift; i åldersgruppen 30—60 är siffran exakt 50 %. För kvinnor är motsvarande siffror 36,6 % resp. 21,6 %. Samma tendens går igen då frågan gäller läsning av pornografisk bok resp. om individen under det sista året sett en film som kan betecknas som pornografisk. Individens inställning till pornografi är i hög grad åldersbestämd: på fråga 43 uppger i runt tal 80 % i de tre yngsta åldersgrupperna att pornografi bör få finnas; i de två äldsta grupperna är andelen som är positiv 28,2 % resp. 13,9 %. I detta avseende är det verkligen befogat att tala om en generationsklyfta.

6.3.2 Kön

Från diskussionen rörande inställningen till filmcensur kan man förvänta ett samband mellan könstillhörighet och intresse för pornografi; förväntningen så riktad att män har ett större intresse. Denna förmodan visar sig riktig: på fråga 42 är andelen ja-svar för männen 32,6 %, för kvinnorna 20,3 %. Även SIFO-materialet belägger detta förhållande. Mot 70 % ja-svar för läsning av pornografisk tidskrift för män i åldern 18—30 år svarar siffran 36,6 % för kvinnorna i samma ålder. Vi finner emellertid en intressant avvikelse från det entydiga mönstret här: kvinnor läser pornografi i bokform mer än i tidskrifter — här är siffran så hög som 38,0 % och inte väsentligt understigande den andel av männen (47,4 %) som uppger att de läst någon pornografisk bok det senaste året. Ett par funderingar kan knytas till detta: å ena sidan kan man föreställa sig att distributionen av pornografi — och framför allt av pornografiska tidskrifter — underlättar för männen att tillgodose intresset för sex. En så banal företeelse som pornografiska tidskrifters förekomst på frisörsalonger osv. kan härvidlag ha påverkat siffrorna. En annan hypotes är — och den är mer intressant — att det övervägande flertalet av pornografiska tidskrifter hittills genom bildval o. d. i hög grad vänt sig till en manlig publik. Pornografiska böcker där tonvikten läggs på sexuella skildringar i ord förefaller alltså att attrahera en kvinlig publik i en utsträckning som knappast avviker från de värden vi erhållit för männens del.

Individens könstillhörighet samgår också med inställningen till om pornografi bör tolereras: män är mer positiva än kvinnor. Siffrorna för positiv inställning är 58,9 resp. 40,5 %.

6.3.3 Individens utbildning

Förväntningarna inför betydelsen av individens utbildning och intresset för pornografi är — i enlighet med resultaten från frågorna om filmcensur — att hög utbildning samgår med en mer positiv attityd till pornografi. Även i detta avseende verifieras gissningen: på fråga 42 redovisas följande andel ja-svar för de fem utbildningsnivåerna: 21,6 %, 28,6 %, 34,0 %, 38,2 % och 31,5 %. Vi konstaterar emellertid samtidigt, att sambandet mellan utbildningsnivå och läsning av pornografi inte är särskilt markant, och en sjunkande tendens finns för den grupp av individer som avlagt studentexamen eller har ytterligare studiemeriter. Det finns två anmärkningar att göra i detta sammanhang: det relativt svaga sambandet är antagligen en konsekvens av den låga kvaliteten på de flesta pornografiska produkterna, markerad genom stereotypa beskrivningar av människor och människors sexuella beteende. *Samtidigt* kan vi ironiskt

konstatera — utifrån det faktiskt föreliggande samhandet — att pornografi har den funktionen att överbrygga skillnader i människors utbildningsmässiga bakgrund. Vi ser alltså här ett exempel på en negativ kulturdiffusion därigenom att den »dåliga produkten» når den kvalificerade läsekretsen.

Den redovisade tendensen står sig också i SIFO-materialet, där vi för samtliga tre frågor finner högre konsumtion av pornografiska alster för den grupp som har realexamen eller däröver (SIFO-materialet är endast indelat i två utbildningsmässiga grupper).

Skillnaden mellan individer med olika utbildningsnivå förefaller mer accentuerad för pornografi i bokform, vilket innebär att individer med högre utbildning i viss mening väljer att läsa pornografi i en kulturellt mer accepterad förpackning. Den litterära nivån är för övrigt också ofta högre i pornografiska böcker, t. ex. i serien Kärlek 1, 2, 3 ...

Beträffande utbildningsnivå och inställning till pornografi finner vi som väntat att individer med högre utbildning intar en icke-censurinställning. I motsats för värdena rörande läsvanor är denna positiva inställning mest uttalad bland de med studentexamen eller däröver. Detta innebär att vi i denna grupp finner en betydande andel som själv inte läser pornografi men ändå inte är benägen att inta en restriktiv hållning.

6.3.4 Civilstånd

På samtliga frågor intar de ogifta en mer positiv attityd till pornografi därigenom att de uppger sig läsa pornografi oftare och de är mindre benägna att vilja förbjuda pornografin. Skillnaderna är alltså konsekventa, men ingalunda dramatiska. På fråga 42 uppger exempelvis 23,4 % av de gifta svarande att de läst en pornografisk tidskrift eller bok medan 31,5 % av de ogifta respondenterna besvarat frågan jakande.

6.3.5 Bostadsort

Denna indelningsgrund återfinns endast för det material som redovisats av statistiska centralbyrån (alltså endast för fråga 42 och 43). För bägge frågeställningarna finner vi att läsvanor resp. inställning till pornografi uppvisar ett försumbart samband med typ av bostadsort.

7 *Samband mellan pornografi- och filmfrågor*

De frågor som ställts i filmcensurutredningens och yttrandefrihetskommitténs undersökning rörande läsfrekvens för pornografiska alster har korstabulerats mot en del av de frågor som rörde filmcensur resp. inställning till sexuellt innehåll i TV-program. Vi redovisar kortfattat dessa resultat.

7.1 *Inställning till filmcensur och läsning av pornografi*

De individer som någon gång under det senaste året läst eller tittat i någon bok eller tidskrift med pornografiskt innehåll är klart mer positiva till sexuella inslag på filmrepertoaren (tab. 19).

Skillnaderna i tabellen är närmast självklara; förvånansvärt är snarast att en så stor del av de individer som läst pornografisk litteratur ändå i stor utsträckning tar avstånd från sex-inslag i spelfilmer. Endast 30,5 % av dessa svarande anser att en samlagsskildring bör tillåtas på film. Samtidigt anser 52,1 % av dem att de personligen kan tänka sig se en sådan film. Skillnaden 30,5

Tabell 19

Svar på fråga 42	Ja-svar på fråga 29	30	31	32	33
Individer som läst pornografi	65,1	71,1	30,5	35,0	52,1
Individer som ej läst pornografi	41,0	46,0	14,1	22,3	25,2

—52,1 är ovanligt stor för dessa frågor och kan — enligt ett tidigare resonemang — tolkas som ett uttryck för svarens giltighet.

Generellt kan till resultaten i tab. 19 anmärkas att de relativt restriktiva svaren säkerligen till stor del beror på att vi med fråga 42 ingalunda fått fram en grupp av pornografi-konsumenter. Frågan är så formulerad att även tillfälliga läsare kommer med; det kan tilläggas att det varit av betydande intresse att känna till inställningen hos dem som mer eller mindre regelbundet läser eller tittar i pornografiska skrifter. Det är emellertid svårt att realisera sådana syften om man inte går via undersökningar med speciellt utformad metodik.

7.2 *Inställning till pornografi och inställning till sexuellt innehåll i TV-program*

Den sista frågan i filmcensurutredningens och yttrandefrihetskommitténs undersökning tar upp inställningen till pornografi i allmänhet. I materialet har svaren i detta hänseende tabulerats mot TV-frågorna: vi noterar återigen ett definitivt och påtagligt samband (tab. 20).

Sambandet mellan inställning till pornografi och inställningen till sex-inslag i TV-repertoaren är mer eller mindre självklart; det är snarast återigen förvånande att konstatera att en så stor andel av dem som är positiva till pornografi inte accepterar tanken på sexuella inslag i TV.

8 *Övriga informationer i materialet*

Det finns ytterligare informationer som kan vara av ett visst intresse att avslutningsvis knyta an till. I filmcensurutredningens och yttrandefrihetskommitténs frågekatalog ingick en fråga som berör den tid individen över huvud ägnar åt läsning. Denna fråga korstabulerades också mot fråga 42 som anger läsfrekvens för pornografi. Resultaten visar ett visst positivt samband mellan hög läsfrekvens över huvud och läsning av pornografi.

I SIFO-materialet finns likaså en intressant bearbetningsgrund: man har studerat relationen mellan konsumtion av pornografi och inställningen till faktiskt sexuellt beteende mätt med individens uppfattning om det önskvärda i sexuell återhållsamhet avseende föräktenskapliga och/eller utomäktenskapliga förbindelser. Även basfrekvenserna har intresse: den alldeles övervägande majoriteten av svarande anser att sexuell trohet är önskvärd under äktenskapet; två minoritetsgrupper (tillsammans utgörande ca 15 %) anser att föräktenskapliga förbindelser ej är önskvärda resp. att både föräktenskapliga och utomäktenskapliga är legitima. Dessa inställningar visar också mycket klara samband med uppgiven konsumtion av pornografi. Ett exempel: 10,7 % av gruppen som anser att en »dubbel återhållsamhet» är önskvärd har läst någon pornografisk bok under det senaste året, för de båda övriga grupperna är siffrorna 28,6 resp. 58,2 %.

9 *Slutsatser*

De inventeringar av allmänhetens inställning till pornografi som genomförts visar

att en betydande andel av de i undersökningen(arna) ingående individerna anser att pornografi ej bör få finnas,

att inställningen till pornografi — liksom inställningen till filmcensur — i hög grad är beroende av individens ålder,

Tabell 20

Svar på fråga 43	Ja-svar på fråga				
	34	35	36	37	38
Pornografi bör tillåtas	45,8	69,0	19,4	40,3	78,4
Pornografi bör ej tillåtas	14,2	24,4	3,9	15,1	19,6

att konsumtionen av pornografi likaså i hög grad är åldersbetingad,

att inställning till och konsumtion av pornografi uppvisar »konventionella» samband med bakgrundsfaktorerna kön, utbildningsnivå och civilstånd,

att emellertid kvinnornas mindre uttalade intresse för pornografi eventuellt kan förklaras som en konsekvens av pornografins hittillsvarande inriktning på en manlig publik,

att uppgiven konsumtion av pornografi visar mycket definitiva samband med individernas inställning till normerna för sexuellt beteende över huvud.

Ur undersökningen kan följande huvudresultat utväljas:

att de psykologiska komponenter som ingår i begreppet *inställning till* pornografi ingalunda klarlagts genom den företagna analysen av intervjuundersökningarna,

att en jämförelse mellan informationerna från intervjuundersökningarna som genomförts av statisiska centralbyrån resp. SIFO uppvisar mycket betydande skillnader. Indirekt talar denna omständighet för en konsekvent försiktighet vid bedömningen av de absoluta talen som redovisats för samtliga i undersökningarna ingående frågeställningar.

Appendix 1 Teknisk rapport för omnibusundersökningen i september 1967

1 *Inledning*

Statistiska centralbyråns utredningsinstitut har i september 1967 utfört en intervjuundersökning, s. k. omnibusundersökning. I denna typ av undersökningar deltar ett flertal uppdragsgivare med frågor inom olika ämnesområden. Dessutom insamlas för samtliga uppdragsgivares räkning uppgifter om intervjupersonernas kön, civilstånd, ålder, utbildning och typ av bostadsort.

I septemberomgången av omnibusundersökningarna behandlades följande ämnesområden:

Försvarsviljan, försvarskostnaderna.

Bio, TV- och läsvanor. Åsikter om vad som bör få visas i TV och filmer samt attityd till censur i dessa media och till pornografi.

Politiska attityder.

Radiolyssnande.

2 *Undersökningens uppläggning*

2.1 *Population och urval*

Undersökningspopulationen var personer bosatta i Sverige födda 1887—1952, dvs. ca 6,1 milj. individer.

Stickprovet har uttagits slumpmässigt ur 1967 års mantalslängder och utgöres av ett s. k. självvägt tvåstegsurval. Som urval av förstastegsenheter användes utredningsinstitutets basurval bestående av 74 s. k. primära urvalsenheter (pue), utvalda med urvalssannolikheter proportionella mot folkmängdens storlek. I andra steget valdes personer med sannolikheter som var omvänt proportionella mot dem som gällde för urvalet av de primära urvalsenheterna. Varje person i populationen erhöll på detta sätt samma urvalssannolikhet och urvalet blev således »självvägt».

Det dragna urvalet omfattade 2 049 personer varav 513 personer utan telefon och 1 534 med.

Subsampling har skett bland de personer i urvalet som saknar telefon. Varannan av dessa har uttagits för besöksintervju. Vid den senare bearbetningen har uppgifterna från intervjupersonerna i detta stratum reproducerats och ingår i materialet med dubbel vikt.

Efter denna subsampling omfattade det återstående urvalet 1 792 personer för flertalet uppdragsgivare.

3 *Undersökningens genomförande*

3.1 *Fältarbete*

Som intervjuare medverkade ca 150 av utredningsinstitutets lokalombud, vilka samtliga genomgått utredningsinstitutets ordinarie utbildning omfattande en korrespondenskurs samt 4 dagars internatkurs. Vidare utarbetades särskilda instruktioner till intervjuarbetet i omnibusundersökningen och utsändes till lokalombuden.

Intervjuerna gjordes i största möjliga utsträckning per telefon. Om intervjuperso-

nen ej kunde nås per telefon, skedde kontakten genom personligt besök av lokalombudet.

Intervjuarbetet påbörjades den 25 september och var avslutat den 2 oktober.

3.2 *Bortfall*

Det *naturliga* bortfallet, dvs. de personer som på grund av brister i urvalsramen ej skulle ha uttagits till intervju men ändå blivit uttagna, uppgick till 29 resp. 14 personer. Detta bortfall påverkar ej resultaten. Fördelningen av det *faktiska* bortfallet framgår av nedanstående tablå:

Återstående urval efter stratifiering (100 % av individer med telefon, 50 % av dem, som saknar telefon)	1 792	
Ej i populationen (avlidna, utomlands längre än 1 år)	29	
Egentligt urval	1 763	
Faktiskt bortfall	150	8,5 %
därav vägran	47	2,7 %
» ej anträffade, sjuka, utomlands etc.	103	5.8 %
Antal intervjuade personer	1 613	
därav i besöksstratum	215	
Antal redovisade (uppvägda) intervjuer	1 828	

3.3 *Granskning och bearbetning*

Det inkomna primärmaterialet granskades av institutet. Efter stansning och kontrollstansning genomfördes en maskinell kontroll av materialet med utredningsinstitutets kontrollprogram. Tabellframställningen skedde därefter på en EDB-maskin av typ IBM 1401 enligt ett av utredningsinstitutets standardprogram.

Visst material har däremot av utredningsinstitutet endast bearbetats t. o. m. kontrollstansning.

4 *Felkällor*

4.1 *Allmänt*

I en intervjuundersökning av här aktuell typ och omfattning finns det stora risker för att felaktigheter uppkommer. I samtliga stadier av undersökningen, vid intervjun, kodningen, stansningen och bearbetningen, finns dessa felrisker. Särskilda felkällor utgörs dessutom av att bortfall förekommer och att endast ett stickprov av populationen undersöks.

Av avgörande betydelse för en undersöknings tillförlitlighet torde det sätt vara, på vilket felkällorna angrips.

4.2 *Mätfel*

Dessa fel uppstår då ett observerat värde avviker från »det sanna». Beroende på i vilket stadium av undersökningen som felet uppstår brukar man skilja på intervjufel, kodningsfel, stansningsfel och bearbetningsfel. Av dessa fel är intervjufelen svårast att eliminera, särskilt de som beror på att intervjuobjektet inte erinrar sig »det sanna värdet» och systematiska fel beroende på prestige, kunskapsfaktorer m. fl. Kodningsfel och stansningsfel är lättare att kontrollera. Risken för nämnvärda bearbetningsfel synes vara liten då väl utprovade program användes.

4.3 *Bortfall*

Erfarenheterna visar att de utvalda enheter som inte kan göras till föremål för intervju ofta utgör speciella grupper av befolkningen. Detta medför att deras uteblivande i många fall kommer att ha en snedvridande effekt på de procenttal som beräknas. Av denna anledning är det av stor vikt att åtgärder vidtas för att höja svarsfrekvensen.

Som tidigare framgått uppgick bortfallet i 2 000-personersurvalet till 8.5 procent, i det mindre sub-urvalet till 8,4 procent, vilket får anses vara högre än vad som är normalt för intervjuundersökningar av detta slag. Det relativt höga bortfallet torde förklaras av att undersökningen innehöll ett flertal kontroversiella frågeställningar. I enlighet med praxis vid utredningsinstitutet presenterades frågeställningarna i det introduktionsbrev som utsändes till intervjupersonerna. Det är möjligt att detta har lett till

ett högre initialmotstånd hos ett mindre antal intervjupersoner vilket har gett ett högre bortfall. Här måste dock understrykas att det ur policysynpunkt får anses vara nödvändigt att beskriva frågeställningar av föreliggande typ i introduktionsbrevet.

Utredningsinstitutet bedömer emellertid utsikterna för ett lägre bortfall i kommande omnibusundersökningar vara goda.

4.4 *Samplingfel*

Det fel, som orsakas av att endast en del av populationen undersöks låter sig behandlas med de metoder som utarbetats inom teorin för statistisk inferens. Det slumpmässiga fel som kan uppstå kontrolleras främst av stickprovets storlek. Detta medför att skattningar som gäller delgrupper har en mindre tillförlitlighet i detta avseende än skattningar som gäller huvudgruppen. Av kostnadsskäl har dock en beräkning av samplingplan icke beställts och följaktligen ej heller genomförts. Här kan emellertid tilläggas att vissa nivåskattningar planeras till kommande omnibusundersökningar.

4.5 *Åtgärder för att undvika felkällorna*

Frågeformulärets konstruktion är av stor betydelse för att reducera mätfelens omfattning. Särskild vikt lades vid att undvika prestigeladdade och ledande frågor samt att göra dem lättfattliga. Målsättningen vid konstruktionen var vidare att framställa ett enkelt och lättarbetat formulär.

En icke obetydlig del av undersökningskostnaderna lades på utbildningen av intervjuare. Härvid lades stor vikt vid metoderna för att nedbringa bortfallets storlek samt inlärning av frågeformuläret. Endast sådana intervjuare deltog i fältarbetet, som genomgått utredningsinstitutets grundutbildning och den brevkurs som nämndes i avsnitt 3.1. För kodningen utarbetades en särskild instruktion.

Bortfallets storlek minskades genom utsändande av introduktionsbrev och vägrarbrev samt ett flertal återbesök till de intervjuobjekt med vilka intervju ej kommit till stånd.

4.6 *Kontroller*

De nu redovisade åtgärderna kompletterades genom kontroller i olika stadier av undersökningen, avsedda att upptäcka och korrigera uppkomna felaktigheter. Således kontrollerades intervjuarbetet med en noggrann granskning, som utfördes samtidigt med den kompletterande kodningen av formulären. Efter stansningen kontrollstansades samtliga hålkort. De i avsnitt 3.3 beskrivna kontrollkörningarna avsåg att upptäcka intervju-, kodnings- och stansningsfel.

Slutligen gjordes tabellresultaten till föremål för en noggrann översyn.

5 *Redovisning av resultaten*

Resultaten redovisas i form av råtabeller. Redovisningen har skett dels i absoluta tal, dels i vertikala och horisontella procenttal.

Vid granskningen av primärmaterialet upptäcktes några fall, där enstaka frågor felaktigt var överhoppade vid intervjuerna. På grund av den knappa tiden för bearbetningen av materialet kunde ej kompletterande uppgifter inhämtas i samtliga dessa fall. I några enstaka fall inträffade, att intervjupersonen under intervjuns gång vägrade att fortsätta intervjun eller vägrade att besvara vissa frågor. Samtliga frågor, där uppgift således oriktigt saknas har vid kodningen betecknats med en 9:a.

Vid tabellframställningen har bostadsortstyperna 3 och 4 sammanslagits, då det på grund av basurvalets konstruktion ej ansetts tillrådligt att särredovisa gruppen »annan bostadsort».

Grupp 1, Stockholm, Göteborg och Malmö avser resp. stadskommuner och ej Stor-Stockholm, Stor-Göteborg resp. Malmö-Lundregionen.

Appendix 2

Som Ni säkert vet har man på senaste tiden diskuterat, om vi skall ha filmcensur här i landet, och hur den i så fall skall vara utformad.

Jag skall nu avsluta intervjun med några frågor, som ställes på uppdrag av dels filmcensurutredningen, som har till uppgift att utforma de regler för filmcensur, som skall gälla i framtiden, dels på uppdrag av en kommitté som planerar för en ny lagstiftning om vår yttrande- och tryckfrihet.

Vissa av de här frågorna är kanske något närgångna, men Ni behöver bara besvara frågorna med »ja» eller »nej». Jag vill emellertid understryka att det är mycket viktigt att man nu får veta vad svenska folket tycker i den här frågan.

29 Tycker Ni att *biograferna* bör få visa en vanlig spelfilm, i vilken det förekommer ord och anspelningar av sexuell karaktär?
Ja
Nej
Vet ej, det beror på

---

30 Skulle Ni *personligen* kunna tänka Er att på *en biograf* se en vanlig spelfilm, i vilken det förekommer ord och anspelningar av sexuell karaktär?
Ja
Nej
Vet ej, det beror på

---

31 Tycker Ni att *biograferna* bör få visa en vanlig film, i vilken det förekommer en skildring av ett samlag?
Ja
Nej
Vet ej, det beror på

OM 31:2-X

32 Skulle Ni vara mer positiv till detta om man i förväg talade om att en skildring av ett samlag skulle förekomma i filmen?
Ja
Nej
Vet ej, det beror på

---

33 Skulle Ni *personligen* kunna tänka Er att på en *biograf* se en vanlig spelfilm, i vilken det förekommer en skildring av ett samlag?
Ja
Nej
Vet ej, det beror på

---

34 Tycker Ni att man *i TV* bör få visa en film eller annat program, i vilket det förekommer ord eller anspelningar av sexuell karaktär?
Ja
Nej
Vet ej, det beror på

---

35 Skulle Ni *personligen* kunna tänka Er att *i TV* se en film eller annat program,

i vilket det förekommer ord och anspelningar av sexuell karaktär?
Ja
Nej
Vet ej, det beror på

---

36 Tycker Ni att man *i TV* bör få visa en film eller annat program, i vilket det förekommer en skildring av ett samlag?
Ja
Nej
Vet ej, det beror på

OM 36:2-X

37 Skulle Ni vara mer positiv om man talade om i förväg att en skildring av ett samlag skulle förekomma i programmet?
Ja
Nej
Vet ej, det beror på

---

38 Skulle Ni *personligen* kunna tänka Er att *i TV* se en film eller annat program, i vilket det förekommer en skildring av ett samlag?
Ja
Nej
Vet ej, det beror på

---

39 Hur ofta brukar Ni gå på bio?
Minst någon gång i veckan
Minst någon gång i månaden
Minst någon gång om året
Aldrig
Vet ej

---

40 Hur ofta brukar Ni se på TV?
Varje dag
Minst någon gång i veckan
Minst någon gång i månaden
Mera sällan
Aldrig
Vet ej

---

41 När det gäller läsning av böcker på fritiden kan ju olika människor ägna olika mycket tid och intresse åt detta. Jag tänker nu enbart på underhållningslitteratur. Hur stor del av Er fritid ägnar Ni Er åt läsning av böcker? Är det
en mycket stor del
en ganska stor del
en relativt liten del
eller brukar Ni sällan läsa böcker
Vet ej

---

42 Har Ni under det senaste året läst eller tittat i någon bok eller tidskrift, vars innehåll Ni tycker *huvudsakligen* har bestått av skildringar av sexuella handlingar?
Ja
Nej
Vet ej

---

43 Folk har ofta olika inställningar till pornografi, porrböcker, porrtidningar och porrfotografier: en del tycker att de bör få finnas och en del vill motarbeta dem. Vad är Er egen inställning?
Bör få finnas
Bör motarbetas
Vet ej

Bilaga 2 Socialstyrelsens yttrande 9/10 1968 till kommittén för lagstiftningen om yttrande- och tryckfrihet

Yttrande i frågan, huruvida konsumtion av pornografi eller skildringar av våld kan från psykiatrisk synpunkt antagas medföra några skadeverkningar.

Socialstyrelsen har i ärendet inhämtat utlåtande från medlemmen av styrelsens vetenskapliga råd i rättspsykiatri, docenten Bo Gerle, Lund, vilket bifogas i kopia.

Styrelsen vill för sin del ansluta sig till vad docenten Gerle anfört i förenämnda utlåtande och vill tillika understryka, att Eder frågeställning även har en sociologisk aspekt. Styrelsen har icke möjlighet att på föreliggande material göra något uttalande på denna punkt, men är självfallet beredd att — därest Ni anser erforderligt — inhämta utlåtande om de sociologiska synpunkterna i frågan från någon medlem av styrelsens vetenskapliga råd.

Beslut i ärendet har fattats av avdelningschefen Stig Lindgren i närvaro av t. f. byråchefen Ramqvist, föredragande, samt byrådirektören Elzvik.

Enligt socialstyrelsens beslut

N. Ramqvist

Appendix

Till Socialstyrelsen

Sedan undertecknad kallats att deltaga i utredning av ärende SN3:987 angående anhållan om socialstyrelsens yttrande i fråga, huruvida konsumtion av pornografi eller skildringar av våld kan från psykiatrisk synpunkt antagas medföra några skadeverkningar, får jag härmed anföra följande:

Jag förutsätter, att jag i detta ärende i första hand skall uttala mig i min egenskap av vetenskapligt råd i rättspsykiatri. Som rättspsykiater möter man av och till fall, där upplevandet av en våldsskildring mer eller mindre direkt utlöst en kriminell handling av aggressiv natur eller där vederbörande vid åseendet av en film eller läsning av brottsskildringar fått impulsen till användning av en viss teknik vid begående av ett brott. Så särskilt talrika kan dessa fall dock ej sägas vara och därtill kommer att dessa gärningsmän oftast uppvisar psykiska sjukdoms- eller abnormdrag, som spelar en stor roll för brottets uppkomst. Jag vill i detta sammanhang citera ett enligt min mening värdefullt uttalande av sociologen Kerstin Elmhorn (»Massmedia och normbildningen», Tiden 1968:5): »Men man bör akta sig för att behandla den här frågan ur ett snävt kriminalpolitiskt perspektiv. Den största risken är inte den effekt som eventuellt kommer till uttryck i vanliga lagöverträdelser, utan att vi alla påverkas och glider i väg mot ett accepterande av våldet som en naturlig strategi i konfliktsituationer och mot en ökad likgiltighet för andras lidanden.» Jag instämmer också i författarens åsikt att studiet av denna eventuella förskjutning i riktning mot en ökad tolerans för våldet till stor del är en sociologisk uppgift.

Vad gäller pornografin och de eventuella skadeverkningar konsumtionen av den kan medföra gäller i stort sett samma resonemang. I enstaka fall möter rättspsykiatern abnorma individer, hos vilka frossande i pornografi kan konstateras under en längre eller kortare tidsperiod före begående av ett sexualbrott. Enligt min erfarenhet företer dessa individer sådana drag av psykisk sjukdom eller abnormitet och ofta starkt utvecklad fantasiaktivitet på sexualområdet att konsumtionen av pornografi snarare är ett parallellfenomen till brottet än dess orsak. Samtidigt har under senare år en betydande förändring skett av normerna för individernas sexuella liv. Den utökade undervisningen rörande sexualfunktionen och det sexuella samlivet, vilken omfattar allt yngre årgångar, tillsammans med den större säkerhet de orala konceptionsmedlen medför för kvinnan, har otvivelaktigt fört in en större andel av befolkningen i en sexuell aktivitet, som givetvis kan innebära psykiska problem och svårigheter för många individer. Att konsumtionen av pornografi härvidlag skulle spela en större roll utöver den av ett aktivitetsinspirerande moment i ett fåtal fall finner jag föga sannolikt. Även här är en sociologisk undersökning av normer och normförskjutningar av stort värde.

Stockholm den 30 september 1968.

Bo Gerle

Bilaga 3 Socialstyrelsens yttrande 15/11 1968 till kommittén för lagstiftningen om yttrande- och tryckfrihet

Yttrande i frågan, huruvida konsumtion av pornografi eller skildringar av våld kan från psykiatrisk synpunkt antagas medföra några skadeverkningar.

Sedan socialstyrelsen efter hörande bl. a. av sitt vetenskapliga råd i rättspsykiatri, docenten Bo Gerle, till Eder avgivit yttrande i rubr. frågeställning den 9/10 1968 har Ni hemställt om förnyat yttrande i förenämnda ärende.

Med anledning härav får styrelsen meddela följande.

Styrelsen har under hand tagit kontakt med vetenskapliga rådet i sociologi, professorn H. G. R. Boalt, vilken meddelat, att det icke är möjligt att utan en närmare vetenskaplig analysundersökning kunna göra något på empirisk grund fotat uttalande i ärendet, vilket skulle taga avsevärd tid i anspråk. Professorn Boalt ville f. n. närmast ansluta sig till vad som uttalats av sociologen Kerstin Elmhorn i en nyligen publicerad artikel »Massmedia och normbildningen» (Tiden 1968:5), där det bl. a. uttalats, »att vi alla påverkas och glider i väg mot ett accepterande av våldet som en naturlig strategi i konfliktsituationer och mot en ökad likgiltighet för andras lidanden».

Styrelsen vill för sin del framföra dessa uttalanden som eget yttrande.

På socialstyrelsens vägnar

N. Ramqvist

Appendix Massmedia och normbildningen

av fil. lic. Kerstin Elmhorn

(Artikel i Tiden 1968: 5)

Mord är en lysande affär — i varje fall för författare och filmbolag, skrev Mauritz Edström apropos Truman Capotes »Med kallt blod» — en titel som skulle kunna stå för hela den guldkantade produktion av agent- och krigsfilmer, som dominerar på biografernas repertoar och som får allt större utrymme i TV.

Marknadsföringen gör ingen hemlighet av varans karaktär. Så här låter ett axplock från bioannonserna:

Utmaningen — En levde för att döda, en dödade för att leva.

Spionen som kom från havet — Hur många liv? Det är likgiltigt, bara det blir resultat.

Texas adios — Med colten i näven skipade han sin egen hårda rättvisa.

Navajo Joe — 1 $ per skalle — brutalt, grymt men skickligt — tycker Sv.D.

Formuleringarna ger klart uttryck för distributörernas uppfattning — och kännedom — om vad det är som säljer. Ett komiskt exempel är en film som enligt recensenterna handlar om en valfisk, vars mest utmärkande drag är en rörande fromsinthet. För säkerhets skull hade man döpt den filmen till »Skräckvalen».

Under hösten som gick visade TV en rad agentfilmer med en ohöljt cynisk tendens. I »Fallet Harry Brent» lät man 6 à 7 personer stryka med på löpande band, för en radaruppfinnings skull. Det var typiskt för den serien att pjäsens blondin inte ens visade en sorgsen min, när fästmannen skjutits ner. Än mindre fälldes några tårar. Tittarna fick intrycket att mord numera inrangerats bland de helt ordinära affärsmetoderna.

I nästa serie, »Dubbelgångaren», lockade underrättelsetjänsten en person att under falska förespeglingar möta de vidrigaste faror och fasor. Visserligen klarade sig hjälten, men det var mot uppdragsgivarens kalkyl. I den var han redan offrad. Vad det hela rörde sig om? Jo, 50 miljoner falska dollar, som påstods ha betydelse för valutans stabilitet. Sensmoral, det är OK att offra några liv för att förhindra en devalvering.

Ett sista exempel — »Död man talar inte». En f.d. agent, som man har en hållhake på, tvingas knäppa en person som säkerhetspolisen svartlistat. Agenten fullgör uppdraget men utan att visa vad uppdragsgivaren kallar det rätta kalla mördarsinnet och flyttas därför själv över till listan över dem som skall dödas härnäst, för att inte tala.

Är det underhållning?

Jag har dragit de här exemplen så detaljerat för att det skall stå klart vilken typ av våldsskildringar som jag är motståndare till. Det är hela den genre som medvetet utnyttjar mord, tortyr, krigsscener och misshandel i underhållningssyfte. Och det gäller filmerna i sin helhet som bärare av tendenser och inte enstaka scener.

Däremot vänder jag mig *inte* mot re-

portage som skildrar en uppskakande och smärtsam verklighet. Inte heller mot sådana filmer, där våldsinslagen är nödvändiga för att skildra människans villkor, som »Viva Zapata», »491», »Hur jag vann kriget», »Den djävulska jakten» eller Maigretserien på TV, för att nämna några. De framställer våldet som något ont och försöker förklara dess orsaker. Det onda riktar här udden mot sig självt.

Gemensamt för de TV-serier, som jag refererade nyss är att uppdragsgivaren är den engelska staten. Hanteringen framstår härigenom som vällovlig och reguljär. Kanske går det också till så i verkligheten. I så fall hade det varit på sin plats att ge skildringen reportagekaraktär genom att låta den åtföljas av avståndstagande kommentarer. Men så sker inte. Tvärtom presenteras de här programmen som underhållning, vilket indirekt verkar som ett godkännande av de metoder som praktiseras.

Ett budskap, en lärdom, en regel, ett handlingsmönster fastnar bäst hos tittaren, om budskapet är behagligt, om det är lustfyllt och roligt. Den saken är vetenskapligt belagd. Paradoxalt nog kan alltså ett programs farlighet — när det gäller överföring av icke önskvärda värderingar — stå i direkt proportion till dess underhållningsvärde. Det är därför sådana favoriter som »Mannen från Uncle» och »Helgonet» och nu sist »High Chaparral» så effektivt smyger på oss sådana inställningar som att mannens naturliga förlängning är ett skjutvapen eller en kniv, att striden är effektivare än samtal, att den är hjälte som har rätt att döda — att obunden av lag och ordning ta livet av folk, utan tecken på tvekan eller eftertanke. Det är därför det är så verklighetsfrämmande att tro att publiken själv skall avstå från negativ normpåverkan via film och TV i något slags känsla för de potentiella riskerna på lång sikt. Publiken kan inte förväntas värja sig mot influenser som uppträder i förklädnad av underhållning. Den som tror sig »tåla» våldet bäst, dvs. inte reagerar mot det, tål det förmodligen sämst. Det fåtal som blir illa berörda och stänger av saknar intresse i detta sammanhang liksom deras recept till andra att göra detsamma. Man får inte glömma att det rör sig om kumulativa, omedvetna processer som det är meningslöst att intervjua folk om.

Det mest framträdande draget hos hjältefigurerna är patologisk känslokyla, sådan som i medicinska sammanhang heter psykopati. I övrigt är hjälten sarkastisk, elegant, får aldrig hjärnskakning men har sprit i hjärnan. Han har framgång hos kvinnor men de är honom likgiltiga. Egenskaper som fullkomnar hjältens image och förgyller hans gärningar. I kombination med seriernas längd, som gör att man känner sig som bekant med hjälten och identifierar sig med honom, förstärker de den idealbildande effekten. Tvärtemot vad som brukar sägas i den här frågan skulle jag vilja påstå att inslaget av fiction, av verklighetsfrämmande element, snarare förstärker än försvagar underhållningsvåldets inflytande på våra åsikter och vår handlingsberedskap.

Varför så stort utbud?

Varför är utbudet av underhållningsvåld så stort? Och hur kommer det sig att ingen opponerar sig mot en idealbildning, som går så stick i stäv med de ideal som vi pläderar, ja till och med kämpar för i andra sammanhang — tolerans, rättssäkerhet, demokrati och respekt för livet?

Den första frågan är lättast att besvara. Det stora utbudet på biografsidan förklaras av helt ordinära vinstintressen.

För TV:s del är problemet mera komplicerat. Tittarundersökningarna visar att raffel är populärt i alla åldersgrupper, och hyrfilmsavdelningen får allt svårare att få fram något annat, eftersom det snart är det enda som produceras i USA. För amerikanerna föredrar också våld som underhållning — och får det i sin kommersiella TV, särskilt nu när annonsörerna inte törs satsa på något annat i den vikande konjunkturen. Det märkliga är att svensk TV går sin publik så till mötes på just den här punkten, utan att ha några vinstintressen att ta hänsyn till, ännu.

Den andra frågan — varför görs inga allvarliga försök att stämma i bäcken — är svårare att besvara. Eftersom jag inte vill tro att svaret är oförstånd eller cynism hos de ansvariga, måste förklaringen ha något att göra med vår gamla respekt för yttrandefriheten och vår stolthet över den. Vår avsky för all slags censur har förstärkts genom att filmcensuren huvudsakligen drabbat sexskildringar. Därigenom har den också kommit att framstå som löjlig. Detta har filmcensurutredningen med hjälp av uppbackande pressorgan utnyttjat för att förlöjliga hela censurbegreppet. I sin vällovliga iver att bli kvitt sexcensuren, har man onyanserat satt likhetstecken mellan varje försvar för begränsad filmisk frihet å ena sidan och bigotteri och nattsvart reaktion å den andra, utan att ta hänsyn till att våld och sex har olika förtecken och förtjänar skilda attityder.

Varför angrips inte våldsflödet?

Denna olyckliga parallellbehandling av sex och våld kan vara orsaken till att de kulturskribenter, som i andra sammanhang utmärker sig för globalt perspektiv och som fungerar som moraliska väckarklockor, inte har gått till frontalangrepp mot våldsflödet i massmedia. Jag tänker t. ex. på Eva Moberg, Folke Isaksson, Sven Fagerberg, Lars Gyllensten och Mauritz Edström. Visst har de uppmärksammat problemet. Men de tar inte risken att bli betraktade som mörkmän och väljer den indirekta vägen att angripa det på. Den vanligaste ansatsen är att kontrastera verklighetsskildringar och verklighetsförfalskningar — under hösten framför allt med utgångspunkt från Watkins TV-förbjudna »Krigsspel». Man nöjer sig med att uteslutande teoretisera kring dessa företeelser — visserligen polemiskt och någon gång med hetta — men utan någon som helst anknytning till handlingsplanet.

I sitt betänkande »Filmens inflytande på sin publik» (SOU 1967:31) hävdar filmcensurutredningens forskningsgrupp att filmens inflytande på norm- och attitydbildningen är alltför obetydligt för att motivera särskilda samhällsingripanden. För det första därför att filmen inte är den enda faktor som kan påverka människor. Enligt detta resonemang skulle man således inte kunna ingripa mot faktorer som »bara» bidrar till en viss utveckling. Vidare utgår man från att filmen endast kan bekräfta och befästa pågående attityd- och normpåverkan men inte ge upphov till norm- och attitydförändringar. Den senare effekten skulle inte vara tillräckligt vetenskapligt underbyggd. Kvällsposten använde sig nyligen av samma enkla argumentationsteknik: »Filminstitutets expertgrupp har gjort en översikt över filmpåverkan både här och utomlands. Man har inte kunnat påvisa att våld på film påverkar i en asocialiserande riktning.» Själva bristen på forskningsresultat utnyttjas som bevis för att antagandet är oriktigt. Samtidigt underlåter man att dra några slutsatser av att det inte finns några resultat som pekar i motsatt riktning heller. Att Unescos översikt »The effects of television on children and adolescents»[1] pekar på ökad aggressivitet hos tittarna, förtigs dessutom av utredningen. För övrigt får vi se upp med den allt vanligare tendensen att avstå från handling (= att välja en annan) i avvaktan på forskningsresultat. Då går det som med kvicksilverfaran — när bevis föreligger, kan det vara för sent att handla.

På andra områden, i andra sammanhang finns en mycket stark tilltro till filmens förmåga att påverka människor i en viss riktning. I krigstid använder sig de flesta länder av film för indoktrinering. Då kallas det för att hålla stridsmoralen uppe.

TV-filmen har med framgång utnyttjats vid högertrafikomläggningen. Politiska partier och religiösa samfund konkurrerar argt om TV-tid. Statens ungdomsråd och nykterhetsrörelsen använder sig av film för att sprida information och idéer.

TV — ger effektiv påverkan

Är det någon som tror att Marabou och Pepsodent kör sina reklamfilmer för att

[1] TV:s inverkan på barn och ungdom.

stöda filmindustrin? Varför vill man från näringslivets sida få kommersiell TV med reklaminslag? Det finns bara ett svar. Man tror inte, man vet att påverkan genom massmedia får effekt och att TV är det effektivaste mediet av alla. Det finns ingen anledning att, som en del, anta att skilda mekanismer gäller publikens mottaglighet för »ren information» och attitydpåverkan.

Givetvis är man fullt på det klara med att det förhåller sig så även inom filmcensurutredningen. Därför är det oförklarligt att man kan lägga bevisbördan på dem som anser att filmen har opinions- och handlingsformande betydelse, medan man själv helt lättvindigt tar avsaknaden av specifika vetenskapliga belägg som bevis för att denna skulle vara obetydlig. I liknande lägen är det eljest brukligt att göra en sannolikhetsbedömning i analogi med tillgängliga fakta och inte i motsättning till dessa. Åtminstone borde man erkänna att de vanliga inlärningspsykologiska lagarna rimligtvis inte gör något undantag för våld på film. Varför skulle filmen kunna lära ut allt utom en positiv inställning till våld?

Också på andra punkter är filmcensurutredningens argumentation en smula märklig, vilket dock kan bero på utredningsuppdraget, som endast gäller förutsättningarna för den nuvarande censuren och inte, som man skulle önskat, påverkningsfrågan »i hela dess vidd».

Man avvisar kategoriskt möjligheten att nya idéer och tankar kan nå oss via film och TV. Dock erkänner man att en viss attityd kan förstärkas hos tittarna, särskilt då hos dem som redan förut lutar åt det hållet. Man tar också upp det förhållandet att var och en är benägen att tolka det han ser i samma riktning som hans egna behov och fantasier.

Detta tas som intäkt på att film *inte* påverkar människor i sådan utsträckning att det motiverar motåtgärder. I själva verket är det en utmärkt bevisföring *för* att de som är lättast att påverka, som redan förut visar asociala tendenser, utsätts för det starkaste trycket i oönskad riktning. Särskilt som resultat från en aktuell studie av unga lagöverträdare visat att ju mer asociala ungdomar är, desto oftare går de på bio och desto mera uttalad är deras förkärlek för krigs- och gangsterfilmer.

Inte bara kriminalpolitiskt

Men man bör akta sig för att behandla den här frågan ur ett snävt kriminalpolitiskt perspektiv. Den största risken är inte den effekt som eventuellt kommer till uttryck i vanliga lagöverträdelser, utan att vi alla påverkas och glider i väg mot ett accepterande av våldet som en naturlig strategi i konfliktsituationer och mot en ökad likgiltighet för andras lidanden. Kanske blir vi också mer toleranta mot och blinda för det slags affärer, som är liktydiga med organiserad brottslighet. Till och med på den nivå, där det kommer till handgripligheter, är ju sådan verksamhet förvillande lik en TV-serie.

Möjligen kan filmforskningsgruppens slutsatser bero på att man tämligen ensidigt ägnar sig åt de kortsiktiga individualpsykologiska, mentalhygieniska aspekterna, medan filmens långsiktiga normpåverkande betydelse traditionsenligt kommit i skymundan.

Sedan gammalt har psykiatrin och psykologin ett slags monopolställning när det gäller bedömning av massmediaeffekter. Sociologerna har däremot lyst med sin frånvaro. Utredningen representerar härvidlag ett framsteg men har ändå den vanliga slagsidan åt det individualpsykologiska hållet. I ännu högre grad gäller detta den aktuella debatten. Skräckupplevelser och ångesteffekter ägnas ett stort intresse, som återspeglas i många spaltmetrar i pressen. Man är upprörd över att barnen blir oroade av ett djurs grymma död i TV-rutan. Men man undrar inte varför barnen — och man själv — lämnas oberörda av många människors död.

Utrymmet räcker inte till för att diskutera alla missförstånd och fördomar på det här området. Jag vill bara nämna ett par.

Man anser att familjens närvaro ger barnet tillräcklig trygghet mot skrämmande mediaupplevelser. Det kan vara riktigt i och för sig. Men man förbiser att föräld-

rarnas närvaro samtidigt sanktionerar de asociala tendenserna i en film. Pappa och mamma går helt upp i filmens spänning eller skrattar och tycks mena att allt är bra och trevligt. Hur många föräldrar yttrar något kritiskt om morden, slagsmålen, utpressningen? Frånvaron av sådan kritik måste omedvetet uppfattas som ett accepterande av allt som sker i rutan. Den som tiger samtycker.

Tror någon på allvar att de barn som kommer från problemfamiljer, som är psykiskt labila och har tvivelaktiga förebilder i samhällsfientliga föräldrar, hindras från att se olämpliga TV-program och filmer eller får de lugnande tillrättaläggande kommentarer som förutsätts av verklighetsfrämmande utredare? Och tror man att skolans filmundervisning kan vaccinera mot Helgonet och Navajo Joe måste man vara bra blåögd.

TV — väcker aggression

Slutligen — det sista argumentet som vänner av våldsfilm brukar dra till med: Vi behöver reagera av oss, leva ut våra aggressioner, vilket är korrekt i och för sig. Men det är högst tveksamt om vi verkligen reagerar av oss i sällskap med TV. Det är minst lika troligt att aggressionen väcks och stimuleras, att vi laddar upp i stället för ur. Aggressionsforskaren Konrad Lorenz håller i varje fall det senare alternativet för troligt. Framför allt, och det är helt säkert, leds aggressionen in i just sådana destruktiva banor som för att tala biologspråk är farliga för artens bestånd. De exempel på utlevelse, som ges på bio och i TV representerar inte någon lycklig lösning av mänskliga aggressionsproblem.

Filmcensuren har överlevt sig själv som form. Låt gärna den institutionen stå som monument över en sexcensur som vi har vuxit ifrån. Men stryp utbudet av våldsunderhållning. För biografernas del skulle det kunna ske genom att belägga våldsfilmerna med en särskild skatt som åt upp biografägarens vinst, en knock-out- eller revolverskatt kanske. Om man av olika skäl drar sig för en reglering med administrativa medel, bör man överväga möjligheterna att höja filmrepertoarens standard genom förändringar av filmbranschens ekonomiska struktur. Kommunerna som biografägare är en lösning. En annan skulle vara att som komplettering till premieringen av svensk kvalitetsfilm subventionera biljettpriset på utländsk kvalitetsfilm.

För TV:s del borde det räcka med att man inser att man gör publiken en björntjänst när man bjuder på våld till lyst och att man går in för en annan politik.

Visst blir det svårt att avgöra vad som är skadligt, men uppgiften är inte tekniskt omöjlig. Vi får inte vara så rädda att moralisera att vi inte törs försvara de grundläggande värderingar som alla är överens om, respekten för andras liv och tron på rättssamhället.

Framför allt skulle jag önska en debatt kring den här sidan av censurproblemet, en debatt på en ny bog, som utgår från frågeställningen varför vi importerar och sprider de sidor av den amerikanska kulturen som vi tycker sämst om. Är vi, utan att riktigt förstå vad som sker, i full färd med att psykologiskt bädda för den organiserade brottslighet, som enligt tidsplanen för kulturella företeelsers spridning, håller på att etablera sig som bäst i Sverige? Det ser så ut.

Nordisk udredningsserie (Nu) 1969

Kronologisk förteckning

1. Utvidgat nordiskt ekonomiskt samarbete.
2. Laajennettu pohjoismainen taloudellinen yhteistyö.
3. Nordforsks miljövårdsutredning.
4. Förslag till utbyggnad av den samnordiska fortbildningen för journalister.
5. Konsumentoplysning i undervisningen.
6. Sjätte nordiska samekonferensen i Hetta.
7. Nordisk gyldighet av førerkort.
8. Nordiskt sjukhusfysikersamarbete.
9. Nordiskt ämbetsmannamöte i Storlien.
10. Nordisk sjömansskattefördelning.
11. Udvidet nordisk økonomisk samarbejde.

Statens offentliga utredningar 1969

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Faktisk brottslighet bland skolbarn. [1]
Bostadsrätt. [4]
Utsökningsrätt IX. [5]
Kungörelseannonsering. [7]
ADB inom inskrivningsväsendet. [9]
Ny gruvlag. [10]
Internationell adoptionsrätt. [11]
Ny valteknik. [19]
Ämbetsansvaret. [20]
Yttrandefrihetens gränser. [38]

Försvarsdepartementet

Ekonomisystem för försvaret. [24]
Planering och programbudgetering inom försvaret. [25]
Militära tjänstgöringsåldersutredningen. 1. Militära tjänstgöringsåldrar. [33] 2. Medicinska och psykologiska aspekter på åldrande m.m. [34]

Socialdepartementet

Ett renare samhälle. [18]
Bättre utbildning för handikappade. [35]

Kommunikationsdapartementet

Ny sjöarbetstidslag. [3]
Hamnutredningen. 1. De svenska hamnarna. [22] 2. Bilagor. [23]
Skolskjutsarna och trafiksäkerheten. [26]

Finansdepartementet

Förenklad obligationshantering. [13]
Lagstiftning om värdepappersfonder m.m. och om stämpelskatt på värdepapper. [16]
Nya mynt. [17]
Skogsbeskattningen. [30]
Läkemedelsindustrin. [36]

Utbildningsdepartementet

Om sexuallivet i Sverige. [2]
Sexualkunskapen på grundskolans högstadium. [8]
Regionmusik. [12]
Filmen- censur och ansvar. [14]
Sexualkunskapen i gymnasiet [28]
Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik. [37]

Jordbruksdepartementet

Växtförädlarrätt. [15]
Skogstillstånd och skogsvårdsåtgärder. [32]

Handelsdepartementet

Idrott åt alla. [29]
Olja i beredskap. [31]

Inrikesdepartementet

Skogsindustri i Södra Sverige. [21]
Länsplanering 1967. [27]

Civildepartementet

Offentliga tjänstemäns bisysslor. [6]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

K L Beckmans Tryckerier AB 1969